

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

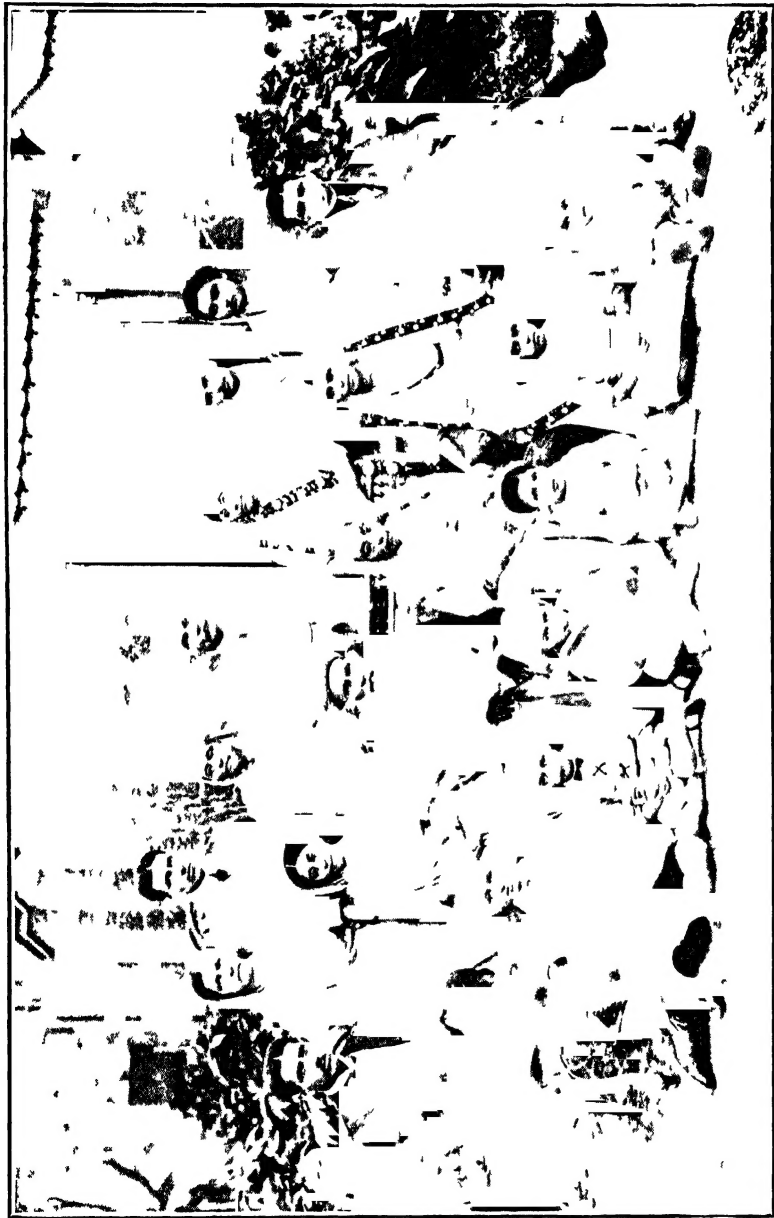
[ગુજરાતી કૃતિરાશિનું વર્ગભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૮૮૩૫

વર્ગિક

પુસ્તકના નામ અચર્ય કાવ્યના મહાકાવ્ય

વિષય સંસ્કૃત ૮૦૨૫૦ મરણ

આનબાહાદિર મનચેરલ કાવત્તલ મરજખાન અન્ને કુદીખ

૦૭ માર્ચ ૧૯૧૨
રાઈમ્સ પ્રેસ

ખાન બાહાદુર
મનચેરજી કાવસજી મરઝખાન,
સી. આઈ. ઈ.

ની
જીન્દગીનો ટુંક એહવાલ.

(ચિત્રો સાથે)

લખનાર

મરઝખાન મનચેરજી મરઝખાન,

અંરિન્તર-અંટ-લૌ, અને મુબાઇની હાઇ કોર્ટના અડવોકેટ મિસ ઉલકિન
મેનાએ પારસીઓને લગતી ફ્રેન્ચ ભાષામાં લખેલી તવારીખની
ઇંગ્રેજી આવૃત્તીના કર્તા ફ્રાન્સની અંકેડમીના એક અૉફિસર
હિન્દની સરકારી રેલ્વેઓના માજી અૉસિસટન્ટ ટ્રાફિક-
અપ્રિન્ટેનડટ અને “એહેકલુ વાળુ ” તથા
“બડમૂછો ઇંગ્રેજી પ્રામ્હણુ” નામની
વાર્તાઓના કર્તા

ફરદુનજી બેહરમજી મરઝખાને,
ફ. બે મરઝખાનની કુંઠ ના જાપાખાનામાં
મિલિટરી સ્કુવેર લેન, કેટ, મુબઇ,
લખનારને માટે જાપ્યુ છે

ગ્રાજીવન વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
 ૨૦૧૬
 ૩૦ સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૬
 ૧૦૮૬૧૪૮૦૧૧૨૧
૫૦૮૨

Printed & Published by
 Furdoonji Byramji Marzban
 in F B Marzban & Co's Printing Press,
 Military Square Lane, Fort, Bombay
 for the Author

દિબાચો.

મે ઇંગ્લેન્ડમાં જે એહવાલ બાહર પાડ્યો છે તેની આ ગુજરાતી આજ્ઞી છે ઇંગ્લેન્ડ લખાણમાં હમાગ વડીળ ફરદુનજી મરઝબાનજીની જીન્દગીનો એક મુખતેસર એહવાલ મે દિબાચાએ આપ્યો છે પણ એઓની જીન્દગીના બે ત્રતાત અત્યાગ અગાઉ ગુજરાતીમાં જાપાઠ બાહર પડેલા હોવાથી, ઇંગ્લેન્ડમાં લખેલી એઓની જીન્દગીનો એહવાલ અત્રે ગુજરાતીમાં જાપવાની જરૂર રહિ નથી ખાન બાહાદુર મનચેરજીની જીન્દગીને લગતા એહવાલની વિગતો અનેક રીતે એકઠી કરવામાં આવી છે, જેવી કે મહાવારી ચોપાન્યાઓમાંથી, ન્યૂસ પેપરોમાંથી, સરકારી અને ખિનસરકારી કાગળો અને દસ્તાવેજોમાંથી, મોટેથી સાલજોળી ભરમેદાર વિગતોમાંથી, અને ખાન બાહાદુર ખમનજી બેહરામજી પટેલના, વિખ્યાતી પામેલા, “પારસી પ્રકાશ” ના બે વૉલ્યુમોમાંથી, અને તેજ પુષ્ટકના ત્રીજા વૉલ્યુમના જે પાચ ભાગો હાઇકોર્ટના વકીલ મી રસ્તમ બરબેરજી પેમાસ્તરે બાહર પાડ્યા છે તેમાંથી, અને મી મનચેરજી હોરમસજી જાગોશના “જોરોઆસ્તિઅન કૅલેન્ડરો” માંથી

આ પૂષ્ટકસાથ જે વશાવળી મે બાહર પાડી છે તેના પાછળો ભાગ કલીકટવાલા મેંક ધનજીભાઈ માણેકજી મૂગાસેંકે જાપાવેલી વશાવળી ઉપરથી મે તૈયાર કરી છે, અને બાકીનો આગળો ભાગ મુબાઇના બે જાણીતા કુદૂબીઓ વશાવળીઓ ઉપરથી મે તૈયાર કર્યો છે.

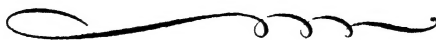
આ ચોપડીની ઇંગ્લેન્ડ આજ્ઞીની એક નકલ મે મુબાઇની સરકારના જાહેર બાધકામખાતાના મેકેટરીને મોકલી આપી હતી, તે બાદ જાહેર પ્રજાના વપરાસ માટે આ પૂષ્ટક જાપી પ્રગટ કરવાની મહેરબાનગી ભરી પરવાનગી મહેને મળી છે, તે અત્રે નોધી લેવાની જરૂર નેહિ હુ તો જોકે જ્યારે તે ઇંગ્લેન્ડ આજ્ઞી લખાઈ ત્યારે તો તે માત્ર હમારા કુદુબીઓ અને અગત મિત્રોનાજ ઉપયોગ માટે મે જાપવા ધારી હતી.

“ગૂલસ્તાન”

મ. મ. મરઝબાન.

કોટ, મૈદાન,

૧૨ મી જુલાઈ ૧૮૧૫

સાંકળિયું.

પાનુ .

।Fઆચો (૩)

ચિત્રોની વિગતનુ સાકળિયુ (૫)

ખાન આહાદુર મનચેગ્જ કાવસજી મરઝખાનની જીન્દગીની ઢકિકતોમા
આપેલી આખરોનુ સાકળિયુ (૭)

મ કા મરઝખાનની જીન્દગીનુ ત્તાત ... ૧

મ. કા મરઝખાને તૈયાર કરેલા નક્ષાઓની ઇમારતોની અને
ઝવણની દેખરેખ હેઠળ અધાયલી ઇમારતોની ટીપ .. ૫૪

જગ્થોશનીઓ માટે અધાયલા સસતા ભાડના મકાનોની સપૂર્ણ
વિગતવાર ટીપ ... ૮૪

મરઝખાન, મુગાસેઠ વિગેરે કુદ્દોની વસાવળી (છુટા કાગળ
ઉપર જાપેલી)

આ પૂછકમાં પ્રગટ કરેલાં

ચિત્રોની વિગત.

પાનુ.

મનચેરજી કાવસજી મરઝ્યાન, તેમણા ધણીયાણી અને કુટુંબ	
ખાનખાહાદુર મનચેરજી કાવસજી મરઝ્યાન	૧
ખાધ ગુલખાધ મનચેરજી કા. મરઝ્યાનની સખીઓ, (જુદી જુદી	
ઉમરે લીધેલી)	૨
ફરદુનજી મરઝ્યાનજીના ચેહેરાને મળતી એક તસ્વીર	૬
રૅવરન્ડ જેમ્સ મૅકકુગલ, ડી ડી	૯
૪ આધ હાવર્ડ, (મુખાધ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાના ડાયરેક્ટર)	૧૦
જૅનરલ જે. એ ફૂલર, આર. ઇ	૧૪
મનચેરજી કાવસજી મરઝ્યાનની સખીઓ, (જુદી જુદી ઉમરે લીધેલી)	૧૬
જૅનરલ પોસ્ટ ઓફિસ માટે બધાયેલી ઇમારત, (જે હાલમાં વડી	
તાર ઓફિસની ઇમારતોના એક ભાગ તરીકે વપરાય છે)	૧૮
જે એચ ઇ હાર્ટ, (મુખાધ સરકારના આર્કિટેકચરલ એકઝીક્યુટિવ	
અનજીનીયર અને સરવેયર)	૨૨
જૅનરલ ટેલીગ્રાફ ઓફિસની ઇમારત	૨૪
અલેક્ઝાન્ડ્રા નેટિવ ગર્લ્સ ઇંગ્લિશ ઇનસ્ટિટ્યુશન.	૨૬
“ ગૂનસ્તાન ”	૩૦
સર કાવસજી જેહાગીર રેડીમની નાઇટની ઓલફિનસ્ટન કૉલેજ અને	
સરકારી દફતરો માટે ઇમારત	૩૨
સ્ત્રીઓ અને બાળકોની હૉસ્પિટલ માટે સેઠ પેસ્તનજી હોરમસજી	
કામાની ઇમારત	૩૪
ઇન્ડો બ્રિટિશ ઇનસ્ટિટ્યુશન	૩૮
સુવાવડ માટેની સેઠ બમનજી એદલજી ઓલખ્લેસ હૉસ્પિટલવાળી	
ઇમારત	૪૦

(પાછલ ચાલુ જુઓ)

(૬)

મિસ આવાબાઇ મેહેગવાનજી ભાવનગરીને નામની (સર જમશેદજી જીજીભાઇ ઍરોનેટની હૉસ્પિટલ વિગેરેની) નર્સો માટે ઇમારત	૪૮
મુબાઇ ઇલાકાના સરકારી ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયરના ખાતાની ઍફિસના કામદારો. ...	૫૭
મરહુમ સેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટીટને નામે બાંધવા ધારેલી, પ્રજના વપરાસ માટેની, ઇમારતનો નક્ષા ...	૫૮
મુબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયરના ખાતાના અમલદારો અને કામદારો ...	૬૨
“ શાટો પીટીટ ” ...	૬૪
જરથોશતીઓ માટેના, (તાડદેવવાળા) સસતા ભાડાના કેટલાએક મકાનોનો એક મોહોલ્લો. ...	૭૪
“ બાગો ખહાર ” (અ ફેરી) ...	૭૮
“ કાહેનુર ”, (લનોલી) ...	૭૮
પારસીઓ માટે મુરાવડખાનાની ઇમારત ...	૮૦
મેઠ બેહરામજી જીજીભાઇ પારસી ઍગ્રિબ્લ ઇનસ્ટિટ્યુશનની ઇમારત	૮૮

અનૂક્રમણિકા.

	પાનુ.
મનચેરજીનો જન્મ (૧૮૩૯)	૧
પુને ગયા પછી (૧૮૫૩-૫૪)	૨
પુનાની અંનજીનીયરીંગ સ્કુલ મધ્ય કેળવણી. (૧૮૫૪) ...	૨
મનચેરજીનો રૂપા ૨૦) નો પગાર (૧૮૫૭) ...	૩
સઅ-સરવેયર અને બિલડરની નોકરીએ (૧૮૫૭) ...	૩
પેહેલી સર્ટિફિકેટ. (૧૮૫૮)	૪
દિકરી અને દિકરાનો જન્મ (૧૮૫૫ અને ૧૮૫૭) ...	૫
સરકારી નોકરીમા એ પગલા આગળ. (૧૮૫૮) ...	૫
પ્રોપેશનરી ઓફિસસ્ટ ઓવરસીયર. (૧૮૫૮) ...	૫
લાયકાતની પીછાણ ચાલુ. (૧૮૬૨-૬૩)	૭
રૂપા ૮૦) ઉપરથી ૨૫૦) ના પગાર માટે લલામણુ (૧૮૬૩)	૮
પ્રોફેસર મેકફૂગલને માનપત્ર (૧૮૬૨)	૧૦
કેળવણી ખાતા માટે માગણી (૧૮૬૩)	૧૦
મુબાઇનો કિલ્લો તોડી પાડવાની યોજના. (૧૮૬૩) ...	૧૦
સર બારટલ ક્રીયરની પ્રસન્નતા.	૧૧
પુનેથી મુબાઇ બદલી (૧૮૬૩)	૧૩
કોટનો કિલ્લો તોડી પાડવાના કામ ઉપર નેમણુક. (૧૮૬૩)	૧૩
રૂપા ૮૦) થી ૨૫૦) ના પગાર ઉપર નેમણુક (૧૮૬૩)	૧૩
મુબાઇ શહેરને સુધારવાની કમિટીના સેક્રેટરીના મદદનીશ તરીકે. (૧૮૬૩)	૧૪
ફીમેસનરીમા ભાગ (૧૮૬૩)	૧૪
એક ન ધારેલી વિચીત્ર સૂચના (૧૮૬૫)	૧૫
નવી નેમણુકો. (૧૮૬૫)	૧૫
આરકિટેકચરલ અંનજીનીયરની ઓફિસમા ઓફિસસ્ટ તરીકે (૧૮૬૬)	૧૬
નવી લલામણુ (૧૮૬૬-૭૦-૭૧)	૧૭
જુની પોસ્ટ ઓફિસની ઇમારતને લગતી એક જાણવા ભેગ બાબત.	૧૯
આખરે મળેલો, (પણ અધુરો), ઇનસાફ. (૧૮૭૨)	૨૧
ખીજ વર્ગના ઓફિસસ્ટ અંનજીનીયર. (૧૮૭૨)	૨૧

(૮)

ઉત્તર હિન્દુસ્તાનમાં મૂસાફરી. (૧૮૭૨)	૨૨
જ્ઞાન પ્રસારક મંડળીમાં ભાષણ (૧૮૭૩)	૨૩
યુરપ તર્જની મૂસાફરી. (૧૮૭૪)	૨૩
એક જાણવાબેગ અગમચેતી	૨૩
યુરપથી વળતી મૂસાફરી	૨૪
સિવિલ ઍનજીનીયરોની ઇનસ્ટિટ્યૂટના 'અસોશિયેટ-મેમ્બર' (૧૮૭૪)	૨૪
મુઆઘની યુનિવર્સિટીના 'ફેલો' તથા તેને લગતી બીજી નેમણિકા (૧૮૭૫)	૨૪
અંકઝીકયુટિવ ઍનજીનીયરના ઓધ્ધા ઉપર કામ ચલાઉ નેમણિક (૧૮૭૬)	૨૫
'ખાન બાહાદુર' નો એલકામ (૧૮૭૭)	૨૫
'જસ્ટિસ ઓવ ધી પીસ' (૧૮૭૮)...	૨૫
મોલ્ડાનુ અંકસપીડિશન (૧૮૭૮)	૨૬
અફઘાનીસ્તાનનુ અંકસપીડિશન (૧૮૭૯)	૨૭
ચોથી ગ્રેડમાં કામ-ચલાઉ અંકઝીકયુટિવ ઍનજીનીયર તરીકેની નેમણિક (૧૮૭૯)	૨૭
મ્યુનિસિપલ કોરપોરેશનના મેમ્બર (૧૮૮૦)	૨૮
'ગૂલસ્તાન' મકાન માટે જમીન સબધી (૧૮૮૧)	૨૮
તે જમીન સબધી શિક્ષાગ્રંથ પત્ર (૧૮૮૩)	૨૯
મિસર દેશ સબધી લશકરી તૈયારીઓ (૧૮૮૨)	૩૦
માહિમના કિનારાની ધાવાધ જતી જમીન સબધી બાધકામ (૧૮૮૩)	૩૦
આરફિટેકચરલ ઍનજીનીયર અને સરવેયર તરીકે કામ ચલાઉ નેમણિક (૧૮૮૩)	૩૧
વડા અમલદારોની વધુ શિક્ષારસ (૧૮૮૨-૮૩)	૩૧
મુઆઘની યુનિવર્સિટીવાલા રાજ્યખામ ટાવરનુ ઘડીયાલ (૧૮૮૩)	૩૨
અન્તે મળેલા યોગ્ય અવ્વો (૧૮૮૪)...	૩૧
અંકઝીકયુટિવ ઍનજીનીયરના ઓધ્ધામાં કાયમની નેમણિક (૧૮૮૪)	૩૨
ત્રીજી ગ્રેડના અંકઝીકયુટિવ ઍનજીનીયરની પાયગીઓ (૧૮૮૫)	૩૨
મુનાઇમાં ૧૮૮૭ માં ભરવા ધારેલા પ્રદર્શન સબધી ગોઠવણો (૧૮૮૪)	૩૨
વાઇસરોય તર્જનુ પત્ર (૧૮૮૪)	૩૩
લૉર્ડ રિપનની હિન્દુસ્તાનમાંથી વિદાયગીરી...	.	.	૩૩

વધુ નેમણુકો (૧૮૧૫)	૩૫
સિવિલ એનજીનીયરોની ઇનસ્ટિટ્યુટના 'મેમ્બર' (૧૮૯૬) ...	૩૫
એલફિનસ્ટન કોલેજ માટે (કોટની) ઇમારતને લગતી બાબત (૧૮૮૬)	૩૬
યૂનિવરસિટીના એક પરિક્ષક તરીકેની નેમણુક (૧૮૮૫)...	૩૭
યુરોપીયન જૅનરલ હૉસ્પિટલ માટે નવા મકાનની યોજના (૧૮૮૬)	૩૭
મુબાઇ શેહેરના વિસ્તારમાં વધારો કરવાની યોજના (૧૮૮૭)	૩૮
સરકારી નોકરીઓને લગતા કમિશન સનમૂખ આપેલી જુબાની. (૧૮૮૭)	૩૮
મેઠ બહમનજી એદલજી આલખેસને નામની સુવાવડખાના માટેની ઇમારતની બાબત (૧૮૮૭)	૪૦
મુબાઇની વિક્ટોરીયા જૂબિલી ટેકનિકલ ઇનસ્ટિટ્યુટ (૧૮૮૭)	૪૧
પચાસ વર્ષની ઉંમર પછી સરકારી નોકરીમાં ચાલુ રહેવાને લગતો સવાલ	૪૧
બી બી એન્ડ સી આઇ ગેલ્વે સબધી વધારા સુધારાની યોજના (૧૮૮૮)	૪૩
લન્ડનની બ્રિટિશ આરકિટેક્ટોની રૉયલ ઇનસ્ટિટ્યુટના 'ફેલો' (૧૮૮૯)	૪૩
એક 'ફ્રેન્સી ફેર' (૧૮૮૯) .. .	૪૪
હિન્દમાં નામદાર ટ્રિન્સ આલખર્ટ વિક્ટરની (૧૮૯૦ માં) આબત	૪૪
મુબાઇની મ્યુનિસિપલ કૉરપોરેશનના પ્રેસિડન્ટ તરીકે (૧૮૯૦)	૪૫
અંગ્રજીકયૂટિવ એનજીનીયરની બીજી ગ્રેડમાં કાયમની નેમણુક (૧૮૯૦)	૪૫
"મી આઇ ઇ" (૧૮૯૧) ..	૪૫
લન્ડનના "બિલ્ડિંગ ન્યૂઝ" માં સબી અને જન્મચરિત્ર (૧૮૯૧)	૪૫
નામદાર ડૅક ઓફ કોનાર્ટો લામેટ્ટુ પત્ર (૧૮૯૧) ..	૩૪
લેડી હેરિસ 'ફ્રેન્સી ફેટ' (૧૮૯૨) ..	૪૬
સરકારના આર્કિટેકચરલ અંગ્રજીકયૂટિવ એનજીનીયર અને સરવેયર તરીકે કામ ચલાઉ નેમણુક (૧૮૯૧) .	૪૬
મુબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના અંગ્રજીકયૂટિવ એનજીનીયર તરીકે થયેલી ચુટણી (૧૮૯૨) ..	૪૭
અરકારી નોકરીનું છેવટ અને તે સબધી સરકારી 'હેડાવ' (૧૮૯૩)	૪૦

(૧૦)

હાથ નીચેના મદદનીશ ઍનજનીયરો.	૫૨
કૉરપોરેશનમાથી રાજનામુ. (૧૮૯૩)	૫૩
લન્ડનના 'ડેલી ટ્રાફિક' મા સખી અને ટુક એહવાલ. (૧૮૯૩)	૫૩
મનચેરજીને હસ્તક બધાયલી ઇમારતોના, તથા જે ઇમારતોના નક્ષાઓ	
એવણે બનાવ્યા હતા તે સર્વની સંપૂર્ણ ટીપ	૫૩
કેટલીએક ઇમારતો વિગેરે સબધી થોડીએક વિગતો.	૫૭
વિવિધખાતાઓ સાથનો સબધ.	૫૯
મેટ્રોપોલિટન કોર્ટના 'ડેલીગેટ'. (૧૮૯૩)	૫૯
મ્યુનિસિપાલિટીના ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજનીયર તરીકે બીજીવારની	
નેમણુક (૧૮૯૧)	૬૦
ઇમપ્રોવમેન્ટ ટ્રસ્ટના સંબધમા એક " ઍસેસર " તરીકે (૧૯૦૦)	૬૦
દિલ્લી દરબાર માટે આમત્રણ	૬૦
મ્યુનિસિપાલિટીના નોકરીમાથી ફાગે થયા (૧૯૦૩) ..	૬૧
નંશનલ કૉનગ્રેસનુ પ્રફરશન (૧૯૦૪) .	૬૨
મુબાઇના " શેરિક્ " તરીકેની નેમણુક (૧૯૦૬) ...	૬૨
મુબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના સબધમા બજાવેલા કામકાજનો સક્ષેપમા	
એહવાલ	૬૩
' ટાઇમ્સ ઍવ ઇન્ડિયા ' મા મનચેરજીએ લખેલુ પત્ર (૧૮૯૭)	૬૬
મુબાઇનો કચરો દુર કરવા સબધી સંપૂર્ણ થયલી મનચેરજીની યોજનાનો રીપોર્ટ (૧૮૯૮-૯૯)	૭૧
મનચેરજીએ સરકારી કામકાજ ઉપરાંત બજાવેલા ખાનગી કામાના સબધમા	
ગરીબ જરથોશતીઓ માટે સસતા ભાડાના મકાનો	૭૬
" મર્ઝાનામા "	૭૮
પારસી કામનાજ વપરાસ માટે એક બુવાવડખાનુ	૮૦
પારસી કામનાજ ઉપયોગ માટે એક હોસ્પિટલ બાંધવાનો પહેલુ વેહેલો વિચાર	૮૧
મિસ મેનાના પારસી તવારીખના પૂષ્ટકમા મનચેરજીની જીન્ફગીનો ઇન્તિખાબમા એહવાલ, વિગેરે	૮૩
છવટના બે શબ્દો	૮૩
મનચેરજી હસ્તક બાંધવામા આવેલા ગરીબ જરથોશતીઓના વસવાટ માટે સસતા ભાડાના મકાનોને લગતી વિગતોની સંપૂર્ણ ટીપ	૮૪

ઈ. સં ૧૯૧૪]

[પાન ૧

ખાનખાહાદુર મનચેરજી કાવમજી મરજખાન, સી આઈ ઈ

ખાનબાહાદુર મનચેરજી કાવસજી મર્ઝખાન, સી. આઇ. ઇ.

એવણુનો જન્મ, રોજ ૧૧ મો, ખોરશેદ, માહ બહમન, કદમી, યઝદેઝર્દી સને ૧૨૦૮, ઇશ્રેજ તારીખ ૭ મી જુલાઇ, ઇ સ ૧૮૩૯ ના દિને, મુઆઇમા, એવણુના મમાવાના ઘરમા થયો હતો

તે પછી એવણુના માતાજી હમઆઇજી, (તે શેઠ દોરાબજી ચાન દાઝના બેટી (અને જાણીતા લખનાર નવરોજી દોરાબજી ચાનદાઝ, લકબે હરકાઝના બહેન,) યઝદેઝર્દી સને ૧૨૧૧ ના કદમી માહ ૬ ફા ના ૧૭ મા રોજે મુઆઇમા હક થયા એ વખતે નાનકડા મનચેરજીની ઉંમર સાડા ત્રણ વર્ષની હતી આ બનાવ પછી, એવણુના બપાવા ફરદુનજી મર્ઝખાને, તથા બપાઇ કુવગઆઇએ, પોતાની સાથે, મનચેરજીને દમણુ મંઘે રાખ્યા, મુરબ્બી ફરદુનજી બપાવાનો પ્યાર મનચેરજી ઉપર અતિ ઘણો હતો, અને તેવણે ઘણાજ પ્યારથી પોતાની પાસે, બારી સલાળ સાથે રાખ્યા.

જુઝર્ગ ફરદુનજી, તા ૨૩ મી માર્ચ ૧૮૪૭ ના દિને, ગુજર પામ્યા જે વખતે મનચેરજી આસરે ફક્ત આઠ વર્ષની વયના હતા ત્યાર પછી, એવણુ મુઆઇ આવી, પોતાના બાવા કાવસજી તથા સાવકા માય નવા-જબાઇ (તે શેઠ એદલજી પડાલના બેટી) સાથે રહ્યા તે પછી, ૬ ફી માર્ચ ૧૬૫૩ ના દિને મનચેરજીની શેહાદી, ગુલબાઇ તે દાગજી કૈયોજી મીઝાની દિકરી સાથે થઇ, કે જે વખતે મનચેરજી માત્ર ચૌદ વર્ષની વયના હતા બન્ને મામા ધુઇના હતા, કારણકે ગુલબાઇના માતાજી (મીડીબાઇ) મનચેરજીના ધુઇ થતા હતા મનચેરજીથી ગુલબાઇ અદાર માસ મોટા હતા

દમણુથી મુઆઇ આવ્યા પછી, થોડો વખત મુઘી, મી રૉબર્ટસ

નામના એક ઇન્જિનની ખાનગી સ્કૂલમાં, જવાન મનચેરજીને મુકવામાં આવ્યા ત્યારપછી, એવણુના બાવાનો વિચાર એન્જિન-સટન ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં મુકવાનો થયો, પણ ગુજરાતી બરાબર આવડ્યા વિગર, તથા હિસાબના જ્ઞાન વિગર, ત્યાં દાખલ નહિ કરતા હોવાથી, મુગળીધર નામના એક મહેતાજીની નિશાળમાં થોડો વખત મનચેરજીને મુકવામાં આવ્યા એ મહેતાજી, બીજા જ્ઞાન ઉપરાત, હાથ અને આગળાની નિશાનીઓથી વાત કરવાની વિદ્યા શીખવતા હતા રોજ સાંજે, બીજા એને આ વિદ્યાનો અભ્યાસ તેણુ શીખવતા હતા, અને જ્યાર તે શિક્ષણ અપાતુ ત્યારે લોકોના ટોળા, આ નાનકડી શાળાના શિષ્યોને જોવા મળતા થોડોક વખત એ નિશાળમાં અભ્યાસ કરતા પછી, એન્જિન-સટન ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં મનચેરજીને દાખલ કરવામાં આવ્યા તે વખતે એવણુની પરિજ્ઞા પ્રોફેસર પેટન નામના યુરોપીયને લીધી ડેટલોક વખત આ ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં કાદ્યા પછી, અને છંક ઉપલા વર્ગ સુધી ગયા બાદ, એવણુના બાવા કાવસજીને, કુટૂંબ સંહત, પુણે જઈ રહેવાનું થયું, તે ૧૮૫૩ થા ૧૮૫૪ માં હોયુ તેમજ કાવસજી પુણે ગયા તે વખતે તો મનચેરજીને તેવણુના કાકાઓ, સંડો બેહેરામજી તથા મહેરવાનજીને ત્યાજ ગાખવામાં આવ્યા હતા, પણ, થોડાક મહિના રહીને, એવણુને પણ પુણે બોલાવી લેવામાં આવ્યા

પુણે ગયા પછી,

પુણા કૉલેજ બંધ્ય સ્કૂલ મધે, મનચેરજીને, ત્યાના સર્વથી ચઢતા વર્ગમાં મુકવામાં આવ્યા આસરે એક વર્ષ સુધી, ત્યાં અભ્યાસ કર્યા પછી, 'પુણા કૉલેજમાં * (જેને હાલમાં 'દખણ કૉલેજ' કહેતે ત્યાં) દાખલ થયા પુણા કૉલેજમાં રેવરન્ડ પ્રોફેસર મેકદુગલ (કે જેવણુન ડૉક્ટર ઓફ ડિવિનિટીની ડીગ્રી હોવાથી 'ડૉક્ટર' કહેતા હતા તેવણુના) તથા એક બીજા પ્રોફેસર, નામે વિવ્યમ ડ્રૂપર, એંઆ બનેના હાથ નીચે શિક્ષણ મળ્યુ એ કૉલેજમાં ત્રણ મહીના રહ્યા પછી,

પુણા એનજીનીયરી ગ સ્કૂલ મધે,

મનચેરજી જોડાયા ડૉક્ટર જેમ્સ મેકદુગલ, જેવણુ પુણા એનજીનીયરી ગ સ્કૂ-

* ના ઘરમાં આ મૉલજ આ વખતમાં હતી, તે ઘર હજી પણ મોજુદ છે તે ભવાનીપેટમાં ખાન બાડાદુર સરનાર પદમજી પેસ્ટનજીનો 'પદમજી હેલ્થ' ની બરાબર પામે આવડું છે — મ મ મ

|ઈસ ૧૯૧૪|

[પાનું ૨

બાઈ ગુલબાઈ મનચેરજી કાવસજી મરજબાન | ટાઈમ્સ પ્રેસ

લના મેથેમેટિક્સના (ગણિતના) પ્રોફેસર હતા તેવણના ઘણાંજ માનીતા મનચેરજી થઇ પડ્યા, અને આ ઉસ્તાદે એનજીનીયરીંગ વિદ્યાની તાલીમ લેવાની ભલામણ કરી, જે થકી એનજીનીયરીંગ સ્કૂલ, (કે જેના પ્રિન્સિપલ, જૉનરલ વૉલટર સ્કૉટ હતા), ત્યાં મનચેરજીને જવાની મજબુત ભલામણ કરી, પણ એવણના પિતા કાવસજીની મરજી, એનજીનીયરીંગના ધધામા મનચેરજીને નાખવાની નહિ હોવાથી, રેવરન્ડ મેકદુગલ પોતે કાવસજી પાસે આવ્યા, અને ઘણીએક રીતે સમજાવ્યા પછી, મનચેરજીનું એનજીનીયરીંગ સ્કૂલમા જવું થયું ત્યાં કેટલોક વખત સુધી શિક્ષણ લીધા પછી, સરકારી આધિકાર ખાતામા દાખલ થવા માટે, મનચેરજીએ પરિક્ષા આપી પરિક્ષા લેવા થકી તે વખતની ગ્રેન્ડિંગ કમિટી, (કે જેમા ઉપર જણાવેલા પ્રોફેસર મેકદુગલ તથા કંપટન ફિલિપ લુઇસ હાર્ટ, ગેયલ એનજીનીયર્સ પળટણવાળા) હતા, તેઓએ તે પરિક્ષા લીધી એ પરિક્ષાના રીપોર્ટ પ્રમાણે, તા ૧૦ મી ઓક્ટોબર ૧૮૫૬ ના દિવસે, આ પરિક્ષા મનચેરજીએ “ માન સહિત ” (‘ creditably ’) પસાર કરી

આ પરિક્ષા પછીથી, ચાકરી રાખવા માટે, સરકાર તરફથી હુકમ આવતા વિલંબ લાગે, તેથી એવણના બાપાએ ધિરજ નહિ રાખતા, ૪ સ ૧૮૫૭ ના સાલમા, તે વેળાના ફ્રિગેડ મેજરની (પુણી) ઓફિસમા કામ શીખવા માટે, આસરે ૭ મહિના, મનચેરજીને મેલ્યા મનચેરજીની કામ કરવાની રીત વિગેરેથી ખુશી થઇ, ફ્રિગેડ મેજર સાહેબે

મનચેરજીનો રૂઝા વીસનો પગાર

માડયો તેટલામાતો, એવણને જાહેર આધિકાર ખાતામા એક જગ્યા આપવાનો સરકારનો હુકમ આવ્યો, અને તા ૩ જુલાઈ ૧૮૫૭ ના દિનથી, તે ખાતામા “ પ્રોપ્રેશનરી ” (ઉમેદવાર)

સખ-સર્વેયર અને બિલડરની નોકરી

મનચેરજીને મળી જે દિવસે આ નોકરી મળી, તેને બીજેજ દિવસે, કંપટન ફિલિપ લુઇસ હાર્ટની (કે જેવણે ઉપર જણાવેલી પરિક્ષા લીધી હતી તેવણની), છાવણી જે પુણીની નજદીકમા આવેલા આબે ગામમાં

હતી, ત્યા પુણાના કેન્ટોનમેન્ટને પાણી પુર પાડવાનાં કામ ઉપર 'સર્વે' કરવા, મનચેરછને તે વેળાના ચીફ એનજીનીયરે નેખા એ કામ ઉપર આસરે ચાર મહિના રહ્યા હતા જે દરમ્યાન એવણે 'કૉન્ટુઅર' તથા બીજી 'સર્વે' કરી, અને આખે ગામથી તે પુણા સુધીની જમીનોની 'લિગનોમેનિકલ સર્વે' કરવાના કામમા મદદ આપી તે કામ પુર થયા પછી, કેપ્ટન હાર્ટની જાવણી (વર્સાદને ટાકણે) પુણામા આવી. પુણામા જાવણી આવ્યા પછી, કીર્લો 'સર્વે' ના પ્લાનો (નક્ષા), તથા પાણીના બાધકામ માટેના ખર્ચના અડસટાનુ ('અગ્નિમેટ') કરવાનું એવણે એપવામા આવ્યું કેપ્ટન હાર્ટ, જેકે મિમ્મજનો ધણોજ કડક હતો, તેણે અતિપ્રય કાગેલ હોવાથી, તથા લખાણ કરવામા પણ ધણોજ ખાહોશ હોવાથી, તેવણના હાથ નીચે રહ્યાથી, મનચેરછને ધણું શીખવાનું મળ્યું, અને તેવણની કેળવણી જાણે તેજ વડા અમલદારના હાથ નીચે સુઝ થઈ હોય એમ લેખી શકાય

'સર્વે' નું કામ ખલાસ થયા પછી, કેપ્ટન હાર્ટ પુણા અને ખડકાના એકઝીક્યુટિવ એનજીનીયરની, પોતાની જાયુકની જગ્યા ઉપર પાછા ગયા ત્યા મનચેરછને પોતાની સાથે તેવણ લઈ ગયા તે વેળા, પુણા અને ખડકાની આફિસમા પાંચ સાત નવા શીખાઉઓ હતા, તેમા એક પાગ્લી પણ હતા ત્યા ગયા પછી, થોડે દિવસે, તે સર્વ માટે સરકારમા રીપોર્ટ થયો કે એઓ સર્વેને બીજે ઠેકાણે મોકલી દેવા; અને તેમ લખતા, કેપ્ટન હાર્ટના શબ્દો એ હતા કે

"They have congregated in one place, they do nothing, and learn nothing"—(યાને કે, "એઓ બધા સાથે એકઠા થયા છે, કંઈ પણ કામ કરતા નથી, અને કશું પણ શીખતા નથી") માત્ર મનચેરછ, અને એક બીજા સર્વિયરને, પોતા પાસે રાખવાની લલામણુ કેપ્ટન હાર્ટ કરી કેપ્ટન હાર્ટે, પોતાના હાથ નીચે રાખી, ઘટતુ શિક્ષણ આપ્યું, તે માટે મનચેરછ હજી સુધી પોતાના તે વડા અમલદારને ઉપકાર જાહેર કરતા રહ્યા છે

પેહેલી સર્ટિફિકેટ

કેપ્ટન હાર્ટ એટલા તો કાગેલ હતા કે, એવણે એકઝીક્યુટિવ એનજીનીયરના બોધા ઉપરથી એકદમ સિધ પ્રાપ્તતા ચીફ એનજીનીયરની

જગ્યા ઉપર નેમવામાં આવ્યા ત્યા જવા પેહેલાં, તેવણુ, (૧૭ મી મે ૧૮૫૮ ના દિને) મનચેરજીના સઅધમા, નીચે પ્રમાણે લેખીત નોંધ મેલી ગયા

“ A steady attentive young man, willing and obliging, and ready to turn his hand to anything he is told to do ”

યાને કે “ એક સરખુ પોતાનુ કામ કર્યા જાય તેવા, કંઈપણ કામ કરવાને રાજી અને બીજાઓ ઉપર એહસાન કરે એવા, અને જે પણ પ્રકારનુ કામ સોંપ્યુ હોય તે ઉપર મડી જવાને તૈયાર. ”

કહેવામા સહગણત નથી કે, આ પ્રમાણે, સુરઆતથીજ, મનચેરજીએ પોતાના વડાઓને સતોષ આપવાની કોશિસ કરવા માડી હતી અને કંપટન હાર્ટનુ ઉપણુ લખાણુ, એવણુ માટેની, જાણુ પહેલવહેલીજ, ‘સર્ટિફિકેટ’ લેખી શકાય.

અત્રે જણાવીશું કે, ૩ જી ઑગસ્ટ ૧૮૫૫ ને દિને, એવણુની ફિકરી મીડીમાઇનો જન્મ થયો હતો, અને એવણુના ફિકરા મર્ઝબાનનો જન્મ ૧૫ મી ઑગસ્ટ ૧૮૫૭ ના દિવસે થયો હતો મલબાર કોસ્તાના કનીકતવાલા શેઠ ધનજીભાઈ માણુકજી મુગામેડના વડા બેટા જહાગીર સાથ મિડીમાઇની શેહાદી થઇ હતી

બે પગલાં વધુ

ત્યાર પછીથી, બે કે ત્રણ નવા એકઝીક્યુટિવ એનજીનીયરો, હાર્ટ સાહેબની જગ્યાએ, એક પછી એક નેમાયા, અને કંપટન જી. કલોઝ નામના એક ઑફિસરની જાથુકની નેમાણુક થઇ આસ્ને આસ્તે, એ વડાની પણ મેહેરબાની મનચેરજી ઉપર ઉતરતી ગઇ, અને શીખવાની એવણુની ઉલટ જોઇ, એવણુ માટે તે અમલદાર પણ પોતાથી બનતુ કરવા લાગ્યા જ્યારે સરકારનુ પબ્લિક વર્ક્સ ડીપાર્ટમેન્ટ, પહેલ વેહેલી વાર, ગોઠવવામા આવ્યુ, ત્યારે તેમા (૧ લી મે ૧૮૫૮ ના દિવસે) મનચેરજીને પ્રોએશનરી ઍસિસ્ટન્ટ ઑવરસીયર તરીકેની જગ્યા આપવામા આવી.

તા ૯ મી મે ૧૮૬૦ ના દિને, સરકારી રીપોર્ટ મધે, કંપટન કલોઝે, નિચે મુજબ, લખાણ કર્યું

“ પ્રોપ્રેશનરી એસિસ્ટન્ટ એવરમીયર મનચેરજી કાવસજી, આગળ જતા, પોતાના કામને લાયક નિવડે એવા છે છેલ્લા કેટલાએક મહિના થયા, પુનાની કંમ્પ (જાવણી) નજદીકની ઇમારતો, તેમજ શેહેરમા આવેલા સિવિલ ખાતાને લગતા મકાનો તેમજ દાપોરીની સરકારી ઇમારતો પણ એવાને હસ્તક છે મનચેરજીનો પગાર વધારવાની મજબુત ભલામણ કરવાની હતું રજા લઉ છું એવો કાળજીથી કામ કરનાર, અને ઘણાજ મેહેનતુ, પોતાની ફર્જે તર્ફ ધ્યાન આપનારા, અને ખીન્નએને મદદ આપવા અને તેઓને ઉપકારી કરવા, એવો હ મેશ તત્પર રહેછે,—પછી જોઇએ તો તે સર્વે એવણના વડા હોય કે હાથ નીચેના હોય ”

પહેલાંતો સિવિલ ખાતાને નગની ઇમારતોનો એકનાનો જોવો ‘ ચાર્જ ’ એવળને હમ્તક મેલવામા આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ, (૧૮૬૧ ની ૧૬ મી જુલાઇએ,) એસિસ્ટન્ટ એવરમીયર તરીકે, ખડકીનો તથા દાપોરીના સરકારી મેહેલનો મોટો ‘ ચાર્જ ’ આપવામા આવ્યો એજ વખતે, પરણેલા મોલજરોની યે બરાબો બાધવાનું કામ એવણને સોંપવામા આવ્યું, કે જે કામ ખરકાની સગલ્લમા હતું એ કામની ઘણીજ તાકીફ હતી કાગળકે, જે જાપડાઓમા તે સોલજરો રહેતા હતા તે પડી જાય એવી હાલતમા આવી રહ્યા હતા તેથી સરકારનો હુકમ આવ્યો હતો કે, જેમ અને તેમ જલ્લીયી, એ કામ પુરું કરી નાખવું આપેલી મદ્દતની અન્દર તે કામ કરવાને સર્વ કટાકટરોથી અને તેવું નહિ હોવાથી, એ કામ ધેરમેલે (પોતાનાજ ખાતા હમ્તકથીજ) ચલાવવાને મનચેરજીએ માથે લીધું, તો જોકે, તે વખતે, એવણને એવા કામ માથે ઉદારી લેવાનો અનુભવ ઘણો થોડો હતો, તોયે તે કામ, નમંલા વખતમા, કરી આપવાનો જોખમ તેવણે પોતાને માથે ખેડી લીધા, અને જ માસની મદ્દતની અન્દર, તે કામ પુરું કરી નાખ્યું, જેથી એ બામ્ફ સબધી લખતા એવણના વડા, કંપટન કલોઝે, પોતાના રીપોર્ટમા નીચે મુજબ લખી મોકલ્યું કે —

“ સારજન્ટ એન્ડ્રીયુ ને પોતાના લસ્કરના વિભાગમા પાછો મોકલ્યા બાદ, પ્રોપ્રેશનરી એવરમીયર, મનચેરજી કાવસજી, ખરકી અને દાપુરીના બધા

[પાન ૬

હિન્દુસ્થાનના પેહેલા ગુજરાતી શપાખાનાના અને ગુજરાતી ન્યૂસપેપરના સ્થાપક

સેઠ પ્રદુનજી મરજખાનજીના

આગમહુબ મળના ચેહરાની આંખ તરિયર

[ટાઈમ્સ પ્રેસ

કામોના ચાર્જમા, ગયા ડીસેમ્બર માસથી, રહેલા છે. અને પત્થેરીઓના (એટલે કે પગલેવા મોલજરો માટેની બગખોના) બાધકામ માટે, એવણે મહેને જે મદદ આપી છે, તે માટે હું એવણે થકી જેટલુંએ લખુ તેટલું થોડું છે એ ભારી કામો માટે, મજૂરો અને દરેક રીતની સામગ્રી મેળવી આપવાની એવણુની કાશેસમા, એવણે જીવ નાખીને કામ કર્યું છે અને તેમ કરવામા એણે તદ્દનજ કૃતેહ પામ્યા છે અને પત્થેરીના બાધકામો, જે ઘણી ઝડપથી થતા રહ્યા છે, તે સબધી શાળાશી એવણુનેજ મુખ્ય કરીને ઘટેછે એવણે પોતાના કામથી તદ્દન પુરી રીતે માહિતગાર છે, અને મ્હારે ખરેખરજ કહેવું જોઈએ કે મ્હારો નોકરી દર્મિયાન મ્હારા હાથ નીચે જે કામદારો આવી ગયા છે તેઓમાના કાષ્ટએ પણ મનચેરજીથી વધારે મદદ તો આપીજ નથી એવણુને હવે ‘પ્રેમોશન’ તુર્તજ આપવું જોઈએ પણ એ બાબતના સબધમા, વધારે વિગતવારે, મ્હારે હવે પછી લખવાની જરૂર પડશે ”

લાયકાતની ખરી પીછાણ ચાલુ

એ વખતે, ઉપાડી શકાય તે કરતા વધુ કામનો બોલને મનચેરજી ઉપર હતો પુનાના વૈલ્ડવ્હી પુલનું કામ દાપોરી અને પુણાની વચ્ચેના રસ્તાની મગમતનું કામ, ખરકી કેન્ટોનમેન્ટની સર્વ ઇમારતોની વ્યવસ્થા અને નિભાવ કરવાનું કામ, તે ઉપરાંત, છ નરી બરાબો બાધવાનું કામ, બે તોપો ગોઠવવા માટેના મકાનો, અને એક લસ્કરી ‘સ્કુલ ડમ’ બાધવાનું, તથા બે નવા પુલો બાધવાનું કામ, અને દાપોરીનું એન્ટેટ,—કે જ્યાં નામદાર ગવરનરનું તે વખતે રહેલાણ હતું,—એ સર્વે કામો મનચેરજીના એકલાના હસ્તકમા હતા જે માટે પણ કૅપ્ટન કવાજે પોતાના (૧૮૬૨-૬૩ ના) રીપોર્ટમા, નીચે મુજબ, લખાણ કરેલું વાચવામા આવેછે એ લાયકાતના વગર, પોતાના હાથ નીચેના દેની હિન્દી અમદારો માટે, ઉત્તેજન થકી, તેમજ તેઓની લાયકાતની પ્રગ સા કેવી પ્રમાણીક રીતે બતાવતા હતા તેના દાખલા તરીકે, એ રીપોર્ટ નીચે ઉતારી લવાની જરૂર જોઈછું

“ અસિસ્ટન્ટ આવરસીયર મનચેરજી કાવસજી ને હમ્તક દાપોરીની ઇમારતો, ખરકીની બધી ઇમારતો, (અને તે સાથે પત્થેરીઓ પણ) અને વૈલ્ડવ્હી પુલ અને દાપોરી વચ્ચેના મુબાઇ જવાનો રસ્તો, અને

ખરફીના રસ્તાઓ હોવાથી, તે સઘળા એકલે હાથે ચલાવી લેવાનું, ઘણુંજ મોટું અને જોખમ ભર્યું છે, અને મહાગે છેલ્લા જે રીપોર્ટ મે મોકલી આપ્યો હતો, તેમા મે એઓ માટે જે લખાણ કર્યું છે તેમા હું કંઈ પણ વધારે લખી શકું એમ નથી એવળું મને પુરેપુરો સંતોષ આપ્યો છે, અને હું આશા નાખું છું કે, જેવી તક મળશે તેવાજ, એવળું પ્રોમોશન આપવામા આવશે પોતાનું કામ કરવા ઉપરાંત, એવળુંના ધંધાને લગતા, હાલમા, જે જે પુખ્તકા ખદાર પડતા જાય છે, તેનો અભ્યાસ કરી બીજાઓને પણ સારો દાખલો એવળું બેસાડે છે ”

એજ રીતે, ત્યાર પછીનાં (૧૮૬૨-૬૩ નાં)

સાલના રીપોર્ટમા, મનચેરજીને હસ્તક, એ મદત દર્શિયાન, જે જે કામો હતા તેનું વિગતવાર ખ્યાન આપને, કંપટન કલોઝ લખે છે કે

“ સગમ અને મરેના પુલોને ફરીથી બાંધવાની બાબતમા મને ધ્રુવીક ચિન્તા હતી, કે રમે તે વરસાદની મોસમ આગમજ બધામ ન ગુંડું, પણ મનચેરજીની અતિખ્ય ભારી જેહમતનેજ લીધે, એ કામો જેટલી ઝડપથી આગળ ચલાવી શકાયા છે, અને એવળું તે પાછળ જે મહેનત લઈ ચૂક્યા છે અને હજી પણ છે, તે માટે હું એવળુંના ધણેજ એલ સાનમદ થયો છું એવળું એક ઘણાજ ફૂપળ એવરસીયર છે અને જેમ ગય સાલ મે રીપોર્ટ કર્યો હતો તેમ, ખરેખરજ, ધ્રુવીજ પુરતી ગીતે, પ્રોમોશનને માટે એઓ લાયક નિવડ્યા છે ”

અત્રે જણાવીશકે આ બધી જોખમદારીઓ છતાં મનચેરજીને માત્ર રૂપિયા હેસીનો પગાર, એ વેળા, મળતો હતો ! !

૬૦ ઉપરથી ૨૫૦ ના પગાર માટે ભલામણ.

આ મદત દર્શિયાન, દરખાસ રાખના માટેના મકાનો પુણામા બાંધવાનું સરકારે હેડયું. અને, એ કામ મનચેરજીને હસ્તક મેલવાનો, વિચાર કંપટન કલોઝનો હતો ઉપર મે કહ્યું તેમ, એ વેળા મનચેરજીનો પગાર માત્ર રૂપિયા ૮૦ નો હતો પણ કંપટન કલોઝે તે ૨૫૦ સૂધી વધારી આપવાની ભલામણ સરકારને કરી, અને ઉપલા મકાનો બાંધવાનું

इवरन्ड लेम्म मॅकडुगल, पी डी

[पानु ८
[टाईम्स प्रेस

કામ મનચેરજીને સોપવા થકી, તેવણે નીચે પ્રમાણેનું લખાણ, પોતાના સુપ્રિન્ટેન્ડિંગ ઍનજનીયરને (તા. ૧ લી જુલાઇ ૧૮૬૩ ને દિને) મોકલી આપ્યું

“ ગયા માસના ૧૮ મી મેના નજર ૧૧૧૬ ના તહમરી ઉપર લખેલા મહારા પત્ર સબધી વધારે લખવાનું એ કે દાપોરીમા જે દાંખાના માટે મકાનો બાંધવાના છે, તે થકી જો કોઇ ટંડરો નહિ આવશે, તો તે બાંધકામ હું મહારે હસ્તકથી ઘેરગતુ કરી લેવા તૈયાર છું, પણ તે એની શર્તે કે, તે ઉપર દેખરેખ રાખવા થકી ઍસિસ્ટન્ટ ઍવરસીયર મી મનચેરજી કાવસજીની નોકરી મહારે હસ્તક રાખવા દેવામા આવે. મહારા વિચાર પ્રમાણે, ઍઓની મદદ સાથ, જે મકાનો અઢી વર્ષમા હું પુરા કરી શકીશ, પણ એ કામ પુરેપુરી રીતે ફતેહમદ ઉતરે, તે થકી, હું ભલામણ કરૂં છું કે મી. મનચેરજીને ત્રીજા વર્ગના સબ-ઍનજનીયરની પદવી અને પગાર ઉપર મેળવા આ દાંખાનાને લગતા મકાનો, જેમ અને તેમ, જલદીથી બાંધી નાખવાની જરૂર એટલી તો તાકિદની છે કે, તેજ કારણને લીધે, ઉપલી ગોઠવણ અમલમા લાગવાનું દબાણ કરવાની મદને ફરજ પડીછે. અગરજો, હાલમા સબ ઍનજનીયરના ત્રીજા વર્ગમા જગ્યા ખાલી નહિ હોય, તો હું સુચના કરવાની રજા લઉં છું કે, એ વર્ગમા જગ્યા ખાલી થાય ત્યા સુધી મી મનચેરજીને એક વધારાના સબ-ઍનજનીયર તરીકે નેમવા મી મનચેરજી કાવસજી એક એવા તો આસામી છે કે જેવણની કૃપળતા અને કામ કરવાની ઉલટ ઉપર મહારેથી પુરેપુરો ભરૂંમા મૂકી શકાયછે દેશીઓ સાથ કામ લેવાનો એવણનો મહાવરો, તથા પુણામા એવણ એટલાતો લાખા વખતના રહીશ છે કે, એવણ માગે એટલા કામદારો મેળવી શકેછે, કે જેથી જેમ અને તેમ ઍમોળ વખતમા, આ દાંખાનાને લગતુ કામ (અને જો જરૂર પડશે તો ગન-કંરેજને લગતા કારખાનાની ધમારતો પણ), પુરા કરો નાખવા થકી હું એવણ ઉપર ભરૂંસો રાખી શકીશ. જો મદને એવો સવાલ પૂછવામા આવે, કે આ ઍવરસીયર હમણાવાજ પગાર ઉપર એટલીજ ઝડપથી એ કામ બજાવી કાય નહિ શકે ? તો મહારો જવાબ એજ છે કે એ સઘળા કામો કરવાનો જોખમ એવણ માથે ખેંચી લ્યે તે થકી, એવણને પુરતી રીતે બદલો મળવો જોઇએ અગરજો આ કામ કટાકટ આપીને કરી લેવાના હોવો, તો મહારૂં

કહેલું એમ છે કે, તે ઉપર, પુરેપુરી દેખરેખ રાખવા થકી, એક એસિસ્ટન્ટ એનજીનીયર મહને માપવો જોઈએ, કે જેથી કરીને, તે આખા દિવસ ત્યાં આગલ હાજર રહી શકે તેથીજ, મેં જે ગોઠવણ (મી મનચેરજીને વધારે પગાર આપવા સંજ્ઞા) સુચવી છે તેથી પણ ખર્ચમાં ઉગારો થઈ શકશે ... "

(આ લખાણમાં, ઉપલા મકાનો બાંધવા થકી જે અડસતા કાઢવામાં આવ્યા હતા તે સંજ્ઞા વધુ લખાણછે તે મેં અત્રે પડતુ મૂક્યું છે)

પ્રોફેસર મેકદુગલને માનપત્ર.

રૅવરન્ડ ડૉક્ટર જેમ્સ મેકદુગલ, (જેવણ પુણા કૉલેજ અને એનજીનીયરીંગ સ્કુલના પ્રોફેસર હતા તેવણ) જ્યારે, ૧૮૬૨ માં, એ કામથી કારેગ થયા, તે પ્રસંગે તેઓના આગળા તથા ચાલુ વખતના શિષ્યોએ, પોત પોતામાં, એક ફન્ડ ઉભુ કરી, 'મેકદુગલ સ્કૉલરશિપ' સ્થાપી એ માનવતા અને પ્રિય પ્રોફેસરને આપવામાં આવેલું માનપત્ર વાચવાનું માન મનચેરજીને મળ્યું હતું

કેળવણી ખાતાં માટે માંગણી.

સને ૧૮૬૩ ના ઑગસ્ટમાં, સ કાગના કેળવણી ખાતાએ મનચેરજીની નોકરી માટે માંગણી કરી, કાગણ કે, એ વખતે, અમદાવાદમાં એક ગુજરાત પ્રૌવિનશિયલ કૉલેજ સ્થાપવા ધારી હતી તે કૉલેજમાં એનજીનીયરીંગની બાબતને લગતું શિક્ષણ આપવા થકી મનચેરજીની નેમણુક કરવા ધારો હતી પણ એવણના જાહેર બાંધકામ ખાતાએ એઓની નોકરી કાજલ પાડવાની ના કહ્યાથી, તે ઓધ્યા એવણને મળતા રહી ગયો, અને વાત દિવાજ લાગી પડી, અને છેવટે, સાલગવા પ્રમાણે, તે કૉલેજ સ્થાપવાનો વિચાર પણ માડી વાળવામાં આવ્યો હતો

મુબાહનો કિલ્લો તોડી પાડવાની યોજના.

સને ૧૮૬૩ નું વર્ષ, મનચેરજીની ભવિષ્યની જીન્દગીમાં ફેરફારો કરનાર નિવડતુ લાગેછે, કારણ કે તે વર્ષના જુન માસમાં, મી ઇ.

[પાનુ ૧૦

ઈ આઈ હાવર્ડ,
મુબારક ઈલાજના ઝગવાળી ખાતાના ડાઈરેક્ટર

[ટાઈમ્સ પ્રેસ

આઈ હાવર્ડ—જેવણુ મુઆઈ ઇલાકાના ડાયરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ-
ટ્રક્શન (કેળવણી ખાતાના વડા) હતા, તેવણુથી ખબર મળી કે
મુઆઈના કોટ (રામપાર્ટ) તોડી નાખવાના કામ ઉપર નેમેલી કમિટીના
આરકિટેકચરલ સેક્રેટરીના ઓસિટન્ટની જગ્યા નિકળી હતી એ
જગ્યા મેળવવા મી હાવર્ડે મનચેરજીને લલામણુ કરી, અને પોતે
જાતે પણ એવણુ માટે મેહેનત કરી. તે વખતે, મનચેરજી ઉપર એ
ગૃહસ્થની પુર મેહરબાની હતી પરિણામે, ૫ મી જુનના દિને
ઉપર જણાવેલી જગ્યા માટે, મનચેરજીએ અગ્રજી કરી, અને
મનચેરજીની મરજીને અનુસરીને, એ નેમણુક માટે સમ્મત લલા-
મણુ કરવામા આવી જે ઉપરથી મી દ્રુશૌ, (કે જેવણુ, આ વેળા, મુઆ-
ઈમા આરકિટેકચરલ સેક્રેટરીના ઓધ્યા ઉપર હતા, તેવણે) મનચે-
રજીને નેમવા માટે પોતાના (૫ મી જુન ૧૮૬૩ ના) પત્રમા સર-
કારને શિક્ષારસ કરી

સર બાર્ટલ ફ્રીયરની પ્રસન્નતા.

એ મૃદત દર્મ્યાન, મુઆઈના ગવરનર સર બાર્ટલ ફ્રીયર, પુના
નજદીકના દાપોરી મધ્ય રહેતા હતા, અને મનચેરજીને હુકમ હતો કે
તે નામદાર ગવરનર ત્યા હોય તેટલો વખત, દરરોજ સહવારે
છ વાગતામા, ગવરનરને દાપોરી મળતા રહેવુ આગળા દિવસોમા, કેટલી
જેહમતથી કામ કરવુ પડતુ હતુ તેના એક દાખલા તરીકે જણા-
વીશ કે, પાચ વાગે ઘોડા ઉપર પુણેથી નીકળી, છ વાગ્યા અગાઉ
તો સર બાર્ટલની હાજરીમા મનચેરજી આવી ઉભા રહેતા વાગે ઘડીએ
સમાગમમા આવવાથી, એઓ બન્ને વચ્ચે વાતચિત થતી, અને મન-
ચેરજીની કામકાજ કરવાની રીતીથી સર બાર્ટલ સાથ, તે સત્રજાને
લીધે, સાગે ધરોળો થયો હતો થયુ એમ કે, એક દિવસે, એ રીતે
સાગે ખડકીથી પોતાના ઘોડા ઉપર આસ્તે આસ્તે મનચેરજી પુણે
પાછા ફરતા હતા, તેટલા પછવાડેથી સર બાર્ટલની ગાડી આવી લાગી,
જેમા તે નામદાર પોતાના બાનુ, અને એક એન્ડી-કા સાથ હતા
મનચેરજીને જોતા, સર બાર્ટલે પોતાની ગાડી ઉભી રખાવી, અને
પોતા પામે આવવા મનચેરજીને ઇશારત કરવાથી, મનચેરજી તેઓ
આગળ જઈ લાગ્યા, અને ઘોડા ઉપરથી તુર્ત ઉતરી પડ્યા, પણ
મનચેરજીને ઘોડા ઉપર પાછા સ્વાર થવા સર બાર્ટલે ફરમાવ્યુ, અને

પૂછ્યું કે “મુઆઘ મધ્યે એક નવું શહેર વસાવવા ધાર્યે છીયે, તે માટે એક ખાસ આર્કિટેક્ટ (શિલ્પશાસ્ત્રી) વેલાતથી બોલાવવામા આવ્યો છે, તેના હાથ નીચે હમે તહમોને, અસિસ્ટન્ટ તરીકે નેમવા ધાર્યે છીયે, તે આઘ્યા તહમે લેવાને ખશી છો કે ?” મનચેરછએ, જરાપણ વિચાર કર્યા વિગર, તુર્તજ તેની તેજ પળે “હા” કહિ. એ મૂદતમા, એવણુનો પગાર રૂપ્યા ૮૦ નો હતો પણ કંપન કલોઝે, મજબૂત ભલામણ કરી, સરકારમા લખેલું હતું કે એવણુની નોકરીની પીછાણુ તરીકે તે ન્હાનો પગાર વધારીને રૂપ્યા ૨૫૦ નો કરવો

જે સાજે નામદાર ગવરનર સર બાર્ટલ ફ્રીયર સાથની ઉપલી મૂલાકાત થઇ, તેજ સાજે એક ચિઢી કંપન કલોઝ ઉપર આવી, કે બીજે દિને સહવારના, ગવરનર સાહેબ સાથે તેવણે નાસ્તો લેવા આવવું. તે પ્રમાણે કંપન કલોઝે મનચેરછને લખી કહેવાડ્યું કે સહવારે તેવણુની સાથે દાપોરી જવું. બીજે દિને, દાપોરી જતી વખતે, મનચેરછની છાતીમા ફાળ પડી કે, આગળે દિવસે, સર બાર્ટલ સાથે જે વાત થઇ હતી તે માટે કેમ કરવું. કારણ કે, કંપન કલોઝે એવણુ થકી ધણુક લખેલું, ધણીક શિક્ષારસ કરેલી, અને વળી રૂપ્યા ૮૦ ઉપરથી ૨૫૦ ના પગારની ભલામણ કરેલી,—તેવે સમયે તે વડાને છોડીને, પુણેથી મુઆઘ જવા સર બાર્ટલ આગળ કબુલ થઇ ગયેલા ! પણ હિમત હાથ ધરીને, આગળા દિવસે જે વાતચિત સર બાર્ટલ અને મનચેરછ વચ્ચે થયેલી તે સર્વ મનચેરછએ, ખડકી જતા જતા, રસ્તામાજ કંપન કલોઝને ખુલા ફિલ સાથે કહિ દીધી જે સાબળી કલોઝ સાહેબ જરા ચીરડયા તો ખરા, પણ તેવણુને મનચેરછએ સમજાવી લીધા, કે તે સાહેબ તો થોડાક મહિનામા વેલાત જનાર હતા, અને તેઓની જગ્યાએ કેાઇ બીજો વડો અમલદાર આવે, તેની મનચેરછ ઉપર કલોઝ સાહેબ જેટલીજ મેહરબાની રહે કે નહિ પણ રહે, વિગેરે.

નાસ્તો પુરો થયા પછી, કંપન કલોઝને ગવરનરે કહ્યું કે મનચેરછની તુર્ત મુઆઘ બદલી કરવી જરૂરની છે જે વીશે કંપન કલોઝને, નાખશી સાથે, કબૂલ કરવું પડ્યું એ બીના, ગવરનરના મકાનમાયી પાછા ફરતી વખતે, મનચેરછને કંપન કલોઝે, ગાડીમા સાથે જતા જતા કહિ, અને કહ્યું કે, ગવરનરનો હુકમ થયો હતો કે,

કાલનું કાલ, મનચેરજીએ મુબાઇ જવા ઉપડી જવું ૨૫ મી ઑગસ્ટ ૧૮૬૩ ના દિને, કૅપટન કલોઝ તર્ફથી, સરકારી રૂઠી પ્રમાણેનો, એક લેખીત હુકમ મનચેરજી ઉપર આવ્યો કે એવણે મુબાઇ તૂર્તજ જઈને મી ત્રયશાના હાથ નીચે કામ કરવું. આ બદલી થઈ તો ખરી, પણ તેથી મનચેરજીને પોતાને તો ધણો ફાયદો થયો કારણ કે તે બાદ એવણે ધણાક લાભો, ધણાક માનપાનો વિગેરે મળતાં રહ્યા, તે એટલે સુધી કે, જે રીતે મનચેરજી પાયરો દર પાયરી વધીને, બધી રીતે આગળ વધ્યા તેજ રીતે એવણનાજ ખાતાના કોષ ખીજી અમલદારનાં નસીબમા બનેલું કવચીતજ જાણુમા આવ્યું હોય અને હવે પછીની ભવિષ્યની કારકિર્દીના સબધમાં આ બદલી ધણાજ અગત્યના ફેરફારો કરનારી થઈ પડેલી આપણે વાચીયુ

પુણેથી મુબાઈ

આવવા થકી, મનચેરજીએ પોતાના ઓધવાનો ચાર્જ આપ્યો અને મુબાઇ આવ્યા મી ત્રયશા, (કે જેવણે મુબાઇમા એક નવું શેહેર યોજવા માટે વેસાયતથી ખાસ લાવવામા આવ્યા હતા), તેવણ, પોર્ટુગીઝ લોકોએ અસલના વખતમા બાંધેલો કોટ તોડી પાડવા માટે નેમાયતી કમિટીના આરકિટકચરલ સ્કેટરીના ઓધવા ઉપર આ વખતે હતા મુબાઇનો કોટ તોડી પાડીને, મેદાનમા નવું શેહેર વસાવવાનું કામ શિર કરવાની મોટી યોજના હાથ ધરવામા આવી હતી, તેને લગતી આ ખાસ કમિટી સરકારે નેમી હતી, અને તેમા નીચલા અમલદારો હતા કર્નલ દીલાઇલ, (રૉયલ એનજીનીયરોના પળટણવાળા), મી. આરથર ક્રૉર્ડ, (મ્યુનિસિપલ કમિશનર), મી ચાર્લ્સ ફૉરજેટ, (મુબાઇના પોલિસ કમિશનર), મી એ કે ફૉર્મિસ (મુબાઇની હાઇ કોર્ટના જજ) એ કમિટીના સ્કેટરી મી ત્રયશા હતા, અને તેઓના ઍસિસ્ટન્ટ તરીકે (તા ૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૩ ના) એક ઠંડાવ મારફતે

રૂપ્યા ૮૦ થી ૨૫૦ ના પગાર ઉપર

મનચેરજીને નેમવામા આવ્યા આ નવાં ઓધવાને લગતું કામ, ધણીજ દિલ્લોજીથી બજાવેલું, અને નવા શેહેરના રસ્તાઓ તથા ઇમારતોની ગોઠવણ વિગેરે, કામ કરવાનું જોખમ ભર્યું, અને તદનજ નવીન

પ્રકારનું કામ એવણુને હસ્તક થવાનું, સગ્રામી દફતરે નોંધાયું છે વખત જતા, રામપાટ રીમૂવલ કમિટી કાઢી નાખવામા આવી, અને એક બીજી કમિટી (જેનું નામ ‘આરકિટકચરલ ઇમપ્રુવમેન્ટ કમિટી ઓફ બોમ્બે’ કરી રાખવામા આવ્યું હતું તેના) સેક્રેટરી, (રૉયલ એનજીનીયરોની પળ-ટણવાળા) કર્નલ ફૂલર (કે જેવણ, પાછળથી, જૉનરલની પદવીએ વધવા પામ્યા હતા તેવણ) નેમાયા. અને તેના ઍસિસ્ટન્ટ તરીકે મનચેરજીને (ઉપર જણાવેલા ૨૫૦ ના પગારે) નેમવામા આવ્યા આ કર્નલના હાથ નીચે મનચેરજી હતા તે દમ્યાન, ઘણીએક વખતે, કર્નલ ફૂલરે, તેઓની તરફેણમા, સખ્યામધ, મજબૂત લખાણો સગ્રામમા કરેલા મોજુદ છે, અને એવણુનો પગાર વધારવા માટેની લલામણ, વખતો વખત, કર્યાજ ગયા હતા અને મનચેરજીને જે ખાસ કામ માટે પુણેથી લાવવામા આવ્યા હતા, તેમાજ તેવણુને રાખી મેળવવાને બદલે ઍસિસ્ટન્ટ એનજીનીયરોના વર્ગ (ગ્રેડ) મા તેવણુને મૂકાવવા થકી ઇન્ટેગ્રી અને કાળજી બતાવી કારણ કે, નજદીક સાત વર્ષો સુધી, તેજ પગાર ઉપર, મનચેરજીને રાખી મૂકવામા આવ્યા હતા આ મુદત દમ્યાન મુબાઇનો પાલવાનો દર્યાવ પુરવાનું કામ, પાલવાના બંદરથી તે છેક કાલામા સુધીનું, (કે જે પુણેલા વિખતાર ઉપર જગી તાજમ્હાલ હોટેલ વિગેરે ઘણીએક ઇમારતો હવે બધાઇ છે), તથા ‘અંપોવો બરીન’, (જેની ઉપર હાલમા યુગેપીઅન યૉટ ફૂલ્, અને બીજી ઇમારતો બધાએલી છે તે,) તથા ‘ઇન્ટર્ન બુલ્વર્ડ’ નો રસ્તો, (કે જે હાલની ટકશાળથી તે યુગેપ અન જૉનરલ હોસ્પિટલ સુધી હવે બધાએલાછે)—તે સર્વ કામ કરવાનું મનચેરજીને હસ્તક, આરકિટકચરલ ઍસિસ્ટન્ટ એનજીનિયર તરીકે, મેલાયું હતું

ફ્રીમેસનરીમાં ભાગ

મુબાઇ આવ્યા પછીથી, ઇસ્વી સને ૧/૬૩ ના સાલમા, મુબાઇની ફ્રીમેસનોની લૉજ રાઇઝિંગ ગ્રાડમા મનચેરજીને મેમ્બર તરીકે ચુટી કાઢવામા આવ્યા, અને પદવી ફર પદવીએ ચઢીને, ૧/૬૮ અને ૧/૬૯ ના બે વર્ષ માટે ‘માસ્તર’ નેમાયા જ્યારે ‘માસ્તરના ઓધવાની મુદત ખલાસ થઇ, ત્યારે એ લૉજના મેમ્બરોએ, પોત પોતામા ઉવરાણુ કરીને, એક રૂપાનું ‘કપ’ તથા ‘પામ્ત માસ્તરનું જીવેલ’ એવણુને ભેટ કર્યું, અને મોટા કદની, એક ચીનાને હાથે ‘ઓઇલ પેન્ટ’ કરેલી, એવ-

| પાનું ૧૪

જૈનરણ જે એ શ્લોક, આર ઈ

| ગાંધી પ્રેમ

ણની સખી ચિત્રાવીને, તેજ લોજના દિવાનખાતામા મેળાવી. મુઆઇની ઝકાટિશ ફીમેસનરીની ગ્રાન્ડ લોજના પણ એક મેમ્બર એવણને ચુટી કાઢવામા આવ્યા, અને આગ્તે આગ્તે વધીને ‘સપ્રિસ્ટિટયુટ ગ્રાન્ડ માસ્ટર’ ની (ફીમેસનોમા જાણીતી) પદવી ઉપર એવણની નેમણુક થઇ, ત્યાર પછી ‘ઑનરરી ડેપુટી ગ્રાન્ડ માસ્ટર’ ની પદવી ઉપર મેળાયા. ઑનરરી ફ્રેન્ચ’ અને ‘ઑનરરી ડેપુટી ગ્રાન્ડ માસ્ટર’ના ઓધ્ધા એવણુ હજી ભાગવેછે. ‘લોજ રાઇઝિંગ સનના’ પણ એવણુ એક ઑનરરી મેમ્બર છે

એક ન ધારેલી વિચિત્ર સચના.

૧૮૬૫ ના સપ્ટેમ્બરમા, રામપાટ રીમૂવલ (કાટ તોડી પાડવાની) કમિટી જ્યારે કાઢી નાખવામા આવી, ત્યારે સરકાર તર્ફથી એવુ પૃછાવવામા આવ્યુ કે, જે ઓધ્ધા મનચેરજી તે વખતે રૂપ્યા ૨૫૦ ના પગારે ભાગવતા હતા, તે ઉપરથી તેવણની બદલી કરીને, બહારગામ ઓછા પગાર ઉપર મોકલાવી શકાય કે નહિ. પણ કેપ્ટન ફ્લેરે, તેના જવાબમા, નખી વાલ્યુ કે “ મી મનચેરજી કાવસજીને હુ બિલફૂલ ફાજલ પાડી શકુ નહિ, કારણકે ઑપોસીટ પિયરની બન્ને બાજુએ ફર્થો પુરવાના કામ માટે એવણુ મદને ઘણાજ ઘણા ઉપયોગી થઇ પડયાછે ” ત્યારપછીથી, તે છેક મનચેરજીએ પેન્શન ઉપર નોકરી છોડી ત્યા સુધી, એવણુ મુઆઇ શેહેરમાજ રહ્યા હતા, અને એવણની મુઆઇની બાહેર બદલી કરવાનો હિગામ ફરીથી કદી ઉભો થયો નહિ

નવી નેમણુકો.

૧૮૬૪ ના સુમારે, પુણેથી મુઆઇ આવ્યા પછી, મી ત્રયશૌના વખતમા, ‘કુપરેજ’ ના મેદાનવાળી જગ્યામા છાપડાઓવાળા મકાનો, (કે જેમા મી ત્રયશૌની ઑફિસ હતી,) તેમા મનચેરજી પોતાના કુદૂઅસરિત ગહેતા હતા મી જે ત્રયશૌએ, આરકિટૅકચરલ સેક્રેટરીનો ઓધ્ધા છોડ્યા સમેત સરકારી જાહેર બાંધકામ ખાતાના સેક્રેટરીને, (૩૧ મી ઓક્ટોબર ૧૮૬૫ ના રોજ) નીચે પ્રમાણે લખાણુ કર્યું

“ કિલ્લો તોડી પાડવાની કમિટીના આરકિટૅકચરલ સેક્રેટરીના ઓધ્ધાનો મહારો ચાર્જ આપ્યાના સખણે, મી મનચેરજી કાવસજી, જેવણુ માજી ઑફિસ-

સ્ટન્ટ હતા, તેવણની ઘણીજ સંતોષકારક કાર્ડિદી અને તેઓની કૃપણતા માટે સરકારના ધ્યાન ઉપર લાવવા થકી મ્હને માનપૂર્વક લખવાની જરૂર છે ૨૭ મી ઑગસ્ટ ૧૮૬૩ થી તે ૭ મી ઑગસ્ટ ૧/૬૫ ની આખી મદત દરમ્યાન એવણે મ્હારી પાસે કામ કર્યું હતું, ત્યારે પોતાની ફર્જ તર્ફ, ઘણીજ ચાલુ ખતથી, મડેલા રહ્યા હતા, અને મ્હને નિરખી જોવાનું બન્યું છે કે સરકારી જાહેર બાધકામ ખાતામાં એવણ, ઇમારતી બાધકામ સબધી, તેમજ એવણનું સામાન્ય જ્ઞાન, અને ચાલુ વહિવટ કરવા બાબેના જ્ઞાનના સબબે, એવા કામો માટે ઘણીજ શ્રેષ્ઠ રીતે લાયકના છે આગળ પણ જ્યાં જ્યાં એવણે નોકરી બજાવી છે તે પ્રસંગો ઉપર પણ એમના કામ માટેની પ્રસન્નતા દર્શાવનારા લખાણો થયલા છે, તેમાં મ્હારા તર્ફની પણ વધારાની ગવાહી,—એમની પોતાની ફર્જ બજાવવાની કૃપણ રીતી, અને એઓની સામાન્ય ચાલચલણ માટે,—હું મ્હારી રાજ-ખૂશીથી અત્યે ઉમેડ છું એમની ચાલચલણ, ખરેખર, હરેક રીતે ભલી અને ખામી રહિત છે ”

જે વખતે આરકિટેકચરલ સંકેટરીનું કામ મી ત્ર્યશો કરતા હતા, તે વખતે એવણના મસલત્યા મી રૉર્જસ રિમથ,—જેવણ લન્ડનની કિંગ્સ કૉલેજમાં આરકિટેકચરના પ્રોફેસર હતા,—તેવણ થોડો વખત મુઆઇ આવ્યા હતા, તેવણના હાથ નીચે મનચેરજીએ આરકિટેકચરને લગતું થોડુંક શિક્ષણ મેળવ્યું હતું ત્યારપછીથી (તા ૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૬૬ ના દિને), મુઆઇના બારાના બચાવ થકીના બાધકામોને લગતા ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયરની ઍશીસમાં, મનચેરજીને નેમવામાં આવ્યા ત્યાં એવણને અહીં મુઆઇના બારાઓની અન્ફરની તોપખાનાની કેટલીએક ઍટરીઓનું બાધકામ કરવાનું મોપવામાં આવ્યું તે ઍશીસમાં જ મહિના કામ કરવા પછીથી, તેવણને પાછા (૧૨ મી જુલાઇ ૧૮૬૬ ના સરકારી જોજેટમાં) આરકિટેકચરલ ઍનજીનીયરની ઍશીસમાં ઍસિસ્ટન્ટ તરીકે નેમવામાં આવ્યા, અને વડી સગકારે તે નેમણકને ખુલાખી આપી

કુરામજી કાવસજી ઇનસ્ટિટ્યુટમાં મળેલી એક મીટિંગમાં એવણને (૨૨ મી મે ૧૮૬૯ ના દિને) ઇંગ્લેન્ડની ઇગ્ટ ઇન્ડિયા ઍસોસિએશનની મુઆઇની શાખાની કમિટીના એક મેમ્બર ચુટી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

[ઈસ ૧૯૧૦]

[ઈસ ૧૮૬૬]

ખાનખાહાદુર મનચેરજી કાવમજી મરજખાન

[પાન ૧૬
ટાઈમ્સ પ્રેસ]

નવી ભલામણો

ત્યારપછી, (૨૬ મી મે ૧૮૬૯ ની તારીખે), કર્નલ ફલરે સમગ્ર-રમા એવી ભલામણ કરી કે મેસર્સ વાસુદેવ આપુજી કનીતકર, મુકદ્દરામચંદ્ર અને મનચેરજી કાવસજી મર્ઝાન, એ ત્રણે ગ્રહધોને, કંઈ પણ પરિણામ આપ્યા વિગર, ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયરના ઍધ્યાએ આપવા અને તે ભલામણને અનુસરીને, વાસુદેવ આપુજી અને મુકદ્દરામચંદ્રને ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયરની પદવીએ ચઢાવવામા આવ્યા તેઓ અને મનચેરજીથી ઘણી વધારે લામી મુદતની નોકરીવાળા, અને વધારે ચઢતો ઍધ્યા ધરાવનારા હતા આ લખાણનીજ સાથે, મનચેરજીએ જે જે ઍધ્યા, અત્યાર સુધી, ભોગવ્યા હતા તેની સર્વ વિગતો કર્નલ ફલરે લખી મોકલી હતી આ સઘળી કાશેમો છતા, ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયરની પદવીએ હજી સુધી મનચેરજી વધી શક્યા નહિ

પોતાની ભલામણો ઉપર સરકારે લક્ષ નહિ આપેલું જોવાથી, એકવાર ફરીથી, એક રીપોર્ટ, (૧૮૭૦ ના ઍંગ્રેક મહિનાની તા ૨૬ મીએ), કર્નલ ફલરે સરકારને લખી મોકલ્યો, અને તે સાથે ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયરની પદવી માટે જે જે પરિણામો આપવી પડતી હતી, તેનેજ મળતી સર્વ પરિણામો, મનચેરજીએ પુણાની સ્ટેન્ડિંગ કમિટી આગળ આપી હતી, તેની સરકારને યાદ આપી, તે છતા, સરકારે તેા તે ઉપર કંઈપણ ધ્યાન આપ્યું નહિ, એવું જોધને કર્નલ ફલરે (૨૬ મી ઍંગ્રેક ૧૮૭૦ ના દિવસે) સરકારને એક રીપોર્ટ લખી મોકલ્યો, અને તે મધે દર્શાવ્યું કે ઉપલી કમિટી આગળ, ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયરને જે જે પરિણામો આપવી પડતી હતી, તે બધી મનચેરજી આપી ચુક્યા હતા, સિવાય કે ચાત્રુ અનુભવથી મેળવેલા જ્ઞાનની બાબતે, અને જે થકી કર્નલ ફલરે લખ્યું કે તે જ્ઞાન તેા મનચેરજીએ પુરેપુરી રીતે મેળવીને પોતાને યોગ્ય પુરવાર કરી ચુક્યા હતા આ વડા અમલદારે, પોતાના લખાણમા ઉમેર્યું કે

“ તાલુકાઓમા અને પુનામા જ્યારે મનચેરજી કામ કરતા હતા, ત્યારે, એવણને વખતો વખત મળેલી સરટિક્કેટો ઉપરથી જણાય છે કે, એવણને તરેહતરેહની જોખમ ભરી ફર્જો બજાવવી પડી હતી, અને મોટા અને અગત્યના બાધકામો એવણને હસ્તક હતા, જેવા કે ઇમારતોના

નજા તૈયાન કરવાનું અને ઇમારતો બાંધવા ઉપર દેખરેખ રાખવાનું, રમતાઓ અને પૂજા બાંધવાનું અને એ સર્વ કામો કરવા થકી એવણના વડા અમલદારો તરફથી એવણ માટે ધણી ઉત્તમ મુતી થતી રહિ હતી હાલમાં એઓને હસ્તક અગત્યની ઇમારતો બાંધવાનું કામ મેળવામાં આવ્યું છે અને તે સવળી બાંધવા પણ શિલ્પશાસ્ત્રી તરીકેની, તેમજ અંતઃજાતીય તરીકેના અલ્પ જ્ઞાનની જરૂર હોય છે થોડાજ વખત ઉપર એવણને હસ્તકથી સાચું મીકેનિકલ ઇન્ટિલિજન્સી ઇમારત બાંધવા તૈયાર થઈ છે, અને આ ઇમારતની એકજ તપાસ લીધાથી તમોને [યાને કે સુપ્રિન્ટેન્ડિંગ અંતઃજાતીયરને] જાણશે કે, જે કામ મનચેરજીને હસ્તક થયું છે તેથી કાંઈપણ રીતનું બેહેતર કામ થઈ શકે એમ નથી. આ ઇમારતો ઉપરાંત, એવણને મંદાનમાહેની અગીયાર બીજી ઇમારતો ઉપર સરકારના સર્વેયર તરીકેના મદારા હાથ હેથળ દેખરેખ રાખવાનું છે, અને તે ઉપરાંત મદારા બીજા કામોમાં પણ એવણ મહેનત અતિ ધણી મદદ આપે છે ”

ઉપલા લખાણ ઉપર પણ સરકારે ઘટિત ધ્યાન નહિ આપવાથી, (૯ મી મ ૧૮૭૧ ના રીપોર્ટમાં) કર્નલ કલેરે વળી ફરીથી સરકારનું ધ્યાન ખેંચ્યું, અને જાણાવ્યું કે “વામુદેવ બાપુજી અને મુકુન્દ રામચંદ્ર, જેઓને ઍસિસ્ટન્ટ અંતઃજાતીયરની પદવી આપવામાં આવી છે, તેઓનીજ બરોપરના, બલકે ડેટથીએક વાતે તેઓથી ચક્રાવૃત્તિ, ગુણો ધરાવનારા મી મનચેરજી છે ” તે જના સરકારે ધ્યાન આપ્યું નહિ, કારણ કે તે વખતે ઍસિસ્ટન્ટ અંતઃજાતીયરના ઍલ્ફા, ગમે એવા પણ દુરિયાયાર ફેશી હિન્દીઓ હોય, તોય તેઓને સહેલથી આપવામાં આવતા હતા નહિ તેમજ, વારંવાર મજમુત લલામણો એમના વડા કર્નલ કલેરે કરતા જતા, મનચેરજીને પણ એજ મસ્કેલી આડે આવતી હતી, અને છેક ૧૮૭૨ માં પબ્લિક વર્કસના ખાતામાં ઍસિસ્ટન્ટ અંતઃજાતીયરના વર્ગમાં એવણને મેળવામાં આવ્યા એની રીતે એક ‘ઍસિસ્ટન્ટ અંતઃજાતીયર’ વડીક નેમરાનું, એક ફેશી માટે, ઘણુંજ કમચાલ અને મજીયતે મળે એવું માન મનચેરજીને મળ્યું,, એમ એઓની જીન્ડગીના જતાતો લખનારા કેટલાએક માહાવારી ચોપાન્યામાના એકે લખ્યું છે

ઈં સં ૧૮૭૭ માં બાંધાઈ]

[પાનુ ૧૮

નૅતરલ પોસ્ટ ઑફિસ માટે બંધાયેલી ઇમારત

(ને હાલમાં તાજ ઑફિસની ઇમારતના એક ભાગ તરીકે વપરાય છે)

[ટાઈમ્સ પ્રેસ

જીની પોસ્ટ ઑફિસની ઇમારતને લગતી એક જાણવાબેગ બાબદ.

ઉપર જણાવી ગયા મુજબ, તે અરસામા, ફોરારા ફાઉન્ટન આગળની ફેટલીએક ઇમારતો, મનચેરજીને હસ્તક (ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયર હતા ત્યારે કે ઍકઝિક્યુટિવ ઍનજીન્યર હતા ત્યારે) બધાઇ હતી, આ ઇમારતોની એક સપ્લુ ટીપ મે આ ચોપડીમા રજુ કરવાનુ દૂરસ્ત ધાર્યુ છે તેમા જીની પોસ્ટ ઑફિસવાળી ઇમારત કેજે હાલમા તાર ઑફિસના વપરાસમા લેવામા આવીછે તે પણ હતી તેના સબધમા એક જાણવાબેગ બનાવ અન્ને નોધવાની જરૂર જોઉછુ એ ઇમારતના નક્કાઓ ઇજેન્ડના એક શિપ્ટાસ્ટ્રી (આરકિટેક્ટ) પામે બનાવી મગાવવામા આવ્યા હતા એ નક્કાઓની ગોઠવણને લીધે આ ઇમારતને ભાયતળીએ, તેની અન્ફરની ગોઠવણ એવી હતી કે તે ભાયતળીએના પત્થરના થાભલા અને આરકાઓની ઉપર, ઉપરના ઉપરના બે મજલા, (જે દરેક બાવીસ શીટ ઉન્યા હતા તે સર્) નુ વજન આવ્યુ હતુ એ ઇમારતને લગતુ કામ સૂઝ કરતી વખતેજ, એ થાભલાઓની નમળાઇ ઉપર પોતાના વડા અમલદારનુ ધ્યાન મનચેરજીએ ખાસ રીતે ખેચ્યુ હતુ અસલ નક્કાઓ પ્રમાણે કામ પુઝ થવા આવ્યુ જાપરા ચઢાવવાનુ કામ પણ થવા લાગ્યુ, ત્યારેજ તે થાભલાઓની નમળાઇ અન્ને પ્રગટ રીતે જણાઇ આવી, અને એક થાભલો, પત્થરનો હોવા છતા, ફાટી ગયો એવો મામલો જોઇને, જાહેર બાધકામ ખાતાને નફા લાગશે, એમ ધારીને મનચેરજીએ કઇ ઇલાજ તૂર્તતૂર્ત કામે લગાડવાની જરૂર જોઇ, અને તે થકી એવણે તે થાભલાને બદલે બીજો એક નવો થાભલો મકવા માડ્યો આગળ ઉભા રહિને, જે દિવસે એ કામ મનચેરજી કરાવતા હતા, તેજ વખતે ચીફ ઍનજીનીયર અને સરકારના સેક્રેટરી, સર માઇકલ ફનેડી, તથા ઍકઝિક્યુટિવ ઍનજીનીયર મી હાર્ટ, (કે જેવણુ વિભાયત રજા ઉપર ગયલા કર્નલ ફલરની બદલીએ કામ કરતા હતા), એ બેઉ અમલદારો આવી ઉભા, અને આ કામ થતુ જોઇને મનચેરજીને ટપકો આપવા લાગ્યા, કે એ ભારે જોખમનુ કામ, આગળથી પરવાનગી લીધા વિગર એવણે માથે નહિ લેવુ હતુ બીજેજ દિવસે, મનચેરજીને ટપકો આપવાનુ એક સરકારી પત્ર આવ્યુ, પણ તેના જવાબમા એવણે લખી વાળ્યુ કે આ થાભલાઓ જોખમાયાથી ગામમા “ હોહા ” થતાની ચિન્ન

હતી, અને જાહેર બાધકામ ખાતાનું નામ ખરાબ થવાનો ભેખમ હતો. હવે, જે પત્થરનો નવો થાભણો એવણુ મુકતા હતા, તેનું કામ ભાગ્યેજ સંપૂર્ણ થયું, તેટલા તો એક બીજો તેવોજ થાભણો પણ ફાટ્યો, અને એ પ્રમાણે એક પછી એક, ઉપરના બાધકામના અતિભારો જાણીને લીધે, ચાર પાંચ પત્થરના થાભણાઓ ફાટવા લાગ્યા અને ગામમા હો હા થઇ રહી કે 'પાસ્ટ ઓફિસ પડી જાય છે' !

આ વખતે મુંબાઇના ગવર્નર સર સીમોર વેંસી ફિઝજીરાલ્ડ હતા, તેઓએ મનચેરજી વિગેરે અમલદારોને, તે વેળાના પરેલના સરકારી મેહેલમા બોલાવ્યા તેઓમા સર માઇકલ કૅનેડી, અને મી હાર્ટ પણ હતા કેટલીએક તકરાર ચાલ્યા પછી એવું હતું કે (ઉપરના જે મજલા ચઢેલા હોવા છતાં, તે એમના એમ કાયમ રાખીને), બોયન-જાએના આઠ થાભલા કાઢીને, બીજા વધારે મજબુત નવા થાભલા મેળાવા એ કામ ઘણુંજ ભેખમ ભર્યું હતું તો ખરૂં, પણ તે મનચેરજીને હસ્તક સાંપનામા આવ્યું કામ ચાલતું હતું તે દમ્યાન કેટલાએક હિન્દી તથા યુરોપીયન ઍનજીનીયરો તે કામ જોવા આવતા હતા કાગળુકે એવા પ્રકારનું કામ આખા હિન્દમા કાઠપણુ વેળા થએલું નહિ હતું રાત અને દિવસ ઉઘ વેચીને ઘણાક દિવસોની ભારે જેહેમત સાથે એ કામ મનચેરજીએ પાર ઉતાર્યું, અને તે નવા આઠ થાભણાઓ વધારે મજબુત (એટલેકે વધારે જાડા) લેવામા આવ્યા છેવટે, તે સર્વ કામ ઘણીજ ફતેહમંદીથી પાર ઉતર્યું, અને તોડે તે થાભણાઓ ઉપર જે, ભારે વજનના મજલાઓનો સર્યામ બોલે હોવા છતાં, એક તડેલ વટીક પડ્યા વિગર, તે સર્વ કામ પાર ઉતરવામા આવ્યું એક એક નવા મુકવામા આવનારા પત્થરના થાભની મજબુતી સચામા તપાસી તપાસીને, જેટલું જોઇએ તેટલું વજન ખમે તેવાજ લેવામા આવ્યા વારવાર, આ નવિન કિસમનું કામ ચાલતું હતું તે જોવા સર માઇકલ કૅનેડી અને મી હાર્ટ આવતા હતા અને પોતાની એટલી બધી ખશી જાહેર કરી કે ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયર મી હાર્ટે આ ગભીર બાબદ સળધી એક ઘણોજ સાગે રોપોર્ટ સરકારમા લખી મોકલ્યો તેના પરિણામે થયું એમ કે, વર્ષો સુધી, જે હક મનચેરજીને મળવો જોઇતો હતો, છતાં તેમાથી તેવણને આકાત રાખવામા આવ્યા હતા, તે હક હવે, અન્ને, તેવણને મળ્યો.

આખરે મળેલો (પણુ અધુરો) ઇનસાફ

એક સરકારી ઠેઠાવ મારફતે એવણુને ત્રીજી વર્ગના ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયર (૨ જી ઍગ્રન્ટ ૧/૭૨ ના દિને) નેમવામા આવ્યા ઍ ઠેઠાવમા લખ્યુ હતુ કે “ ખાસ લાયકાતના સબ્જેક્ટને લીધે એવણુને ત્રીજી વર્ગના ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયર નેમવામા આવેછે ” ઍ પ્રમાણે, વર્ષો સુધીની ઢીલમા રહેલી આશા અન્તે પાર પડી પણુ એવણુના ખર્ પગારમા તો કઇપણુ વધારો થયો નહિ, કારણુ કે ત્રીજી વર્ગના ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયરનો પગાર માત્ર ૨૫૦ રૂપ્યાનો હતો અને તે પગાર તો મનચેરજીને અત્યાર અગાઉનો મળ્યો જતો હતો. ઉપલી નેમણુક થઇ તેના સબધમા (તા ૨૨ મી મે ૧૮૭૨ ના દિને) મી જે એચ હાર્ટ, (જેવણુ કર્નલ ફલરની જગ્યાએ સરકારના આરકિ-ટકચરલ ઍક્ટ્રીકયૂટીવ ઍનજીનીયર અને સર્વેયરનુ કામ કરતા હતા), તેવણુ નીચે મુજબ સરકારના જાહેર બાધકામ ખાતાના સેક્રેટરીને એક મજબૂત કાગળ લખ્યુ, અને કર્નલ ફલરે મનચેરજી માટે જે શિક્ષારસો. વાર વાર, આગળ કરી હતી, તેને મોટો ટેકો આપ્યો, આ કાગળમાથી થોડાક ફકરાઓ નીચે ઉતારી લેવા જોગ છે

“ આ આઠ થાલલાઓ નવા મેળવાનુ કામ મહારા હુકમ હેઠળ મી મનચેરજી કાવસજીએ ધંણુજ ફતેહમદીવી પાર ઉતાર્યું છે, અને ત્હમારી જાણુ માટે મ્હને અત્રે એમ લખતા અતિધણી ખુશાલી ઉત્પન્ન થાયછે જે મજલાની એ જાહેર કામ માટેની ખુમસુરત ઇમારતને માથેના જે મજલા અને થાલલાઓના વજન છતા, તેની હેઠળ આવેલા થાલલાઓ કાઠી નાખી ખીજી નવા મુકવાનુ જોખમ ભર્યું અને ચિન્તા ઉપજાવનાર, અણીની ધીક ઉપર આવેલા કટોકટ મામલા દર્મ્યાનનુ કામ, મનચેરજીએ ધણીજ ઉદ્વટ, સલાજી, અને ચતુરાઇ અને હિકમતથી કરી બખ્ત્યુ છે, તે સધળા થકી એવણુ મહારી પોતાની ધણીજ ઉંચા પ્રકારની પ્રસશા મેળવવા પામ્યાછે એ કામ ચાલતુ હતુ ત્યારે હુ તે ઉપર ધણીજ બારીકાથી નજર રાખતો હતો અને તે પુર થયા પછી, મે તે ધણીજ સંભાળથી તપાસી જોયુછે, પણુ એક, સહેજ પણુ, તડેલ ઢેઠ પણુ પડેલી મહારા જોવામા આવી નથી, કે નથી તે થાલલાઓની ઉપર આવેલા બાધકામમા કઇપણુ પ્રકારની અલવલ પુગી, અને મ્હને જરાએ શક નથી કે આ કામ જે રીતે ફતેહમદી સાથે પુર થયુછે,

તેના મોટા ભાગ માટે એવણુ, જરાપણુ વિસામો લીધા વિગર, જીવ પટકાને, ધ્યાન સાથ કામે મડ્યા હતા, તેનેજ લીધે હતુ એવણુ રાને તેમજ દિવમે, તે કામ ચાલતુ હતુ તે દમ્યાન તેની દરેક દરેક બારીક વિગતો ઉપર લક્ષ આપતા રહ્યા હતા આશા રાખવાની હુ હિમત બાકુ છું કે તમુને યાદ આપવા થકી મ્હાર આ લખેલુ કવખતનુ તો લેખાશેજ નહિ, કે આ ઑફિસમાથી આગળ ઘણાએક કાગળો કર્નલ કલર અને મ્હારે હસ્તકથી લખાયા છે, કે જે સર્વમા હમારા હાથ નીચેના આ અમલદારને ‘પ્રેમોશન’ આપવાની હમે મજબૂત શિક્ષારસ કરી છે, જલકે, બરાબર કહુ તો, એવણુને પાયરી દર પાયરી ચઢવા માટેના વર્ગમા મુકાને, આ ઑફિસના એવણુની સાથવાળા બીજા મદદનીશ અમલદારો, મેસર્સ વાસુદેવ બાપુજી અને મુકુદ રામચંદ્રનીજ પકિતએ મેળવાની શિક્ષારસ કરી છે, અને હુ આરા રાખુ છું કે આ પ્રસંગે ઉપલુ ઘટિત પગલુ લેવાની સરકારને લક્ષમણુ કરવાનુ ત્હમે વાજબી જ્ઞેશો, કે જેમ ક્યાંથી ઉત્ક્રાથી કામ કરનારની બગવેલી સેવાની ખીજાણુ સરકાર તૂર્ત કરી શકેછે તે માલમ પડી આવે, અને મ્હને લખવા હિમત થાયછે કે, તેમ કરીને આખા ખાતામા એવા પગલાથી બધા યોગ્ય કામદારો ઉપર સારો અને લાભકારક અસર થવા પામશે ”

વિલાયતથી પાછા ફર્યા પછી, કર્નલ ફૂલરે પોતાના આ માનીતા અમલદાર માટે, ફરીથી મજબૂત લખાણો કર્યા, અને તેના પરિણામે મનચેરજીને બીજા વર્ગ (ગ્રેડ) ના ઑસિસ્ટન્ટ એનજનીયર તરીકે (૧૮૭૨ મા) કાયમ કરવામા આવ્યા અને જેથી એવણુના પગારમા પણ વધારો થવા પામ્યો

૧૮૭૨ માં ઉત્તર હિન્દુસ્તાનમાં મુસાફરીઓ, અને જ્ઞાન પ્રસારકમાં ભાષણ.

એજ વર્ષમા ઉત્તર હિન્દુસ્તાનમા મુસાફરી કરી, દિલ્લી, આગ્રા, અલાહાબાદ, બનારસ, કલકત્તા, ચૌરગાયાદ, અને ઇંદોરાના ગુફાઓ વિગેરે જાણીતી જગ્યાઓ જોઇ આવ્યા એઓ સાથ બીજા ત્રણ પાગસી ગ્રુપરથો પણ હતા, જેઓમાથી એક પણ આજે હયાત રહેવા પામ્યા નથી બીજા એક વર્ષ દમ્યાન એવણે પુણેથી બીજાપુર હૈદરાબાદ (૧૮૭૩), સીકંદ્રાબાદ તર્કની મુસાફરી કરી. ત્યારપછી,

[પાનુ ૨૨

જે એચ. ઈ હાર્ટ,

મુખાર્ત ગર-ગરના આર્કિટેક્ચરલ ઑક્રીમ્યુટિવ એનલ્ગનાયર અને સરવેયર.

[ટાઇમ્સ પ્રેસ

૧૮૯૧ ના વર્ષ દર્મ્યાન એવણુ કચીકટ, બેગલોર, નીલગિરિના પહાડો, ટિચિનોપોલી, મદુરા, પોન્ડિચરી, મદ્રાસ, અને બેંગલોર નેમ આબ્યા

૧૮૭૩ મા એવણે જ્ઞાન પ્રસારક મંડળી તર્ફથી 'શિલ્પશાસ્ત્ર' ની બાબ ઉપર (નફા વિગેરે સાથ) એક લાવણુ ગુજરાતીમા આપ્યુ

યુરોપ તર્ફની મુસાફરી.

ત્યારપછીથી, (૧૬ મી માર્ચ ૧૮૭૪ ના દિને) યુરોપ જવા માટે મનચેરછએ છ માસની રજા લીધી વિલાયત હતા તે વેળા (સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૪ મા) સંકેટગે આવ સ્ટેટ પાર્સેથી, પાચ અઠવાડિયાની વધારાની રજા મેળવી એ મુસાફરી દર્મ્યાન, નીચે જણાવેલી જગ્યાઓની એવણે મુલાકાત લીધી, એ અયામમા હિન્દીએ યુરપની મુસાફરીએ કવચિતજ જતા હતા, તે બેકે, તે વખતમા એક રૂપ્યા બદલ બે શિલિંગનુ એકસચેજ હતુ હિન્દુસ્તાનથી નિકળેલા, વેલાયત જતા જતા દેનિસ, ઇટાલ્યન સરોવરો, મિલાન, ટ્યુરિન, જીનિવા, લીયો, લન્ડન, મેનચેસ્ટર, ગ્લાસગો, કિલાર્ની સરોવરો, ડગ્લિન, બેલફાસ્ટ, હાઇલેન્ડના સરોવરો, ડન્ડી, તથા બીજા કેટલાએક ન્હાના શહેરો એવણે નેમ લીધા

એક જાણવા નેમ અગમચેતી.

ડન્ડી જવામા એવણની એક ખાસ મતલબ એ હતી કે, તેજ નામની બહોળા વિખ્તારની નદી ઉપર ઘણાજ મોટા અને નામીયો એક પૂલ, તે વેળા, બધાતો હતો, તે જોવાનો હતુ તે બારીકાથી નેમ લેતા મનચેરછને તેનુ બાધકામ એવુ નહિ લાગ્યુ કે તે ઝાઝો વખત ટકી શકે પણ તે વખતના નામાકિત એનજનીયરો આગળ, માત્ર એક 'એસિસ્ટન્ટ' ના મતનુ શુ ચલણ કે વજન હોય, એમ ધારી લઇને, એવણને પોતાનુ તે મત જાહેર કરવાની હિમત થઇ નહિ પણ તેવણે જે વિચાર તેજ વેળા બાધ્યો હતો તેની નોધ એવણની આ મુસાફરીની ડાયરીમા હજી જગવાઇ રહિછે થોડોક વખત ગયા પછી એ પૂલ પડી જવાની ખબર બાહાર પડી !

યુરોપથી વળતી મુસાફરી.

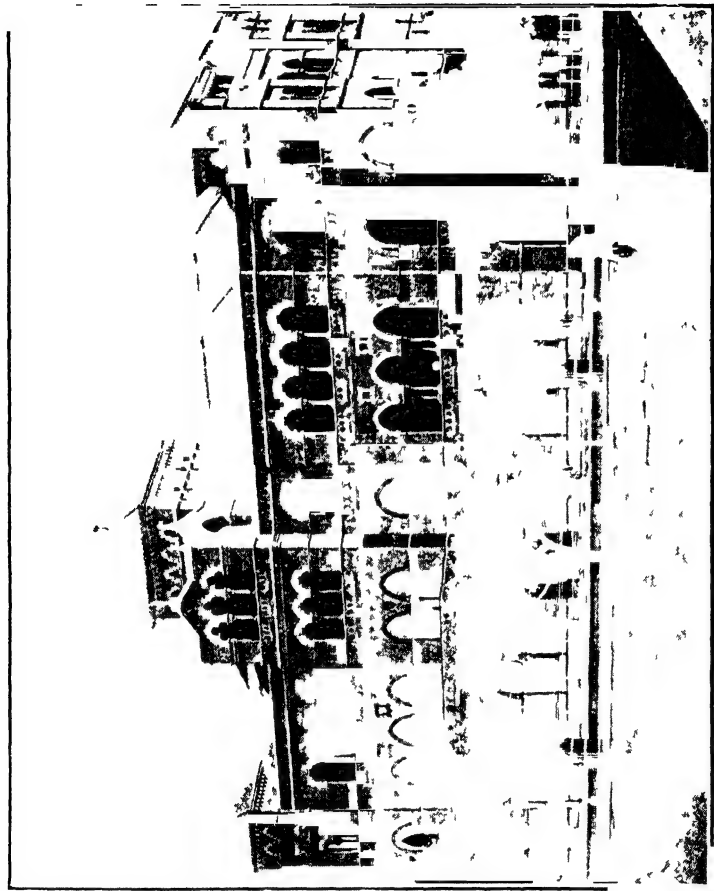
હિન્દુસ્તાન પાછું ફરતા, વળતી મુસાફરીમા એવણે પેરીસ, બ્રસેલ્સ, લિએઝ, કોલોનનું નામીયું દેવળ, એન્લા-શાપેલ, વિરોના, ફ્લોરન્સ, રોમ, નપલ્સ, અને પિસાનો ઢળતો તાવર ભ્રમ લીધા,

મુંબાઈની યુનિવર્સિટીના 'ફેલો' અને સિવિલ એનજીનીયરોની ઇનસ્ટિટ્યૂટના 'એસોશિએટ મેમ્બર' તરીકે અને બીજા કામો માટેની નેમણુંક.

૧૮૭૪ ની ૬ થી જુલાઈએ મનચેરજીને ઇંગ્લેન્ડની સિવિલ એનજીનીયરોની ઇનસ્ટિટ્યૂટમા દાખલ કરવા માટેની એક ચરજીને ટેકા આપવા થકી, મેસર્સ વોટર મેકલેલેન્ડ, ચાર એનકિન્સ, જે મેકિનલી, ચરફેમીર ખગશેજી, જે હાર્ટ, જે મેર્નિંગ, એચ બેન્સ, ગ્રીવનસન, વિગેરે મેમ્બરોએ શિકારસ કરી અને તેજ વર્ષની ૧ લી ડીસેમ્બરે, એવણે તે ઇનસ્ટિટ્યૂટના 'એસોશિએટ મેમ્બર' તરીકે ચૂટી કાઢવામા આવ્યા ત્યાર પછી, કાનુનો મજમ, ઠેડવેલી ચાકસ મફત પછી, ૧૮૯૬ મા, એવણે તેના એક 'મેમ્બર' તરીકે નેમવામા આવ્યા હતા, જે વીરો, વિગતવારે, આગળ જતા નોંધ લેવામા આવી છે

૧૮૭૫ મા (૨૧ મી જાન્યુઆરીએ) મુંબાઈની યુનિવર્સિટીના એક 'ફેલો' તરીકેની મનચેરજીની નેમણુંક, મુંબાઈના સરકારી ગેઝેટમા જાહેર કરવામા આવી અને જ્યારે યુનિવર્સિટીએને લગતો નવો કાયદો અમલમા આવ્યો ત્યારે, એવણે, (૧૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૪ ના દિને), 'ફેલો' તરીકે પાછા નેમવામા આવ્યા હતા માર્ચ ૧૮૯૮ થી અક્ટોબર ૧૯૦૬ સુધી, એવણે સિવિલ એનજીનીયરીંગની ફેકલ્ટીના એક 'સિનડિક' તરીકેનો આદેશ ભોગવ્યો હતો ૧૯૦૪ મા, સિવિલ એનજીનીયરીંગની ફેકલ્ટીના એવણે 'ડીન' તરીકે ચૂટી કાઢવામા આવ્યા હતા અને તે આદેશ એવણે માર્ચ ૧૯૦૪ થી ડીસેમ્બર ૧૯૦૪ સુધી ભોગવ્યો, અને પાછા, ફેબ્રુઆરી ૧૯૦૯ થી ડીસેમ્બર ૧૯૧૧ સુધી તે માટે ફરીથી ચૂટી કાઢાયા હતા

જ્યારે નામદાર ગેહેનરાહ એડવર્ડ સાતમા નામદાર પ્રિન્સ બોક્ક

૯ સ ૧૮૭૧ ના બંધાવ

જનરલ ટેલીગ્રાફ ઓફિસની ઇમારતનો એક ભાગ

[પાનું ૨૪

[ટાઇમ્સ પ્રેસ

વેલ્સ તરીકે (૧૮૭૫ માં) હિન્દુસ્તાન આવ્યા, ત્યારે તેવણ થકી મુબાઇમાં જે જે ધામધુમ થઇ હતી, તે માટે શેહેરને તથા ઇમારતોને સજ્જાગારવાનું કામ, કેટલેક લાગે, મનચેરછને હસ્તક સોંપાયું હતું અને તે થકી મુબાઇના ઊપાચ્યે તેમજ પ્રજાએ તેઓએ બળવેલા કામ માટે પોતાની પ્રશસા જાહેર કરી હતી એજ પ્રસંગે, મુબાઇની પ્રિન્સેસ ડોક (ગોદી) નો (૧૧ મી નવેમ્બર ૧૮૭૪ ના દિને) મૈસૌનિક ક્રિયા સાથેના પાયો નાખવાની ક્રિયા વખતે નામદાર પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સના ‘ગ્રાન્ડ વૉરડન’ તરીકે કામ બજાવ્યું હતું.

‘ખાનખાહાદુર’ નો એલકાબ અને ‘જસ્ટિસ ઓવ ધી પીસ.’

સને ૧૮૭૭ માં લરાએલી દિલ્હી દરબા ના પ્રસંગે, જ્યારે નામદાર માહારાણી વિક્ટોરીઆ ‘કૈસરે હિન્દ’ તરીકે જાહેર થયા, તે વેળા મનચેરછને ‘ખાનખાહાદુર’ ના એલકાબની નવાજેશ સરકાર તરફથી થઇ, કે જે માટે એવણને જે સન્નદ એનાયત કરવામાં આવી તેમાં લખવામાં આવ્યું છે કે એ એલકાબ એવણને “અગત માન તરીકે અને નિમકહલાલ વર્તણૂક અને નોકરીના પ્રશસાની પીછાણ તરીકે” એવણને આપવામાં આવ્યો છે. મારે અત્રે ઉમેર્યું જોઇએ કે, એ વખતમાં, ખાનખાહાદુર નો એલકાબ કમયાબ હતો તે પછીના વર્ષમાં એવણ સૂનહના અમલદાર (યાને ‘જસ્ટિસ ઓવ ધી પીસ’) નેમાયા (જુલો મુબાઇ સરકારનું ગેઝેટ, ૨૨ મી જુલાઇ ૧૮૮૦)

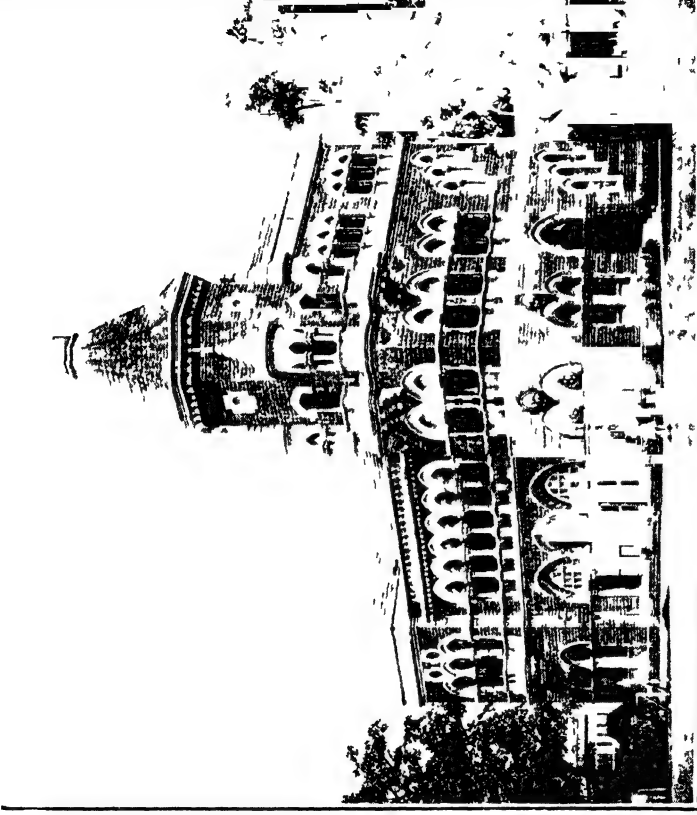
અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયરના ઓધા ઉપર કામચલાઉ નેમણૂક

૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૭૬ ના દિને, એવણને મુબાઇ ઇલાકામાં કામ ચલાઉ અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયર નેમવામાં આવ્યા અને ત્યાર પછી વળી ફરીથી પણ, મી સ્ટીવન્સ, જેવણ મુબાઇના પ્રેસિડેન્સી અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયર, (મેજર માન્ટ નામના લશકરી અમલદારની જગ્યાએ) હતા, તેવણની નોકરી જ આઇ પી રેન્કને મોપવામાં આવ્યાથી, તેની જગ્યાએ, મનચેરછને, (૨૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૭ ના સરકારી ગેઝેટ મારફતે), મુબાઇ ઇલાકા માટેના કામચલાઉ અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયર નેમવામાં આવ્યા, તો જો કે, તે વખતે, એવણ માત્ર પેહેલા વર્ગના એસિસ્ટન્ટ અંનજનીયર હતા એ

કામ ચલાઉ નેમણુક વટિક, એક હિન્દી ઍનજીનીયર માટે, માત્ર બીજી વારની, પણ એક પારસી માટે તો પહેલવેહેલીજ હતી મેજર માન્ટ વિલાયતથી પાછા કર્યા બાદ, તેવણને કંઈ ખાસ કામ ઉપર સરકારે નેમ્યાતી, મનચેરજીને, (૧૧ મી માર્ચ ૧૮૭૮ ના સગકારી ઠેઠાવ મારકતે), એકઝીક્યૂટિવ ઍનજીનીયરના કામ ચલાઉ ઓધ્યા ઉપર જારી રહેવાનો હુકમ થયો હતો. આગળ જણાવ્યું છે તેમ, સાત વર્ષો સુધી, ઍસિસ્ટન્ટ ઍનજીનીયરના વર્ગમા મેલવાને સગકારે ચાલુ ના કહ્યા કર્યું હતું, તેના જાણે બદલા લેખે, અન્તે મનચેરજીને આ કામચલાઉ ઓધ્યા મળેલા લેખી શકાય

મોંટાનું એક્સપીડિશન.

એક છાપાએ જણાવ્યું છે તેમ “૧૮૭૮ મા, લૉર્ડ બીકન્સરીલ્ડ માત્ર એક શજ્જ ઉચારે તો રશીયા સાથે લડાઇનું જગ જાગવાનો કટોકટી મામલો ઉભો થયો હતો, તે વેળા કેટલુંએક લસ્કર મોંટાની એક્સપીડિશન (ચઢાઇ) માટે સરકારને જે મોકલવું પડ્યું હતું, તે થકી આગળોટો નિગેરેની સામગ્રી તૈયાર કરવાનું કામ, જે કે સરકારી ગોળીના અમલદારોનું હતું, છતાં તે કામ ઘણુંજ ઉતાવળનું અને તાકિફનું હોવાના સમયે, તેમાની કેટલીએક સ્ટોમરો તૈયાર કરવાનું કામ મનચેરજીને [તથા કંપટન હેડન નામના અમલદારને] હસ્તક સોંપવામા આવ્યું, એ કામ ઘણીક મેહેનત અને ઝડપથી, એવણે બજાવી આપ્યું તેના બદલામા કર્નલ મેરીમેન (લસ્કરના એક રાયલ ઍનજીનીયર,) કે જેવણ તે વખતે, સરકારના ચીફ ઍનજીનીયર તથા સેક્રેટરી હતા, તેવણે એક પત્ર મનચેરજી ઉપર લખી ઉપખર જાહેર કર્યો” તેમજ વળી, સરકારે પણ, મિલિટરી ખાતા તર્ફથી (તા ૪^{મી}થી મે ૧૮૭૮ ના દિવસે) બાહર પાડેલા પત્ર નીચે પ્રમાણે લખી વાળ્યો “જણાવવાનો મદને હુકમ થયો છે કે, જે લસ્કર થોડુંક ઉપર દર્યા પાર મોકલવામા આવ્યું હતું, તેના સમઘમા કંપટન હેડન અને ખાન-બાહાદુર મનચેરજી કાવચજી મઝબાને જે કિમતી મદદ આપી હતી તે માટે, સરકાર ખોતાનો ખરા ફિલનો ઉપકાર એ બન્ને અમલદારોને જાહેર કરવાની તલમેને એલનેમાસ કરવાનો મદને સરકાર તર્ફથી ખાએશ થઈ છે”

[પાનું ૨૬

અલેક્ઝાન્ડ્રા નેટિવ ગર્લ્સ હાઈગલિશ ઇનસ્ટિટ્યુશન

(મનચરણ ના મુખાનના નામ ઉપરથી

ઈન્ડિયન પ્રેસ

[ગ્રાહ્ય પ્રેસ

અફઘાનિસ્તાન માટેનું ઍક્સપીડિશન.

ત્યાર બાદ (૧૦ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૬ ના દિને) મુબાઇના ગવર્નર, સર રિચર્ડ ટમ્પલ તર્ફથી કર્નલ મેરીમૅન ઉપર એક તાર આવ્યો, જે મધે જણાવવામા આવ્યું હતું કે પાચમો ગાડા વેચાતા લઇને, કે નહિ તો બનાવીને, આઠ દિવસની મુદતની અન્દર સિન્ધ ખાતે, અફઘાનિસ્તાનની ચઢાઇ (એક્સપીડિશન) ના સબધમા, તાકિદે રવાના કરી દેવા એ થકી ઘણી મેહેનત લઇને, બાંધલી મુદતની અન્દર, એ ૫૦૦ ગાડા (બનાવીને તેમજ થોડાક વેચાતા લઇને), મનચેરજીએ મોકલી આપ્યા, અને તે થકી સર રિચર્ડ ટમ્પલ, (કે જેવણુ એ વખતે સિન્ધમાજ પોતાની છાવણી નાખી રહેલા હતા તેવણુ), મનચેરજી ઉપર એક ઉપકાર દર્શક સદેશો તાર મારફત મોકલી આપ્યો.

ચોથી ગ્રેડમાં કામ ચલાઉ એક્ઝીક્યુટિવ ઍનજનીયર તરીકેની નેમણુંક.

જોકે મનચેરજીની નેમણુંક, જ્યારે ઇલાકાના એક્ઝીક્યુટિવ ઍનજનીયર તરીકે થઇ હતી, તે વખતે એવણુ માત્ર ઍસિસ્ટન્ટના વર્ગ (ગ્રેડ) મા હતા, અને ૨૨ મી એપ્રિલ ૧૮૭૬ માં, એક સરકારી ઠંડાવ મારફત, એવણુને (૧૫ મી એપ્રિલથી), ચોથા વર્ગમા, કામ ચલાઉ એક્ઝીક્યુટિવ ઍનજનીયર તરીકે નેમવામા આવ્યા એ નેમણુંકથી એઓથી વધારે લાખી મુદતની નોકરીવાલા એ અમલદારો મનચેરજીની પાછળ પડી ગયા હતા જ્યારે મનચેરજીની એ નેમણુંક થઇ ત્યારે, મુબાઇ ઇલાકાના ઉત્તર વિભાગના સુપ્રિન્ટેન્ડિંગ ઍનજનીયરે એક પત્ર સરકારમા (૫ મી ઑગસ્ટે) લખી લલામણુ કરી કે ઇલાકાના પ્રેસિડેન્સી એક્ઝીક્યુટિવ ઍનજનીયરના ઑધ્યા ઉપર મનચેરજી, આજ તૂલીક, માત્ર કામ ચલાઉ (એક્ટિંગ) તરીકે કામ કરતા ગયા છે, તે ઑધ્યા ઉપર હવે એવણુને કાયમ કરવા, પણુ એ લલામણુના જવાબમા, સરકારે તો લખી વાળ્યુ કે “ ખાન બાહાદુર એમ સી મર્ઝખાને જુદા જુદા પ્રસંગોએ જે ઘણીજ ઉત્તમ સેવા બજાવીછે તે સબધી સરકાર પુરે પુરી વાંકિક્ષ છે, પણુ એક્ઝીક્યુટિવ ઍનજનીયરના ચોથા વર્ગમા એ અમલદારની કાયમની નેમણુંક થાય

નહિ, ત્યા સૂધી એઓના હાલના ઓધ્યા ઉપર એવળુને કાયમ કરી રાકાતા નથી તે માટે સરકાર દલગીર છે ”

મ્યુનિસિપલ કૉરપોરેશનના મેમ્બર.

૧૮૮૦ માં, મનચેરજીને મુઆઇની મ્યુનિસિપલ કૉરપોરેશનના એક મેમ્બર (કગ ભરનારાઓ તર્ફથી) ચુટી કાઢવામાં આવ્યા હતા.

‘ગૂલસ્તાન’ મકાન માટેની જમીન.

મનચેરજીએ સરકારને એક અગ્રજી, (તા ૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૧ ના દિને,) કરી કે કોટના મૈદાનમાં જમીનનો એક ટુકડો, (જેની ઉપર હાલનું એઓનું ‘ગૂલસ્તાન’ મકાન છે તે) એવળુને વેચાતો આપવો. કે જેથી ઓફિસની અને બીજી ઇમારતોની નજદિકમાંજ રહેઠાણ હોવાથી, ફાયદો અને સગવડ થાય તેના જવાબમાં સરકારે લખ્યું કે એક ચોરસ વારના રૂપ્યા ૨૫) ના ભાવે એ જગ્યા એવળુને આપવામાં આવશે, પણ સરકાર એક કરાર એવો કરવા માગતી હતી, કે જ્યારે પણ મનચેરજી કે તેવળુના વારેઓ એ જમીન ઉપર બાંધકામ ઇમારત વેચવા માગે ત્યારે તે ખરીદ કરવાને સરકારને પેહેલો હક રહે પણ મનચેરજીએ એવા કરાર સાથે જમીન વેચાતી લેવાની ના કહી જેથી આખરે, એ બોલી સરકારે પાછી ખેંચી લીધી, અને એક ચોરસ વારના રૂપ્યા ૨૦ લેખે, એ જમીન મનચેરજીને વેચવામાં આવી એ જગ્યા (કુલે ચોરસ વાર ૪૯/૫) ની કિંમત એવળુ સરકારને ભરી હતી, અને બગલાની આસપાસની, આગ માટેની આસરે એક હજાર વારની જમીન એવળુને, કમ પણ દામ વિના, સરકારે આપી, એ જમીન ઉપર બધાએલા મકાન ‘ગૂલસ્તાન,’ (કે જે નામ એવળુના ધણીઆણી ગુલબાઇના નામ ઉપરથી આપવામાં આવેલું છે તેનું) મહૂર્ત તા ૧૬ મી અક્ટોબર ૧૮૮૪ ના દિને કરવામાં આવ્યું

એક શિકારસ પત્ર.

ઉપલી જમીન સરકાર પાસેથી માગવામાં આવી ત્યારે, તેના સબધમાં એવળુના વડા સ્યૂપ્રિટેન્ડિંગ એનજીનીયર, કર્નલ મૉનસેલે,

નીચે પ્રમાણે, (૧૪ મી ડીસેમ્બર ૧૮૮૩ ના દિને), સરકારને જે શિક્ષારસ લખી હતી તે ઉતારી લેવા યોગ્ય છે

“ઉત્તર વિભાગના સુપ્રિન્ટેન્ડિંગ ઍનજનીયર એવી સૂચના કરવા ઇચ્છે છે કે મી મર્ઝ્યાને જે સેવાઓ સરકારની બજાવી છે, અને જે વિશે સરકારે ઘણાક પ્રસંગોએ નોંધ લીધી છે, તેની કદર બૂજવાની એક સગીન ઇધાની તરીકે, જે જમીન મી મર્ઝ્યાન વેચાતી લેવા માગે છે તે તેવણુને, કદ પણુ તેની કિંમત લીધા વિગર, કે યાતો માત્ર કદ નામના દામ બદલ આપવી મી મર્ઝ્યાનનો મુખાઈ સાથનો સબધ ઘણાક વર્ષોના છે મૈદાન માહેલી લગભગ બધી જાહેર ઇમારતો બદલ એવણુની દેખરેખ હેઠળ બધાએલી છે અને કેટલીક સૂદર ઇમારતોના નક્ષા વરીક એવણુના પોતાનાજ છે થોડાક વખત ઉપર નામદાર ડ્યૂક ઓફ કેન્ટો જે ઇમારત માટે પાથો નાખવાની ક્રિયા કરી હતી, તે સુવાવડ માટેની હાસપિતલનો નક્ષા, તેમજ સરકારી સંનત્રલ જાપાનાની ઇમારતનો નક્ષા પણ મી મર્ઝ્યાનને હાથે તૈયાર થયો હતો એ નામદાર ડ્યૂકને ઘણા માન સાથ આવકાર આપવાની સર્વ ગોઠવણુ અને સામગ્રી સબધી સર્વ જાણે મી મર્ઝ્યાનને હમ્તક હતો, અને તેના સબધનુ જે સતોષકારક પરિણામ આબુ, તે થઈ જાહેર જાપાએ તેમજ સરકારે પણ પોતાની પ્રસન્નતા બતાવી હતી મી મર્ઝ્યાને બજાવેલી સેવાઓની કદ સગીન અને ઘટિત પીછાણુ કરવા થઈ, તે સર્વ વારવાર સરકારના ધ્યાન ઉપર લાવવામા આબુ છે માત્ર એક સાધારણ રીતે,—એટલેકે એવણુના ખાતામા એવણુને આગળ વધારીને,—તેવી પીછાણુ થઈ શકે એ નહિ બનવા જોગ જણાયુ છે અને હવે તો એવુ પણ, કદાચને, થશે કે જે સરકારી નવા કાનુનો બહાર પાડવામા આવનાર છે, તેની રૂહે પેન્શન માટેની એવણુની નોકરીની મૂદત ટુકડી થવાથી, એવણુને પોતાને તેમજ સરકારને પણ ગેરફાયદો થાય હાલમા, મી મર્ઝ્યાનને એવણુની સવાઓની પીછાણુ બદલ, ઇનામ આપવાની એક તક છે,—કે જે સેવાઓ, સરકારે કેટલી બધી વખતે, પોતાના સતોષ સહિત, દક્તરે ઉપર નોંધી છે, અને તેથીજ ઉત્તર વિભાગના સુપ્રિન્ટેન્ડિંગ ઍનજનીયર ઘણાજ ખુશી થશે કે, એવા એક લાયક સરકારી અમલદારને, તેને ઘટતુ કદ ઇનામ કે બદલો મેળવી આપવામા સુપ્રિન્ટેન્ડિંગ ઍનજનીયરનો હાથ હતો”

મિસર દેશ સંબંધી લશ્કરી તૈયારીઓ.

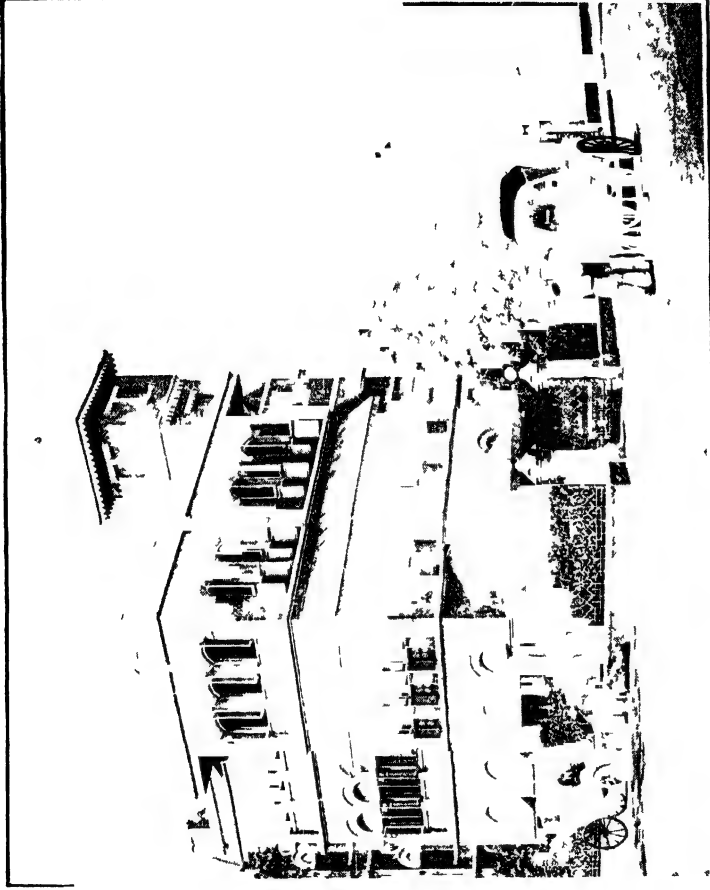
૧૮૮૨ ના અકટોબરમા, ઇંગ્લિશિયન એક્સપીડિશન થકી, લશ્કર મોકલ્યું હતું, તે લઇ જવા માટેના દર્યાઇ બારકમો તૈયાર કરવાનું કામ મનચેરજીને સોંપવામા આવ્યું હતું, અને તે માટે મનચેરજીએ સરકારને જે રીપોર્ટ કર્યો તે સરકારને મોકલાવી આપતા, તેમના સ્પ્રિન્ટેન્ડિંગ એનજીનીયર, જૅનરલ ફૂલરે, નીચે પ્રમાણે લખાણ કર્યું

“ જેમ બીજા પ્રસંગો ઉપર, તેમજ આ વખતે પણ, ખાન બાહાદુર એમ. સી મર્ઝબાને, પોતાની જાતિ મેહેનત, ચલાકી, અને કારોબાર કરવાની હિકમતથી જૅનરલ ફૂલરનો, એવળું માટેનો, વિચાર ખરો પાડી આપ્યો છે, કે જે વિચારને લીધે તો જૅનરલ ફૂલરે મી મર્ઝબાનને એક્ઝીક્યુટિવ એનજીનીયરનો ઓધ્ધા આપવા થકી સરકારને સલાહ આપી હતી જૅનરલ ફૂલરનો એવો પણ અભિપ્રાય છે કે કારોબાર કરવાની એવળુની કૃપળતા એવી તો ઉત્તમ પ્રકારની છે, કે કોઇ પણ સિવિલ ખાતામા જે એવળુને સરકાર નેમવા ઇચ્છે તો ત્યા જરૂર એવળું પ્રકાશી નિકળશે ”

એ લખાણના પ્રતિ ઉત્તરમા, સરકારે પોતાના (૧૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૨ ના) ઠેગવમા, મનચેરજીએ ઉપલા “ એક્સપીડિશનના સંબંધમા લીધેલા શ્રમ માટે, પોતાનો ઉપકાર એઓને બહેર કરવાનો ” હુકમ બાહેર પાડ્યો હતો

માહિમના કિનારાની ધોવાઇ જતી જમીન સંબંધી આંધકામ.

૧૮૮૩ મા, માહિમના કિનારો, દર્યાવના પાણીથી ઘણો ધોવાઇ જતો હોવાથી અને તેને લીધે હજારો એકર જમીન ધોવાઇ જવા લાગવાથી, તે બાબત ઉપર સરકારે મનચેરજીનો રીપોર્ટ માગ્યો એ રીપોર્ટ એવળું વિસ્તારીને કર્યો, તે મધ્ય ધણીએક સૂચનાઓ લખી મોકલી, જે સરકારે બહાલ તો રાખી, પણ તૂર્ત વેળા, ખર્ચના બચાવ અર્થે, માત્ર પત્થરાનું ‘ પિચિંગ ’ કરી લઇને (ધખે બાધીને) જમીન વધુ ધોવાતી અટકાવવાનો ઉપાય કારગત લગાડી, કઇ પણ મોટા પાયાનું બીજું કામ કરવાનું મોકૂફ રાખવામા આવ્યું એ બાબદમા પણ સરકારે પોતાના (તા ૮ મી માર્ચ ૧૮૮૩ ના નમ્બર ૧૬૭ વાલા એક ઠેગવમા, મન-

८० सं० १८८४ भा ष मास]

[पान ३०.

“ गलस्तान,”

डोह, मेदान

[शहिन्स प्रेस

ચેરછ એ “ જે સભાગ ભરી રીતે એ આખદ હાથ ધરી હતી, ” તે માટે તેમનો ઉપકાર લખી મોકલ્યો હતો. ૧૮૮૩ માં (૧૦ મી મે એ) એવણુને એકવાર ફરીથી સરકારના આરકિટેકચરલ એનજીનીયર અને સર-વેયર તરીકે, એઓના ચાલુ ઓધધા ઉપરાત, નેમવામાં આવ્યા હતા

વડા અમલદારોની વધુ શિક્ષારસ.

૧૮૮૨-૮૩ ના સરકારી વર્ષમાં ઉત્તર વિભાગના મ્યુનિસિપલ એનજીનીયરના સક્ષેપ રીપોર્ટની એક નકલ, મનચેરછની જાણુ માટે, મોકલી આપવામાં આવી હતી, તેમાં નીચે મુજબ લખાયુ હતુ

“ મી મનચેરછ સી મર્જીઆને જે કિમતી સેવાઓ બજાવી છે, તેની માહિતી સરકારને પુરેપુરી થયલી છે છેલ્લા થોડા વર્ષો દરમ્યાન, એવણુના હાથમાં જે જે બાધકામો વિગેરે મેલવામાં આવેલા છે, તે રફતે રફતે બહોળા વિસ્તારના અને અગત્યના થઇ પડ્યા છે એ જોાને થોડો ઘણો ઓછો કરવા થકી, મે એવણુ પાસેના ન્હાના, કટકળ, કામો કમતી કર્યા છે, જેવા કે લસ્કરી મકાનોનો અખત્યાર, અને આશા છે કે, હવે પછીથી, એક કૃપળ મદદનીશ એવણુને હસ્તક સોપી શકીશ એ બધું છતા, આખા પૂર્વ હિન્દુસ્તાનમાં નહિ પણ હોય, તોયે ઉત્તર વિભાગમાં તો એવણુને હસ્તકના કામો ઘણાજ અગત્યના છે, તે છતા એવણુને હાલમાં મળતો પગાર, અને આગળ જતે શુ થશે તે વિષેનુ અચોક્કસપણુ, એ બધું, એવણુ બજાવેલી નોકરીસાથ સરખાવતા, તદ્દનજ કંઈ નહિ જેવું છે, અને તેથીજ, એવણુના સબધની હકિકત સરકારનુ ખરેખરજ ખાસ ધ્યાન પુગાડવા જોગ લેખીને, તે ખાસ રીતે હુ રજુ કર્શુ જ્ઞતી અનુભવથી મેલવેલુ એવણુનુ જ્ઞાન, અને મુંબાઈ શહેર સબધી એવણુની કિમતી માહિતી,—એ સર્વ ઉપરાત, એવણુનુ શિલ્પશાસ્ત્રી તરીકેનુ જ્ઞાન કંઈ જેવા તેવા પ્રકારનુ નથી ”

અન્ટે મળેલો ચોગ્ય બદલો.

આ વેળા, ઉપલા લખાણના પરીણામે, તા ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૪ ના સરકારી ઠેડાવમાં, અન્ટે મનચેરછને ચોથી ગ્રેડના ઍક્ઝીક્યુટિવ એનજીનીયરની પાયરીએ (કાયમને માટે) ચઢાવવામાં આવ્યા. અને તે

સપ્તે, ઇલાકાના ઍકઝીક્યુટિવ ઍનશનીયરના જે ઓધ્યા ઉપર એવણુ માત્ર ‘કામ ચલાઉ’ તરીકે ફેટલાએક વર્ષો સુધી હતા, તે ઓધ્યામા પણ એવણુની કાયમની નેમણુક કરવામા આવી અને ખીણુ એકજ વધુ વર્ષ પુરું થયુ કે (૨૧ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૫ એ) એવણુને ત્રીજી ગ્રેડના ઍકઝીક્યુટિવ ઍનશનીયરની પાયરીએ મેનવામા આવ્યા

મુઆમની યુનિવર્સિટી અને રાજાબાદ ટાવર

પુરે થવા પછી તેનુ મોટુ ઘડીઆળ અને તેમા વાગતા ઘટો અને ત્રટગીઓવિગેરે તેઓની જગ્યાએ ગોઠવવાનુ કામ મનચેરજીને માપવામા આવ્યુ એ કામ કઇ ન્હાનુ જેવુ નહિ હતું કાગણુકે, તેમા ૧૬ ઘટો ગોઠવવાના હતા, જેમાના મોટામા મોટા ઘટનુ વજન ત્રણ ટન જેટલુ હતુ અને બધા ઘટોને તે ટાવરને મથાળે, ૧૭૫ ફીટની ઉંચાઇએ, લઇ જવાનુ હતું એ કામ પાર ઉતર્યુ તે સબધી (૮ મી જુન ૧૮૮૩ ની તારીખના એક સરકારી ઠેગવમા) લખવામા આવ્યુ છે કે

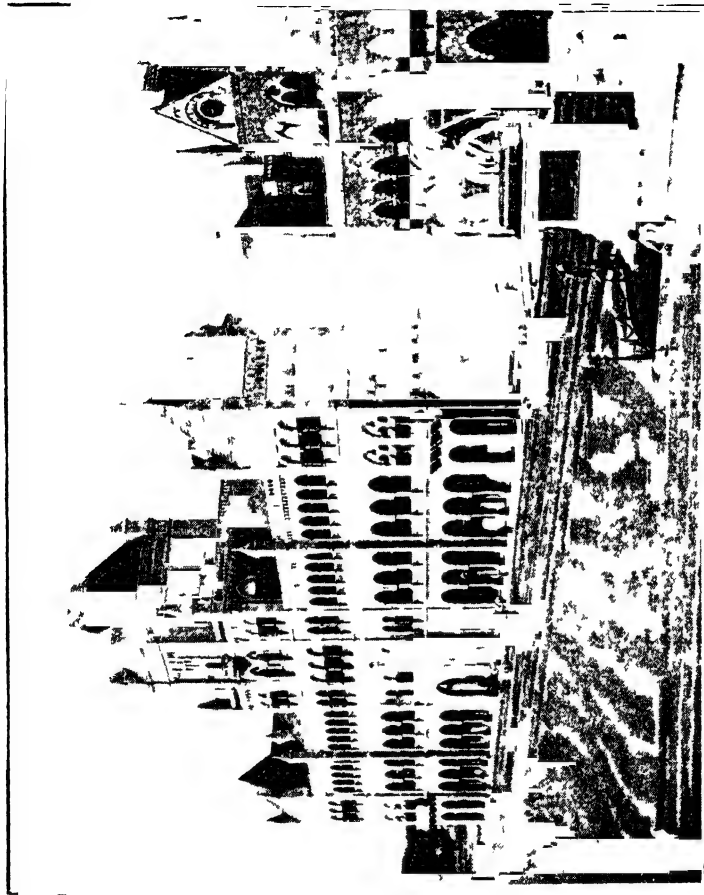
“ઇમારતને કે સચાકામન જગપણુ અલવળ કે નકશાન આવવા વિધા વિગર, એટલી મોટી ઉચાઇએ ચઢાવી લઇ જઇને, ત્રિયાળમા તેની જગ્યાએ ગોઠવી આપવાનુ કામ ખાત આહાદુર મનચેરજી કાવસજી મર્ઝિ-ખાનને માટે સાબાશી ભર્યું છે ”

મુઆમમાં ૧૮૮૭ માં ભરવા ધારેલાં પ્રદર્શન સંબંધી ગોઠવણુ

કરવા થરી મુઆમના મ્યુનિસિપલ કમિશનર અને મેજર પોર્ટ-મેનની સાથે સાથે મનચેરજીને, એક મોટી અને વગવાળી કમિટી (૧૮૮૪ મા) ગોઠવવામા આવી હતી, તેમા નેમવામા આવ્યા, એજ વખતે, કલકત્તામા બેક ઍકઝિમિશન (પ્રદર્શન) ભરવામા આવેલુ હતુ તે, સરકારના ખર્ચે, જતે જઇને તેમજ આવવા, મનચેરજીને કહેવામા આવ્યુ, જે તેમજ આવ્યા પછી એવણે (૨૯ મી એપ્રિલ ૧૮૮૪ ના દિને) એક રીપોર્ટ લખી માફલે પણ મુઆમમા ભરવા ધારેલુ આ મોટુ ઍકઝિમિશન અન્ને તેા નહિજ થયુ

વાઇસરોય તર્ફનું પત્ર

નામદાર ડ્યૂક ઓફ કોનોટ ‘ફિલ્ડી દરબાર’ વેળા મુઆમ પધાર્યા,

મર કાવસજી જીહાંગીર રેહીમનો નાઈટની
 એલફ્રિનરટન ફોલોન આને સરકારી દફતરેશ માટેના ઉમારત
 (૦ મ ૧૮૮૬ મા બ ચાલ)

[પાનુ ૩૨

[ટાલરસ પ્રેસ

તે પ્રસંગે મનચેરજીને જે કામ સોંપવામા આવ્યું તેના સખધમા, તે વેળાના નામદાર વાઘસરોયના હુકમથી, નીચે મુજબનું લખાણ મનચેરજી ઉપર મોકલવામા આવ્યું

“ વાઘસરોયની જાવણી

દિવસી, તારીખ ૧૭ મી નવેમ્બર ૧૮૮૪

મહારા બહાલા સાહેબ, જત—નામદાર વાઘસરોયે ત્હમોને જણાવવાની મ્હને ફરમાયશ કરી છે કે નામદાર ડ્યૂક ઓફ કોનોટના સખધના હિગામ માટે જે ફન્ડ એકઠું કરવામા આવ્યું હતું, તેની વ્યવસ્થાને લગતો તેના ઓનરરી સંક્રેટરીઓના રીપોર્ટ નામદાર વાઘસરોય ઉપર મોકલી આપવામા આવ્યો છે, તેમા એ નામદારે વાચ્યું છે, અને તેથી ધણાજ સતોષ સાથે એઓએ જાણ્યું છે, કે તે શાહઝાદાના આવકાગ માટેની ગોઠવણોમા ત્હમોએ એક ધણો સાગે ભાગ લીધા હોતો આ રીપોર્ટની નકલ, નામદાર મહારાણી સાહેબ સનમૂખ રજી કરના થકી, મોકલવામા આવી છે, અને નામદાર વાઘસરોય બિશક માનેછ કે પોતાના પૂત્રને યોગ્ય આવકાર આપવા માટે જે જેહમત ઉઠાવી લેવામા આવી હતી તે થકી નામદાર શહેનશાહ-ખાનુ કદર બુજશે

લા ત્હમારો વી

(સહિ) એચ ડબ્લ્યુ. પ્રિમરોઝ.”

લૉર્ડ રિપનની હિન્દૂસ્તાનમાંથી વિદાયગિરી.

હિન્દૂસ્તાનનો માનવન્ત અને અતિ લોકપ્રિય વાઘસરોય લૉર્ડ રિપન, જ્યારે આ દેશને છેલ્લી સલામ કરતો કરતો મુખાઇ આવ્યો, ત્યારે ત્હેની વિદાયગિરી માટેના જે ૬૦૦ થી ૭૦૦ માનપત્રો, મુખાઇના ટાઉન હૉલ મંદ, આપવામા આવ્યા હતા, તેને લગતી ગોઠવણો કરવા ગ્યાનિક સરકારે પોતાના સંક્રેટરી મી જોન ન્યૂજન્ટ અને મનચેરજીની એક કમિટી નેમી હતી એ પ્રસંગે, શેહેરને સજુગારવાનું કામ મનચેરજીને હસ્તક મેલવામા આવ્યું હતું આ મુલકનો કિનારા છોડવાની સેહજજ અગાઉ, લૉર્ડ રિપન જેજે ગ્રહસ્થાને પોતાની પામ,—તેઓ સર્વેએ જે

લાગણીભરી છેત્રી સલામ કરવા થકીના પૂગળામાટે લીધેલા ભારે શ્રમ સખધી પોતાનો, દિલમોજી ભર્યો, ઉપકાર જાહેર કરવા,— બોલાવ્યા હતા, તેમા મનચેગજી પણ હતા

નામદાર ડ્યૂક ઑવ કેનોન્ટનું પત્ર.

નામદાર ડ્યૂક ઑવ કેનોન્ટને, ફ્રિમેસનરી સખધી ‘ફ્રિન્ડ્રિક્ટ આન્ડ માન્નર’ ની પદવી ઐનાયત કરવાની, જે ક્રિયા, વાલકેશ્વરના સરકારી મહેલમા (૧૮૭૫ ના વર્ષમા) કરવામા આવી હતી, તેના સખધમા મનચેગજીએ જે મળુગાર વિજેગનુ કામ કીધુ હતુ, તે માટે, તે નામદારે એવળ સાથ વાતચિત દર્મ્યાન પોતાની પ્રશસા જાહેર કરવાની તક હાય ધરી અને પાછળથી, એક આલખમ એવળે તે શાહજાદાને ભેટ તરીકે નજર કરી હતી, તેની પહોચ જિવકાગતા, તેઆએ પોતાના હાથે નીચતુ પત્ર મનચેગજીને લખી મોકલ્યુ, તે અત્રે ઉતારી લવાનું મ્હાડ મન મારી શકતો નથી —

‘ઑસઑર્ન’ (મેહેલ)

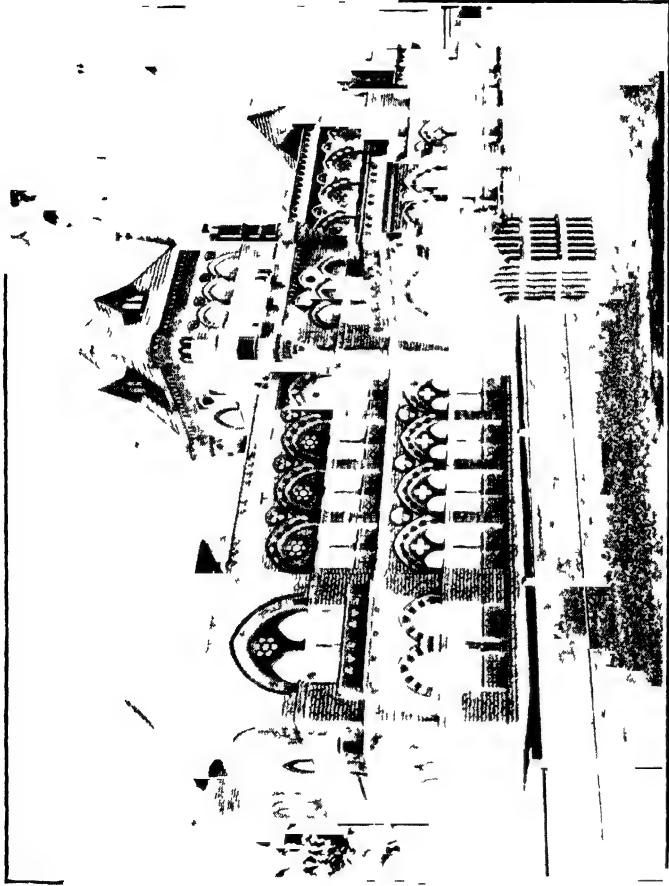
૧૭ મી જૅન્યુઅરી ૧૮૯૧

જહાલા મી મર્જીઆન,—ત્હમારી તર્ફથી હમણાજ મ્હને, હિન્દી કારીગરીની એક સુફર ઑલખમ મળીછે, તે થકી ત્હમારે ઉપકાર માનુછુ હુ એ ભેટથી તેમજ તે મધના ફોટોગ્રાફ થકી પણ ધણોજ ધણો ખુશી થયો છઉ,—કે જે ફોટોગ્રાફે જ્ઞેતા, મુબાઇ મધના મ્હાગ વસવાટની મ્હારી યાદ પાડી તાજી થઇ છે તમાએ મ્હને જે મનોહર ભેટ માફલી આપીછે તેની હુ કેટલી કદર ખુજુછુ તેની એક નજીરી યાદગીરી તરીકે, આ કાગળ સાથે, મ્હારો એક ફોટોગ્રાફ ત્હમારે થકી ખીડુછુ આ પત્ર ત્હમાને મળતી વેળા, ત્હમા તથા ત્હમાડ આખુ કદૂખ સારી તદ્દગેગતી સાથ હશે એવી આશા દર્શાવવા સાથ,

હુ છુ

ત્હમારો વાસ્તવિક

(સહિ) આરથર

[પાનુ ૩૪

સેઠ પેસ્તાનજી હોરમસજી કામાની (સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટેની હોસ્પિટલની) ઈમારત

। મનચેરજી ના મઝુબાનના નક્શા ઉપરથી ઈં સં ૧૮૮૬ મા બ યાદ ।

[યાજ્ઞસ્ પ્રેસ

વધુ નેકલુંકો.

૧૮૮૫ માં, મુળાધના મ્યુનિસિપલ કમિશનરની ભલામણ ઉપરથી એક કમિટી નેમવામાં આવી હતી, એ કાગળ થકી કે કલાર્ક રોડમાં આવેલી ગટરોમાંથી નિકળતી ઝેહેરી હવાને લીધે મરણ નિપજ્યા હતા તના સજ્જમા તપાસ ચલાવવી એ કમિટીમાં મનચેરજીને નેમવામાં આવ્યા હતા.

સરકારના આરકિટેકચરલ ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયર અને સર્વેયરની જગ્યાએ, છ માસની મૂદત માટે મનચેરજીને સરકારે, (તા ૨૪ મી જુલાઇ ૧૮૮૫ ના એક ઠેડાવ બહાર પાડી), નેમ્યા હતા આ કામ-ચલાઉ નેમણુક, એવણુના પોતાના કાયમના (એક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીન્યરના) ઍાધધા ઉપરાત કરવામાં આવી હતી જે કે આ નેમણુક માત્ર ‘કામ-ચલાઉ’ હતી, તોયે, પહેલ વહેલીજ વાર, એક હિન્દી અમલદારની તે નેમણુક કરવામાં આવેલી હતી એજ ઍાધધાનુ કામ બજાવવા ચકી, ત્યારબાદ, મનચેરજીને એકથી વધુ વેળા, સરકારે, વખતે વખત, નેમ્યા હતા તે અત્રેજ નોધી લેવાની જરૂર છે.

સિવિલ ઍનજીનીયરો માટેની ઇનસ્ટિટ્યુટના મેમ્બર.

લન્ડન મંદ, ‘ઇનસ્ટિટયટ ઍાક સિવિલ ઍનજીનીયર્સ’ ને નામે જાણીતી મડળી છે, તેના ‘ઍસોશીએટ મેમ્બર’ તરીકે મનચેરજી ૧૮૭૪ ના વર્ષમાં ચૂટી કઢાયા હતા, તેની નોધ વાચી ગયા છીયે, પણ તેથી ચઢતા વર્ષમાં ‘મેમ્બર’ તરીકે હવે નેમવા માટે, કાનુનો મુજબના જરૂયાત, ભલામણ પત્ર ઉપર નીચલા ગ્રહસ્થોએ પોતાની સહી આપી હતી.

મેસર્સ ઍ ફોર્ડ, ઍચ પૅલિસર, આર પ્રોક્તર સિમ્સ, જે ફ્રગ્ગયસન, જે સ્લીતર, નવગેઝજી ઍન વહાડીયા, જગન્નાથ સદાશીવજી, સી બર્ક, ઍફ કરબી, ઇ કંગેલ, દબ્બય હાવર્ડ, અસ જૅકસન, ઍચ સદાશીવજી, જે હયસન, ઍસ કુક, અને ટી ઍનડ્રસન અને એ ભલામણ મૂજબ, મનચેરજીને, (૨૯ મી જૅન્યઅરી ૧૮૯૬ એ), એક ‘મેમ્બર’ નેમવામાં આવ્યા હતા.

એલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજ માટે (કોટની) ઇમારત.

સરકારના સેન્ટ્રલ (છાપવાના) પ્રેસ માટે ઇમારતના નક્કા મનચેરજીને હાથે તૈયાર થવા પછીથી, તેજ ઇમારતમાં સરકારી દફતરો રાખવા માટે વધારાની જગ્યાની ગોઠવણુ સાથના નવા નક્કા તૈયાર થવા બાદ, તે નક્કાએને અનુસરીને જે ઇમારત બાંધવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો હતો તે ઇરાદો, પાછળથી, પડતો મેળીને, એક વધુ મજાણાની ગોઠવણુ કરીને, તે ઇમારતમાં એલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજ અને સરકારી દફતરો રાખવા માટે બીજા નક્કાએ બનાવવામાં આવ્યા આ ઇમારતમાં જે સગેમરમરની (જેમ બીજી બધી સરકારી ઇમારતોમાં મુકાઇ છે તેવી એક) તખ્ત ઉપર લખવામાં આવ્યું છે કે “આએ ઇમારત અસલમાં તો સરકારી સેન્ટ્રલ છાપખાના માટે તયાર કરવામાં આવી હતી, પણ પાછળથી તેમાં સરકારી દફતરો રાખવાની જગ્યા માટે તેના વિસ્તારમાં વધારો કરી, તે ઇમારત (સરકારના હોકમથી) એલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજ અને સરકારી દફતરોની ઓફિસ તરીકે વપરાસમાં લવામાં આવી છે,—આ કૉલેજ અસલમાં તો ચિચ્ચેપોગલી ખાતે એક બીજીજ ઇમારતમાં હતી, અને તે ઇમારત બાંધવાના ખર્ચને પેટે મરદુમ સર કાવસજી જેહાગીર જેડીમની, નાઇટ, સી એસ આર્મ એ, રૂપા લાખ બે બલીસ આપ્યા હતા, અને એ અલ્ખની એ ઉદારતા માટે, સરકારની ખુશીથી, તે કૉલેજની આનાની ઇમારતને ધી કાવસજી જેહાગીર જેડીમની મિલડિગનુ નામ આપવામાં આવ્યું છે ”—ખત્યાદિ લેખ કોતરવામાં આવ્યોછે પણ તે લેખમાં (જેમ બીજી સરકારી ઇમારતોની તખ્તએ ઉપર કોતરવામાં આવ્યું છે તેમ) આ ઇમારતના રાહપશાસ્ત્રીઓના નામો પડતા મળવામાં આવ્યા છે મનચેરજીએ જે નક્કા, અસલ ઇમારત માટે પહેલા વેહેલા તૈયાર કર્યા હતા અને પાછળથી તેમાં એક મજાણા વધારવા મી એફન્સ નામના સરકારી આગકિટેક્ટે તે મજાણાનો નક્કા તૈયાર કર્યો હતો તેના સબધમાં એક સરકારી હડાવ (૨૦ મી મે ૧૮૮૬ ના દિને નિચે મુજબ બાહાર પાડવામાં આવ્યો હતો

“મી એફન્સ જે નક્કા તૈયાર કર્યા છે તે સરકાર મન્જૂર ગએછે, અને મી મર્ઝબાને જે નવા સુધારેલા નક્કાએ મોકલી આપ્યાછે તેના સબધમાં સરકાર પોતાનો નીચવો અભિપ્રાય નોંધે છે, કે જે નક્કાએ ઉપરથી મેનટ્રલ પ્રેસની ઇમારતના નિચલા ભાગથી તે છેક પહેલા

મજલાના ઉપરના ભાગ સુધીનું આખું મકાન અત્યાર અગાઉનું બંધાઇ તૈયાર થયું છે એકઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયર, પ્રેસીડન્સી, (મી મર્ઝબાનને) માહિત કરવા કે એવણુના નક્કાઓની ખુખીની સરકાર પુરેપુરી પીછાણુ કરેછે. પણ ધણો લાખો વિચાર કર્યા બાદ, સરકાર એવા ઠેકાવ ઉપર આવી છે કે મી અફમ્સનો નંબર ૪ વાળો નક્કા સામાન્ય રીતે કારગત લાગે એવો હોવાથી તે વધુ કામ આવશે અસલ નક્કાઓ થકી જેને વાંધા ઉભા થયા હતા તે ટાળવી કાઢવાના ધરાદાથી જે સુધારેલા નક્કા મી મર્ઝબાને તૈયાર કર્યા હતા, તે થકીની એવણુની કાળજી માટે સરકાર પુરેપુરી વાકેફ થઇ છે સરકારની ખાતરી છે કે મી મર્ઝબાન જેમ આજસુધી કરતા આવ્યા છે તેવીજ રીતે, જેમ ખીજા ભારે કામો માટે કરતા રહ્યા છે, તેમજ આ કામ થકી પણ પોતાની અગત્યની ફર્જે અજાવવાનું આણુ ગમશે ”

યુનિવર્સિટીના એક પરિક્ષક તરીકેની નેમણુંક

‘ ઍલ સી ઇ ’ ને લગતી ઍનજીનીયરોના ધધા માટેની દીગ્રીની પહેલી પરિક્ષા થકી ઍનજીનીયરીંગ બાબદો માટેના પરિક્ષક તરીકે, મનચેરજીને (૧૭ મી ઑગસ્ટ ૧૮૮૫ ના દિને), મુબાઇની યુનિવર્સિટી તરફથી નેમવામા આવ્યા હતા અને એજ રીતે, એજ કારણસર ૧૮૮૬ થી ૧૮૯૦ સુધી એવણુની નેમણુંક, વર્ષો વર્ષ, થતી આવી હતી

મુબાઇની યૂરોપીયન જૅનરલ હૉસ્પિટલ માટેનાં નવાં મકાનની યોજના

હાથ ધગવામા આવતા, સરકારે (૧ લી મે ૧૮૮૬ ના દિને) તેના સબધમા વિવિધ સૂચનાઓ કરવા થકી એક કમિટી નેમી, તેમા મનચેરજી સહિત નીચલા અમલદારોને નેમવામા આવ્યા હતા ઇલાકાના સરજીયન જૅનરલ (કમિટીના પ્રમુખ તરીકે), સૈનિટરી કમિશનર, ઍન્ટ મેડિકલ કૉલેજના પ્રિન્સિપલ, ગોકળદાસ તેજપાળ હૉસ્પિટલના વડા સરજીયન, યૂરોપીયન જૅનરલ ઍનડાઉન્મેન્ટ ફન્ડના ઍનરરી સૈક્રેટરી, સર જમશેદજી જીજીભાઇ હૉસ્પિટલના ગ્રોજી ફિઝિશિયન

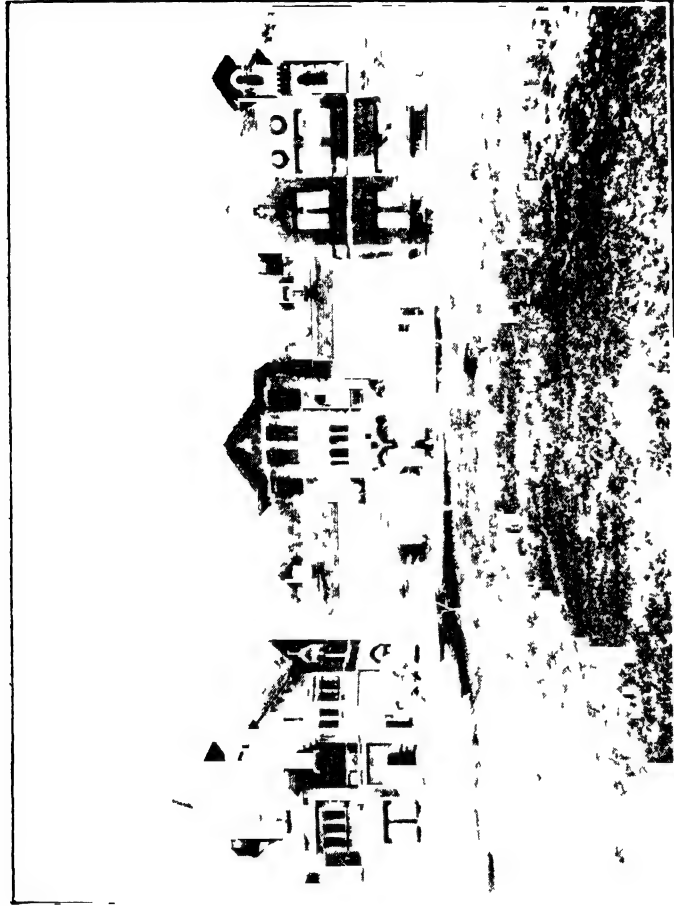
મુંબાઇ શેહેરના વિસ્તારમાં વધારો

કરવા માટે વિચાર ચલાવવા થકી સરકારે (૧૮૮૭ ના સાલમાં) એક કમિટી નેમી હતી, તેના એક મેમ્બર તરીકે મનચેરજીને નેમવામાં આવ્યા હતા એ કમિટીમાંથી એક નાનકડી કમિટી બનાવવામાં આવી હતી, તેમાં પણ મનચેરજીને મેલવામાં આવ્યા હતા, એવા ધરાદાથી કે તે સબ-કમિટી, જેજે વિવિધ સૂચનાઓ કરે, તે ઉપર વિચાર ચલાવી, તે સબધી એક રીપોર્ટ મોહોટી કમિટી કરે એ મૂજબ, એક રીપોર્ટ સરકારને મળવાથી, (૧૯ મી ડીસેમ્બર ૧૮૮૭ એ), સરકારે એક ઠેગવ બહાર પાડી તે રીપોર્ટની નોંધ લઈ તે માટે પાતાનો ઉપકાર જાહેર કર્યો, અને તે ઉપકાર-પત્રની એક નકલ મનચેરજીને સરકારે માંકલી આપી

સરકારી નોકરીઓને લગતાં કમિશનમાં મનચેરજીએ આપેલી જુબાની

૧૮૮૬ માં, માહારાણી વિક્ટોરીઆના તે વેળાના સંકેટરી ઓવ રેટેડ ઉપર હિન્દુસ્તાનની સરકાર તરફથી એવી સચના લખાઈ ગઈ કે હિન્દી-ઓને ‘કવેનન્ટેડ સિવિલ સર્વિસ’ માં દાખલ કરવાના સવાલ સબધી ધ્યાન ધરીને નવેસરથી વિચાર ચલાવવો, અને તે માટે એક ‘કમિશન’ ની નેમણુક કરવી આ સચના મજકુર સંકેટરી ઓવ રેટેડે કબુલ રાખી, અને વધુ એવું ફરમાવ્યું કે સિવિલ સર્વિસને લગતી બાબદ માટે આ કમિશને તપાસ ચલાવવા ઉપરાંત હિન્દીઓને બીજા સર્વે પ્રકારના સરકારી ખાતાઓમાં નોકરીએ રાખવાની બાબદ માટે પણ તપાસ ચલાવવી જે કમિશન નેમવામાં આવ્યું તેના સબધમાં જેજે શાહીઓની જુબાનીઓ લેવામાં આવી, તેઓમાં મનચેરજી પણ એક હતા આયન્ડે જ ‘રીપોર્ટ’ આ કમિશને (૧૮૮૬-૧૭ ના સાલમાં) બાહેર પાડ્યો તેમાં મનચેરજીની જુબાની, નીચે પ્રમાણે, પ્રગટ કરવામાં આવી છે

“ ખાન બાહાદુર મનચેરજી કાવસજી મર્ઝબાન, એકઝીક્યુટિવ એનજીનીયર, એવા વિચાર ધરાવે છે કે એનજીનીયરીંગ ખાતામાં નોકરીએ લગાડવા માટે ફેશીઓ તદ્દન લાયક છે, પણ થોડોક વખત સુધી, રૉયલ એનજીનીયરો તેમજ બ્રિટિશ સિવિલ એનજીનીયરોને, ચોક્કસ, વાજબી પ્રમાણમાં, તે ખાતામાં રાખવા જરૂરના છે કારણ કે, રૉયલ એનજીનીય-

ઇન્ડો-બ્રિટિશ ઇનસ્ટિટ્યુશનની ઇમારત

[પાનુ ૩૮

।મનચરણ કા મૃગાનના નત્રા ઉપરથી દિ સ ૧૮૮૬ મા બ ધાર્દ ।

[યાહિસ પ્રેસ.

રોને જે ઉંચા પ્રકારની કેળવણી મળે છે તેથી કરીને, અને તેઓના લશ્કરી દરજ્જાને લીધે, ખર્ચ અંનજીનીયરિંગ ખાતામાટે સાગે છાપ ઘેસાડી શકાય એમ છે અને બ્રિટિશ સિવિલ અંનજીનીયરો વારંવાર યુરોપ જાવઆવ કરવાથી, પોતાના કામ માટે નવી અને નવી માહિતી મેળવતા રહે છે જે અંનજીનીયરો નેમવામા આવે તેઓને કૉલેજમાથી નવા સવા લાવીને સરકારી ખાતામા ચાકરીએ નહિ રાખતા, ધધામા પડી ચુકેલા હોય એવાઓને રાખવા ભેદએ એકઝીક્યુટિવ અંનજીનીયરોને હસ્તક મોટા કામો આપાયલા હોય તેઓના હાથ નિચે, તેઓની ઓફિસમા, એસિસ્ટન્ટ અંનજીનીયરોને મેલવા ભેદએ કન્ટ્રાક્ટરોના ફગો ફટકો પકડી આપવા માટે, તેમજ તેઓને હસ્તક થતા કામોમા થતી ધાળમળ પકડવા માટે, યુરોપીયનોના કરતા હિન્દી અંનજીનીયરો વધારે લાયક હોય છે કામ કરવાની કૃપળતામા યુરોપીયન અને હિન્દીઓ વચ્ચે કંઈ ઝાઝો ફર્ક નથી પણ યુરોપીયન અંનજીનીયરોની કેળવણી હિન્દીઓથી શ્રેષ્ઠ હોય છે હિન્દીઓને એાધાઓ આપવાનું હાલનું ધાગણ બિલકુલ સતોપ ઉપજાવનાર, કે મનમાનનું નથી કૉલેજમા અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ, તેઓની આખેરીની પરીક્ષામા પાસ થવા માટે તેમને ફાયદો કરી આપે તેવીજ બાબદો ઉપર વધુ લક્ષ આપે છે અને તેથી થાય છે એમ, કે (દાખલા તરીકે) અંનજીનીયરીંગને લગતા વિભાગની ખાખદ કરતા તેઓ ગણિતને નગતુ વધુ જ્ઞાન સપાદન કરે છે હર વર્ષ, જે જે વિદ્યાર્થીઓ અંનજીનીયરીંગની દીઝા માટે પાસ થાય તેઓમાથી સર્વેથી ઉંચી પર્ફીએ પાસ થનારા ત્રણ કે ચાર ને સરકારી ખાતાના નિયલા વર્ગમા નેમીને, આગ્ને આગ્ને તેઓને અંનજીનીયરોના ચઢતા વર્ગમા મેળતા જવું લગકરી બાધકામો માટે લશકર ખાતાનાજ કામદારો નેમવા ઉપરાત, બીજા બધા કામો માટે તો હિન્દીઓનેજ નિયલા વર્ગની નોકરીઓ આપવી ભેદએ હાલમા ચાલતી ડહી પ્રમાણે તો અંનજીનીયરીંગ ખાતાના નિયલા વર્ગમા, પેહેલી ગ્રેડના ઓવરસીયરોના એાધામા યુરોપીયનોને રૂપા એકસોને દરમાયે નેમવામા આવે છે, અને હિન્દીઓને, ત્રીજા વર્ગમા, માત્ર રૂપા ૬૦ ના પગારે નેમવામા આવે છે અને તેથી પરીણામ એ આવ્યું છે કે, ઘટે તે કરતા વધારે મોટા પ્રમાણમા યુરોપીયનોને ઉપલા વર્ગમા એાધાઓ મળ્યા છે પણ નિયલા વર્ગમા તો, (શાહી મી મનચેરજીને માહિતી છે ત્યા સુધી તો), માત્ર એકજ યુરોપીયનને નિયલા વર્ગમાથી ચઢતા વર્ગના અંનજીનીયરો

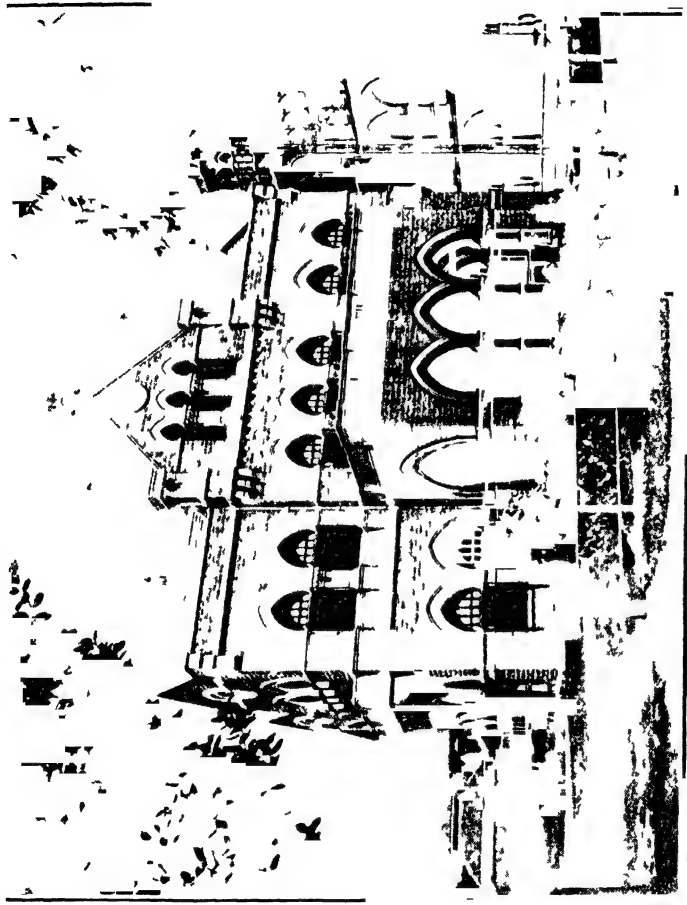
આધી મળ્યો છે , પણ, એજ રીતે, ધણાએક હિન્દીઓને નિચલા વર્ગમાંથી ઉપલા વર્ગમાં મેળવામાં આવેલા તેઓની જાણમાં છે ”

શેઠ બમનજી એફલજી ઑલગ્લેસને નામની સુવાવડખાનાં માટેની ઇમારત.

૧૮૮૭ ના ઑગસ્ટમાં મનચેરજીએ સરકારને લખી મોકલ્યું કે ચોકસ પારસી ગ્રહસ્થો સુવાવડને લગતી એક હોસ્પિટલ મુબાઇમાં સ્થાપવાના ધરાવાથી સાઠ હજાર રૂપિયાની રકમ આપવા માગે છે, પણ તુર્ત વેળા, તેઓ પોતાના નામો બહાર પાડવા માગતા નહિ હતા, પણ જ્યારે એઓનો આ ધરાદો ચોકસ દરજ્જો અમલમાં સરકાર મેલશે, ત્યારે તે નામો બહાર પાડવા, અને સાથે લાગા ખીજી છ હજાર રૂપિયાની રકમ આપવા ખશી થશે આ ગ્રહસ્થ મુબાઇના જાણીતા ઑલગ્લેસ કુટૂબના સાહેબ-જાદાઓ હતા અને મરહુમ શેઠ બમનજીના ભાઇઓ હતા આ સૂચના સરકારે બહાલ રાખવાથી, મનચેરજીએ તે હોસ્પિટલ માટેના નક્કા વિગેરે તૈયાર કર્યા, અને તેની ઇમારત, મરહુમ શેઠ પેસતનજી હોરમસજી કામાએ બધાવેલી સ્ત્રીઓ અને બચ્ચાઓ માટેની (કોટના મેદાનમાં આવેલી) હોસ્પિટલનાજ કમપાઉન્ડ (ચોગાણ) માં, ૩૫૫૫ પૈ, ૬૪૦ ના ખર્ચે, બાંધવામાં આવી. અને તે ઇમારતનું નામ ‘બમનજી એફલજી ઑલગ્લેસ ઑગસ્ટટ્રીક હોસ્પિટલ’ આપી, તે નામસાથની ત્યા સગેમગમરની તખ્તિ જડી લેવામાં આવી છે.

એ ઇમારતનો પાથો નાખવાની ક્રિયા મુબાઇના નામદાર ગવરનર લૉર્ડ ડેવે (૧ મી એપ્રિલ ૧૮૯૦ ના દિને) જ્યારે કરી, તે પ્રસંગે શેઠ બમનજી એફલજી ઑલગ્લેસના એક ભત્રીજાઓ હાજર રહેલી મિજલસમાં લૉર્ડ રે આગળ જાહેર કર્યું કે

“ ખાન બાહાદુર મનચેરજી કાવસજી મર્ઝખાનની મારફત, તહમો નામદારની સરકાર સાથે સદેશા ચલાવીને, આખરે એવી ગોઠવણ થઇ હતી કે જે નાણા આ કામ પાછળ ખર્ચવાનું ઠેડ્યું છે, તેની વ્યવસ્થા નિચળી શર્તો પ્રમાણે કરવી કે (૧) આ હોસ્પિટલને બમનજી એફલજી ઑલગ્લેસ ઑગસ્ટટ્રીક હોસ્પિટલનું નામ આપવું (૨) સામાન્ય પ્રજા,— એટલે કે બધી કોમો અને વર્ગો,—માટે એ હોસ્પિટલ ખલ્લી રાખવી

[પાનું ૬૦]

સુવાવડ માટેની મેડ ઝમનજી એફલજી ઓસ્પિટલવાળી ઇમારત

(મતયજી નાનડ મહામાનતા તથા કુળથી જે ન ૧૮૬૦ માં બાંધાઈ)

[શરિમ્ત મેસ]

(૩) તેમાનો એક ‘વૉર્ડ’ ફક્ત પારસી બાઇઓ માટેજ એલાહેદા રાખવો. (૪) સરકારે એ હૉસ્પિટલ માટે જમીન આપવી, અને તેના કાયમના નિભાવ માટેનો ખર્ચ સરકાર કરે એ હૉસ્પિટલના સભ્યોમાં, હમારા ધ્યાન ઉપર લાવવામાં આવ્યું હતું કે, ત્યાંની ડૉક્ટરને રહેવા માટેના એક મકાનની જરૂર છે, કે જેનો ઉપયોગ કામા હૉસ્પિટલની ડૉક્ટર પણ કરે, અને તે જરૂરિયાત મકાન પુરૂ પાડવા માટે રૂપિયા ૭ હજારની રકમ, અને રૂપિયા ચાર હજાર બીજા, (નવી હૉસ્પિટલ માટેના ફરનિચર માટે,) હમારે આપવી હમારી તર્ફથી માગણી થઇ છે કે એ રકમો હમારી તેમજ મરહુમ દાદાભાઈ એફલજી ઑલખલેસના દિકરાઓ તર્ફથી અપાશે ઉપલી રૂપિયા ચાર હજારની રકમ, હમો હમારા મરહુમ માતાજી બાઈ મોટીબાઈ, તે મરહુમ શેઠ એફલજી ફરામજી ઑલખલેસના ધણીઆણી તરફથી માનપૂર્વક હાજર કર્યે છીયે, અને હમે આશા ગાખીએ છીએ કે આપ નામદારની સરકાર તે કબૂલ ફરમાવશે ”

એજ તકે, નામદાર ગવરનરને, ઉપલુ બોલનાર મહસ્થે એવી પણ અર્જ કરવાની તક હાથ ધરી હતી કે, આ હૉસ્પિટલમાં ગૂંજર પામતા પારસીઓની લાસને મુકવા માટે એક અલાહેદા ઓરડાની ગોઠવણ કરવી લૉર્ડ રેએ, એજ મિજલસમાં, તૂર્તાતૂર્તજ, આ બાહેશને માન આપીને, માગવા મળ્યાની ગોઠવણ સરકાર કરી આપશે એવું જાહેર કર્યું.”

મુંબાઈની વિક્ટોરિયા જ્યૂબિલી ટેકનિકલ ઇનસ્ટિટ્યૂટ

ના સભ્યની ‘વૉર્ડ’ ના એક મેમ્બર તરીકેની મનચેરજીની જે નેમણુક મુબાઈની મ્યનિસિપલ કૉરપોરેશને કરી હતી તે થકીની પોતાની સમતિ માટે સરકારે એક જાહેર પત્ર (‘નોટિફિકેશન’) (૧૩ મી એપ્રિલ ૧૮૮૭ ને દિને) બાહેર પાડ્યું હતું. એ વૉર્ડ ઉપર એવણે બજાવેલી સેવાઓ માટે (૨૬ મી એપ્રિલ ૧૯૦૦ ના દિને) તે વૉર્ડે, પોતાનો ઉપકાર દર્શાવવા, મનચેરજી ઉપર એક પત્ર લખી મોકલ્યો હતો એ વૉર્ડના મેમ્બર તરીકેનું પોતાનું રાજીનામું, નાદરસ્ત તખ્તને લીધે, એવણે ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૨ ના દિને આપ્યું

પચાસ વર્ષની ઉંમર પછી સરકારી નોકરીમાં ચાલુ

રહેવાને લગતો સવાલ

સરકારે એક એવો ‘ઠગાવ’ બહાર પાડેલો હતો, કે જેની રહે,

એક એકઝીક્યુટિવ એનજીનીયર, ૫૦ વર્ષની ઉમરનો થવા છતા, જે સુપ્રિન્ટેન્ડિંગ એનજીનીયરની પદવીએ નેમાયો નહિ હોય તો, જે સરકારની મરજીમાં આવે તો, તેવા અમલદારને, ૫૦ વર્ષની વયે પુગતા સમેતજ, સરકારી નોકરીમાંથી ફરેગ થવાની ફર્જ પાડી શકાય પણ આ કાનૂન મનચેરજીના સંબંધમાં નહિ લાગુ પાડવો, એવી એક દરખાસ્ત તે વેળાના મુ'બાઇ સરકારના ચીફ એનજીનીયર મિસ્તર ટી ડી લિલ નામના અમલદારે (૨૭ મી દીસેમ્બર ૧૮૮૭ ના દિને) સરકારને મોકલી, અને જેમ કરતા તેને નીચે મૂજબ લખ્યું કે

“ મહારે કહેવું જોઈએ કે ખાન બાહાદુર એમ સી મર્ઝબાન જાહેર બાધકામ ખાતામાં, સરકારના હાથ હેઠળ હજી વધુ વખત સુધી નોકરી બજાવવાને પુરે પુરાજ સામંથવાન છે અને એવણે જોહમતથી જે જે કામો કર્યા છે તે સર્વની પીછાણુ અર્થેના જે પત્રો મળતા ગયા છે, તેજ દેખાડવાને પુરતા છે કે એવણુની નોકરી કેવી કિમતી અને કૃપણ લેખવામાં આવી છે, અને હાલમાં તેમજ ભવિષ્યમાં પણ તે નોકરી બજાવવાને તેવણુ પૂર્તા સામંથવાન છે ”

મનચેરજી સંબંધી ઉપલી બામદ મુબાઇની સરકારે વડી સરકાર ઉપર મોકલી આપતા, સ્થાનિક સરકારના સેક્રેટરીએ લખ્યું કે “ મુબાઇ સરકારની એની ભલામણુ મહારે વડી સરકારને મોકલવાની કે ‘અન-કાવેનેન્ટેડ’ [અટલે કે સિવિલ સરવિસવાલા નહિ તેવા] નોકરો માટે જે કાનુનો ઘડવામાં આવેલા છે, તેની રૂહે મી મર્ઝબાનની નોકરી સંબંધી સલાહનો ફડચો કરવો, અને જે ખાસ કાનૂનો ઘડવામાં આવેલાછે કે ૫૫ વર્ષની ઉમરે સરકારી નોકરે ફરજિયાત ફરેગ થવું;—(સિવાય કે સરકારની મર્જીમાં આવેતો વધુ વખત ચાલુ રહે),—તે કાનુનો મી મર્ઝબાનને લાગુ નહિ પાડતા ”

આ પત્ર વહેવારનું પરિણામ એ આવ્યું કે વડી સરકારે, (૨૩ મી જાન્યુઆરી ૧૮૮૮ ના દિને), એક ‘ઠેડાવ’ બહાર પાડી એવું જાહેર કર્યું કે જ્યારે એ સલાહ પોતાના દરોખત વખતે નીકળે ત્યારે તે ઉપર વિચાર ચલાવી ફડચો કરવામાં આવશે છેવટે, જ્યારે મનચેરજી ૫૦ વર્ષની વયે પુગ્યા, ત્યારે એવણુને નોકરીથી ફરેગ થવા નહિ દેતા, તે ચાલુ રાખવામાં આવી, પણ ૫૫ વર્ષની વયના થાય ને અગાઉતો એવણુ

પોતેજ, પેન્શન લખને, સરકારી નોકરીમાથી ફારેગ થયા ; અને ત્યારબાદ, મુબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીના ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજનીયરને ઍાધ્ધા ઍવણે કબુલ કર્યો અને ઍ નવા ઍાધ્ધાનુ કામ ઍવણે ૧૧ વર્ષો સુધી ચલાવ્યુ ઍ નેમણુક થતી વખતે તો માત્ર પાચ વર્ષજ નોકરી કરવાની ગોઠવણુ થઇ હતી પણુ તે પાચ પુરા થયા પછી, બીજા પાચ વર્ષનો વધારો થયો હતો. અને તે પણુ પુરા થતા, ઍવણુની જગ્યાએ મુકવા થકી ઍક નવો અમલદાર ગોટી કાઢવા ઇન્ડેન્ડમાં પરપૂજ ચાલુ રહ્યાથી, અને તે હાથ આવતા જે ઍક વધુ વર્ષની ઢીલ થઇ, તે ઍક વર્ષ દમ્યાન પણુ મનચેરજીએ પોતાના ઍાધ્ધાનુ કામ ચાલુ રાખ્યું. આ અગ્યાગ વર્ષની મૂદતમા ઍવણે કરેલા વિવિધ પ્રકારના કામોની વિગત ત્રિષે હવે પછી હુ અત્રે લખીશ.

બી. બી. સી. આઈ. રેલ્વે સંબંધી વધારા સુધારાની યોજના

થકી તેના ઍજટે ઍાકસ સૂચનાએ સરકારને લખી મોકલવાથી, (૬ થી જુલાઇ ૧૮૮૮ ના દિવસે), સરકારે ઍક કમિટી, નેમી, તેમા મનચેરજીને પણુ મેલવામા આવ્યા તે પછીના (૧૮૮૯ ના) સાલની ૧૩ મી માર્ચે, આ કમિટી પોતાને સોંપેલુ કામ ખલાસ કરી ઉઠવાથી, સરકારે ઍક ‘ટુડાવ’ બહાર પાડી, કમિટીએ બજાવેલા કામ માટે પોતાનો ઉપકાર જાહેર કર્યો હતો

લન્ડનની બ્રિટિશ આરકિટેક્ટો (શિલ્પશાસ્ત્રીઓની)

રૌયલ ઇન્સ્ટિટયૂટના

ઍક ‘ફેલો’ તરીકે, (૧૮૮૯ ના જુન માસમા), મનચેરજી નેમાયા આ થકી ગ્યાનિક પત્ર, ‘ટાઇમ્સ ઍાફ ઇન્ડિયા’ એ, (૧૬ મી જુલાઇ ૧૮૮૯ ના દિને), જણાવ્યુ છે કે “ આ ગ્રહસ્થે અદેખાઇ ઉપજાવે ઍવી રીતની નામના મુબાઇમા મેળવી છે, અને કઇ નહિ ને કઇ પણુ રીતે, છેલ્લા દશ વર્ષની મૂદત દમ્યાન, દરેક મોટે પાયેના કામ સાથ ઍવણુ સબધમાં આવતા રહ્યા છે,—તેવા ઍક ગ્રહસ્થને બ્રિટિશ શિલ્પશાસ્ત્રીઓની રૌયલ ઇન્સ્ટિટયુટના ‘ફેલો’ તરીકે નેમથામા આવ્યા છે હવે હવે,—પ્રથમમા ઘટિત પરિક્ષા આપ્યા વિગર ઍ નેમણુક મેળવી શકાતી નથી, તે બીના ધ્યાનમા જો રાખ્યે તો,

નામના મેળવી હોય તેવાજ આસામીઓને આ નેમણુંકનું માન આપવામા આવેછે ”

એક ‘ફેન્સી ફેર.’

૧૮૮૯ મા, મુબાઇની એલેક્ઝાન્ડ્રા નેટિવ ગર્લ્સ ઈંગ્લિશ ઇન-સ્ટિટ્યુશનના લાલ અર્થે, એક ‘ફેન્સી ફેર’ ભરવામાં આવ્યો હતો, તેને લગતા નક્ષાઓ માટે અને ગોઠવણો કરવાનું કામ મનચેરજીને સોંપવામા આવ્યું હતું. તે સર્વ પાર ઉતારવા થકી, એવણુને એ સ્કુલની કારોબારી કમિટીએ પોતાનો ઉપકાર જાહેર કરવા એક પત્ર લખી મોકલ્યો હતો.

હિન્દમાં નામદાર પ્રિન્સ ઑલબર્ટ વિક્ટરની ૧૮૯૦ માં આમદ

થઇ, તે વેળા મનચેરજીને ઘણુંક કામ બળવવું પડ્યું હતું મુબાઇના ‘ઑડવેક્ટિ ઑવ ઇન્ડિયા’ એ, (૨ જુન એપ્રિલ ૧૮૯૦ ના દિને), આ કામના સંબંધમા લખ્યું કે “નામદાર પ્રિન્સ ઑલબર્ટ વિક્ટરને આ શહેરની જાહેર પ્રજા તરફથી જે આવકાર મળ્યો હતો, તે આવકારને ઘટતી રીતની અગત્યતા આપવા અર્થે, અને દમામદાર બનાવવા માટે, જે જે સરકારી તેમજ બિન સરકારી ગ્રુપ્સએ જેહુમત લીધી હતી, તેમા ખાન બાહાદુર મનચેરજી કાવસજી મર્ઝબાન, ઇલાકાના ઍક્ઝીક્યુટિવ બોર્ડનીયરનું નામ પણ જાહેર કરવું જોઇએ સર્વ હિંગામો ઉપર, એવણુ હમેશા આગેવાની હ્યે છે હિન્દનો ડાઇ પણ વાઇસરૉય આ મૂલકના કિનારા ઉપર પગ મેળે, કે ત્યાંથી છેલ્લી સલામ કરી જાય, તો તે સંબંધી એવણુની મદદ તો હોયને હોયજ. બધા મેળાઓમા, પાયો નાખવાની ક્રિયાઓમા, હર પ્રકારના તમાશાઓમા, એવણુના હાથ વિગર, તેના સણગારમા, છેલ્લા એક દાયકા થયો, કઇ પણ રચના થઇ શકી નથી અમારી ખાતરી છે કે, પાલવા બન્દર ઉપર, કઇક બાફશાહી કુટૂબનાઓને કે વાઇસરૉયોને, કે ગવરનરોને, આવકાર દેવા થકી, કે યાતો તેમની વિદાયગિરી વેળાનું માન આપવા માટે, જે ભારે લપકા ભરેલા અને ગણકદાર શામીયાના પાલવા બન્દર ઉપર ઉભા કરવામા આવતા હતા, તે માટે, આવતી ઑલાદોમા, એવણુના નામની યાદગારી જળવાઇ રહેશે ”

મુંબાઈની મ્યુનિસિપલ કૉરપોરેશનના પ્રેસિડન્ટ તરીકે

મનચેરજીને (૧૧ મી એપ્રિલ ૧૮૯૦ ના દિવસે) ચુટી કાઢવામાં આવ્યા હતા એ કૉરપોરેશનના એક મેમ્બર, (૧૮૮૦ ના વર્ષથી) એવણુ હતા જ્યારે પાછળથી તે કૉરપોરેશનના એવણુ પ્રેસિડન્ટ થયા ત્યારે, ખીજા કામો ઉપરાંત, મુંબાઈના નામદાર ગવર્નર, લૉર્ડ રે, જ્યારે પોતાના આધ્યાની મૂદત પુરી થતા, વિદાય થવાનો પ્રસંગ આવ્યો તે વેળા તે નામદારને, જે માન પત્ર, (૧૨ મી એપ્રિલ ૧૮૯૦ ના દિને) મ્યુનિસિપાલિટીની કૉરપોરેશન તરફથી, આપવામાં આવ્યું હતું તે વાચવાના માનની તક મનચેરજીને મળી હતી જ્યારે, પ્રેસિડન્ટ તરીકેના આધ્યાની મૂદત પુરી થતાં, એવણુ ફરિગ થયા ત્યારે કૉરપોરેશને ઠેડાવ પસાર કર્યો કે

“પુરા થયેલા વર્ષમાં પ્રેસિડન્ટ તરીકેની ફર્જી, મી મર્ઝીયાને જે જેહેમત અને ફૂલગતા સાથે બજાવી છે, તે માટેનો કૉરપોરેશનનો અતિથણો ઉપકાર, ફરિગ થતા આ પ્રેસિડન્ટને જાહેર કરવો.”

૧૭ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૦ ને દિને, મનચેરજીને ઍક્ઝીક્યૂટિવ ઍનજીનીયરોના ખીજા વર્ગ (ગ્રેડ) મા કાયમ કરવામાં આવ્યા

‘સી. આઈ. ઇ.’

૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૧ ના દિવસે મહારાણી વિક્ટોરીયાની વર્ષગાંઠના હિગામ ઉપર, મનચેરજીની જીન્દગી ભરતી નોકરી અને સેવાઓની એક પીછાણુ તરીકે, એવણુને ઇન્ડિયન ઍમ્પાયરના કમપેનિયન, (‘સી. આઈ. ઇ’), તરીકે નેમવામાં આવ્યા, કે જે ખૂશ ખબર, તે વેળાના ગવર્નર લૉર્ડ હૉર્સમે, એવણુને એક તાર કરી કહેવડાવી, અને આ માન થકાનો, મહારાણી સાહેબની સહી સાથે, ધટીત લેખ એવણુને ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૧ ના દિવસે પોહોચાડવામાં આવ્યો. એ પ્રસંગે લન્ડનના જાણીતા ‘મિલિંગ ન્યૂઝ’ નામના અથવાડિક જર્નલના (૬ થી માર્ચ ૧૮૯૧ ના) અંકમાં એવણુની એક સખી, એમના એક ટુક જન્મ ચરિત્ર સાથે, પ્રગટ કરવામાં આવી હતી.

લેડી હરિસ ‘ફ્રેન્સી ફેટ’

મુઆઘના ગવરનરના બાનુ, લેડી હરિસની બાહેધરી હેઠળ, એક લબ્ધ ‘ફ્રેન્સી ફેટ’ વાલકેશ્વરના એએના સરકારી મહેલમા, ભરવામા આવ્યો હતો તેમા મનચેરજીએ જે ભાગ લઈ બનતી મદદ કરી, તેની પીછાણની એક ધધાની દાખલ, તે નામદાર બાનુએ (૨૫ મી માર્ચ ૧૮૯૨ ના દિવસે) એક પત્ર લખી પોતાના ઉપકાર જાહેર કરતા લૉર્ડ હરિસની એક સખી (તે ઉપર તેઓનો હાથની સહી સાથે) મોકલી આપવાની મેહેરબાની કરી. એ વેળાએ થયલા મહિમા સબધી ‘ટાઇમ્સ ઓવ ઇન્ડિયા’ એ (૩ જી માર્ચ ૧૮૯૨ ના દિનના અકમા) લખ્યું છે કે

“મુઆઘમા કોઈખી ફ્રેન્સી ફેટ, ખાન બાહાદુર એમ સી મર્ઝબાનની બાહેધરી વિગર, કદી પણ પાર ઉતરી શકે નહિ” આ ફ્રેન્સી ફેટ કેટલાએક યોગ્ય ધર્મદા ખાતાઓને મદદ આપવા થકી ભરવામા આવ્યો હતો

સરકારના આરકિટેકચરલ ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજનીયર અને સર્વેયર

તરીકે (૨૫ મી નવેમ્બર ૧૮૯૧ ના દિવસે) મનચેરજીની કામચલાઉ નેમણુક (એક સરકારી ‘ટૂડાવ’ મારેક્ટ) જાહેર કરવામાં આવી આ ઍધધાનુ કામ એવણે ઇલાકાના ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજનીયરના પોતાના કાયમના ઍધધાની સાથે સાથેજ ચલાવ્યું હતું

૧૮૯૨ માં

એવણે લન્ડનની સોસાયટી ઍવ આઈર્સના એક મેમ્બર તરીકે નેમવામા આવ્યા હતા અને દાદી મેઠના આતશ બેહેરામના યોગાનમા બે ઇમારતો (એકક મજબાની) ના નક્કા બનાવી, તે બધાની હતી તે વેળા તે ઉપર દેખરેખ એવણે રાખી તેની પીછાણ તરીકે ચાલીના ‘કપ’ એવણે ને એનાયત કરવામા આવ્યા લગ્નો તેમજ કદમી ગદમબાગે માટે આ મકાને નો ઉપયોગ કરવામા આવે છે

મુંબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયર તરીકે

મનચેરજીને (૬ ટી ડીસેમ્બર ૧૮૯૨ ના દિને), મુંબાઇની મ્યુનિસિપલ કૉર્પોરેશને ચુટી કાઢ્યા, અને તે માટે એવણુનો માસિક પગાર રૂપ્યા ૧૨૫૦ નો ઠેડવો, કે જે પછવાડેથી રૂપ્યા ૧૫૦૦ નો કરવામા આવ્યો હતો. આ ઐધધા પાચ વર્ષની મૂદત માટેનો હતો. કાયદા પ્રમાણે, એ ઐધધા માટે જે બહાલી સરકાર તર્ફથી મળવી જોઈએ, તે સરકારે આપી પણ એ ઐધધા એવણુને કાઠખી રીતે સંહેલાઇથી મળ્યો નહિ હતો. તે માટે ખીજ પણુ જે ઉમેદવારો બહાર પડ્યા હતા તેઓમા, ખસૂસ કરીને, મી તૉમ્લિનસન નામના મુંબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના પાણી ખાતાના ઍનજીનીયરે પણ પોતાની ઉમેદવારી બહાર પાડી હતી. યુરોપીયન માલિકાના મુંબાઇના વર્તમાન પત્રો, એ ઐધધા કોણુને આપવો તે સબધી, આ વેળા, જીકરમા ઉતયાં હતા રોજીન્દા સ્થાનિક ઇંગ્રેજ પત્ર, ‘ ઍડવોકેટ ઍવ ઇન્ડિયા ’ એ (ઍક્ટોબર ૭ મી, ૧૮૯૧ એ) લખ્યુ કે

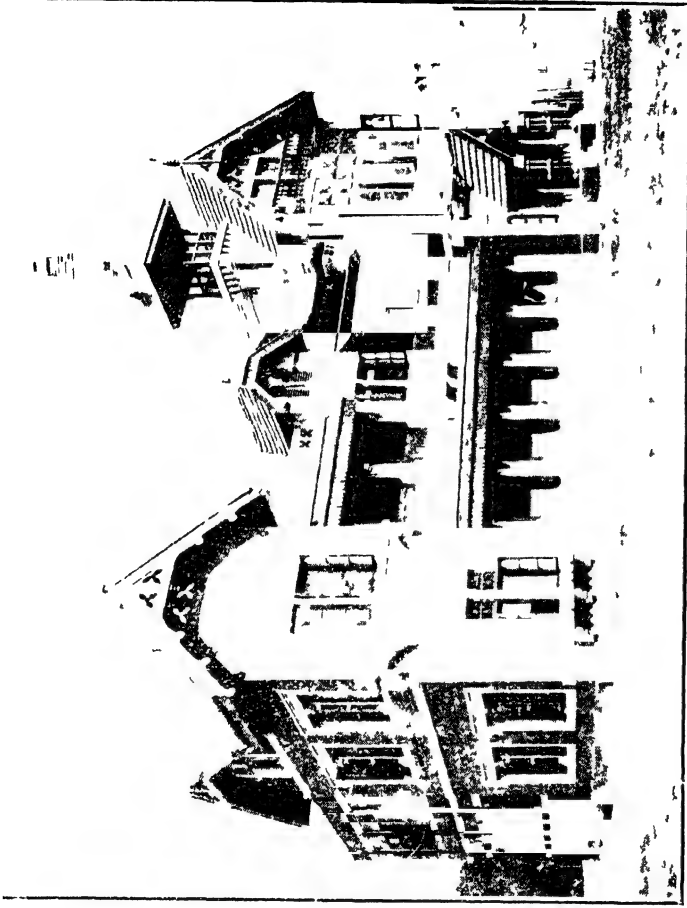
“.....ઍનજીનીયરના ખાતા માટે મી મર્ઝબાન, વિગર શકે, સર્વથી શ્રેષ્ઠ અમલદાર તરીકે મેળવી શકાશે આખુ મુંબાઇ શહેર એમની નેમણુકને, ખશી અને સતોપ સાથ, આવકાર દેશે એવણુના બધા યુરોપીયન વડા અમલદારોનો વિશ્વાસ એઓ ઉપર પુરતો છે, અને જ્યા જ્યા એવણુની નોકરીનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે,—પછી જોઈએ તો તે સરકારી કે ખિન સરકારી યુરોપીયનો વચ્ચે કરવા થકી, કે જોઈએ તો સર્વ વર્ગોના દેશીઓ વચ્ચે,—એ સર્વ ઠંકાણાએ, એવણુના પ્રમાણિકપણા માટે, એવણુની આપ-અખત્યારી થકી, એવણુની ધધાદારી લાયકાતના સબધમા, એવણુની નત્ર વર્તણુક માટે,—સર્વ કોઇ સારો વિચાર પ્રદર્શિત કરે છે અને જે સરકારની એવણુ, નિમકહલાલીસાથ, લાખી મૂદતના વર્ષો સૂધી, નોકરી કરી છે, તે સરકાર, આજ સુધી, એવણુ માટે ઉમદા મત ધરાવે છે. મુંબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયર તરીકેની મી મર્ઝબાનની નેમણુક કરવાની જે તક આ શહેરની કૉર્પોરેશનને, તેમજ આ શહેરને, મળી છે તે માટે તેઓને મૂબારકબાદી આપી શકાય ”

સતોપની વાત એ હતી, કે હિન્દી જાપો, સર્વ અનૂમતે, મનચેરજીની

તરફેણુમા હતો. અઠવાડ્યાઓ સૂધી, એ સ્થાનિક ધર્મજી છાપાઓએ એવણની વિરૂધ્ધ લખવુ ચાલુ રાખ્યુ હતુ. છતા, એ યોદ્ધા ફાણુને આપવો તે સબધી બ્યારે કોરપોરેશનમા જે દિવસે મત લેવામા આવ્યા, ત્યારે મનચેરજીની તરફેણુમા ચાલીસ, અને મી તોમ્લિનસન માટે પદર મતો પડેલા જાહેર થયા.

મી ફિરોઝશાહ મેહેરવાનજી મેહેતા, (કે જેઓને પાછળથી ‘સરનાઇટ’ તુ માન મળ્યુ હતુ, તેઓએ) મનચેરજીની નેમણુક કરવાની દરખાસ્ત કોરપોરેશનમા મેળી હતી, અને તેને તેને ખૂઝર્ગ ડોક્ટર થોમસ બ્લેનીએ ટેકા આપ્યો હતો. પોતાની દરખાસ્તના ટેકામા વિનંતારીને એક ભાષણુ કરતા, સર ફિરોઝશાહે કહ્યુ કે

“એ દરખાસ્ત લાવવાની મક્કસદ, યુનિસિપાલિટીના વિવિધ ખાતાઓમાનુ એક અતિ ઘણુ અગત્યનુ ખાતુ સૂધારવા થકી છે.” અને “અવા અગત્યના ખાતાનો વડો તેનો વહીવટ કરવા માટેની લાયકાતને સાફ કદક નામ્ના મેળવી હોય એવો, તેમજ તે થકી લાયક પુરવાર થયેલો હોવો જોઈએ, અને,—જેમ નામદાર ગવરનર લોર્ડ રેએ દરખાસ્ત રીતે કહ્યુ છે તેમ,—એક ઘણુજ ઉન્યા પ્રકારની પકિતનુ તેનુ “અત કરણુ કરકસર્યુ” હોવુ જોઈએ,—અને એ સર્વ લાયકાતો મનચેરજી ધરાવે છે એમ કહેવુ વાજખી છે,” એમ સર ફિરોઝશાહે પોતાના ભાષણુ દમ્યાન જાહેર કર્યુ. તેઓએ વધુ એમ કહ્યુ કે “જે સરકારી નોકરી મી મર્ઝખાને લાગે વખત સૂધી, અને સારી રવેશે કરી છે, તે સરકાર પણ એવણુ માટે ઘણુજ ઉન્યુ મત ધગાવે છે એ નોકરીમા છેક નીચલી પદવીથી ઉપર તૂલિક એવણુ, રફતે રફતે, આગળ વધ્યા છે અને તેમ કરતા, કદક જાતજાતના ખાતાઓ સબધી અનૂભવમાથી એવણુ પસાર થયા છે, અને જાતજાતનુ કામ એવણે બજાવ્યુ છે ગટરો યોજીને તે બાંધવાનુ, પૂલો બાંધવાનુ,—બલકે કહોની કે, ધજનેરી કામના દરેક દરેક વિભાગનુ એવણે કામ બજાવ્યુ છે પ્રદર્શનોના સબધમા એવણે જે કામ કર્યુ છે તેના સબધમા તો કોરપોરેશનને કદક જાતિ અનૂભવ પણ મળેલો છે, અને તેઓ સર્વ સારી રવેશે જાણે છે કે એવણુના હાથે જે પણ ખર્ચ થતો તે, આગળથી કરી રાખેલી આકણીની પૂરેપૂરી અન્દર થતો હતો. પોતાને જશ મળે એવી રીતે, અને સરકારને ફાયદો થાય એવી રીતે, ઇલાકાના ઍકઝીક્યુ-

[પાનુ ૪૮

મિસ આવાબાઈ મેહેસ્વાનજી ભાવનગરીને નામની

સર તરમગાફડા હાઈવર્ક બંગલોની તમા માટેની હમાસ્ત (બાથખંડા)

(મનચારજી ગવમજી મંજીબાનના નક્ષા ઉપરથી ૬ સ ૧૮૯૧ મા બંધાઈ)

[સાદરેત્ત રોમ્

ટિવ ઍનજીનીયર તરીકે, એવણુ પોતાના ઝાઘધાની ફર્જે બળ લાવ્યાછે ” આગળ ચાલતા, સર શીરાઝશાહે કૉરપોરેશનને જણાવ્યુ કે “ મી મર્ઝબાનને મ્યુનિસિપાલિટીના ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયરના જોખમ લયાં ઝાઘધા માટે ચૂટી કાઢવાનો પેહેલ વહેલો ખ્યાલ, [સર શીરાઝશાહનો] પોતાનો નહિ, પણ ખીજ એક એવા ગ્રહસ્થથી તે જન્મ પામ્યો હતો કે, જે ગ્રહસ્થ ગ્રભ સબધી કામકાજેમા, જો કે ખુદાર આવીને કંઈ ઝાઝો ભાગ લેતા નહિ હતા, પણ તે છતા, તેવણુ આ શેહેરના ભલા થકી, ઘણીજ ઘણી કાળજી બતાવતા રહ્યા છે ” એ ગ્રહસ્થનુ નામ સર શીરાઝશાહે મી જમશેદજી નશરવાનજી તાતાનુ જાહેર કર્યુ, અને કહ્યુ કે “ મ્યુનિસિપાલિટીના ઍનજીનીયરીંગ ખાતાને સુધારવા માટેના એક વાદવિવાદ દમ્યાન મી તાતા એમ યોગ્યા હતા કે, જ્યા સુધી તેના વહિવટ થકી મી મર્ઝબાનને તે ખાતાના વડા તરીકે નેમવામા નહિ આવે, ત્યા સધી તે ખાતાનો મામલો, કદિ પણ, સુધરસે નહિ ”

મનચેરજીની નેમણુક કરવાની સર શીરાઝશાહની દરખાસ્ત ઉપર જ્યારે કૉરપોરેશનમા ‘ પોલ ’ લખને, જે મતો ગણવામા આવ્યા, તેના પગિણામ માટે (૧૮૯૨ ની ૬ થી ડીસેમ્બરે) લખતા એક સ્થાનિક ઇંગ્રેજ પત્રે લખ્યુ છે કે “ વ્યવહાર રીતે જોતા તો, મી મર્ઝબાનની તરફણેમા સર્વ પાર ઉતર્યુ એમ કહિ શકાય અને સરકારને મખારક-બાદી લેવા જોગ વાત છે કે, મ્યુનિસિપાલિટીના એક સર્વથી વધુ જોખ-મના ઝાઘધા માટે, કૉરપોરેશનની એક ઘણીજ મોટી બહુમતિએ, ખદ સરકારનાજ વહિવટી અમલદારોમાના એકને માટે, પોતાની એટલી બધી પ્રશ્નશા બતાવી, તેવણુને ચૂટી કાઢ્યા છે ”

સુબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના આ ઝાઘધા માટેની આ નેમણુક, એક દેશી માટે, તેમજ (હિન્દના દેશી તરીકે લેખાતા) પારસી માટે પણ પેહેલ વેહેલીજ હતી

મી. બેહેરામજી મેહેરવાનજી મલખારીના ‘ ઇન્ડિયન રપ્કટેટર ’ મા, (૧૮૯૨ ની ૧૧ મી ડીસેમ્બરે) નીચે પ્રમાણે લખાણુ પ્રગટ કરવામા આવ્યુ કે

“ સુબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના ઇજનેરી ખાતાના વડા તરીકે મી મર્ઝબાનને ચૂટી કાઢવાનો બનાવ સ્થાનિક સ્વરાજ્યના સબધમા એક નોંધવા જોગ બનાવ તરીકે લેખી શકાય અને તેવા એક બનાવ તરીકેજ

તે આ ઇલાકામાં જિવકારવામાં આવેલો જોઈએ છીએ પણ અમે આ નેમણુકને માત્ર કૃત્રિમ વિચારના આધારે આવકાર આપતા નથી, પણ ખરેખરા, વ્યવહાર કારણો થકી પણ તે આવકારદાયક લેખાઈ શકાય

....મી મર્જાનની અગાઉ જે અમલદાર એ ઓર્ધ્વા ભોગવી ગયો હતો તેના કરતા, તેમજ એવણુ સાથ, એ ઓર્ધ્વા મેળવવા થકી, જે અમલદારે હરીફાઈ કરી હતી, તે અમલદારના કરતા વડીક મી મર્જાનની તર્કેણુમાં જતી વાત એ છે કે .. પોતે દેશી હોવા ઉપરાંત એવણુને જે અનૂભવ મળેલા છે તે એવણુને કામ કરવાના પડેલા ચાલુ મહાવરને સમજે મળ્યો છે, અને તે અનૂભવ, નજીક પા સરી સુધીની મદતમાં, એવણે મેળવ્યો છે, અને એઆની કામ કરવાની ઉચી સમજ રાક્ષિ અને આપ અખત્યારી એવી તો છે કે, સરકારના થોડાજ નોકરોએ કે કર ભગનારાઓના પ્રતિનિધિઆગ્ય તે ધરાવી હશે અનિસિપલ કોન્સેપ્શનને એવા એક કસાએલા ઉમ્તાફની ઘણીજ ઘણી જરૂર હતી. તે દ્રાહ્મીજન સમજસર નહિ હોય તોય ફક્ત એક સડી ગયેલા મામલાને સુધારવા થકી, જાહેર પ્રજા તર્ફથી, તેમજ તે પ્રજાના એક મેંચર તરીકે કામ જાગતી, કોન્સેપ્શનના એક પ્રેસિડન્ટ તરીકે, તેના કામકાજોનો નિકાલ લાવવામાં, અત્યાર અગાઉનો ભાગ લીધેલો, તેવા એક અમલદારની નોકરી હાથ કરવાની તક તે આપણી શહેરી પાર્લ્યામન્ટે ખાઈ હતે, તો ખરેખર તે નગણી અને નમળા મનની તરીકે પોતાને પુરવાર કરતે મી મર્જાનને પાતાને થકી,—હમ જેટલું એવણુના સખધમાં જાણીએ છીએ ત્યાં મુધી તો,—અમોને રાક છે કે આ ઓર્ધ્વા લીધાથી એવણુને પોતાને, સામતી રીતે જોતા, કદ કાયદો થયેલો એવણુ સમજતા હોય એવણુના ધધાને લગતી એઆની પ્રતિષ્ઠા ધ્યાનમાં લેતા, જે એવણુ, પોતાનો ધધા [પેનસન લીધા પછી] ખાનગી રીતે કરતે, તો તેમાથી એવણુ વધારે ઉપજ મેળવી શકતે, અને તવી ઉપજ મેળવ્યા છતાં પણ, તે ખાનગી ધધામાં તેવણુને (ચાકરીની જગત કરતા) ચિન્તા ઓછી રહેતે એવણુને [૩૪૫ ૧૨૦૦ નો] જે પગાર મળનાર છે તે જોતા તો એમજ પ્રતિજ્ઞા કે એવણુની નોકરી આપણુને સખ્તામાં હાથ આવી છે, અને હમતો એવું ધાર્યું છીએ કે જે પગાર એવણુને આપવામાં આવશે તેનેથી ગુણાકાર કરતા ઘણાજ વધુ ખર્ચ એવણુ અનિસિપાલિટીને ખચાવશે, અને વળી પ્રજાની સૂખ શાન્તિ અને આસુફગીમાં જે ફાયદો એવણુ પરી શકશે તે તો જુદો ”

સરકારી નોકરીનું છેવટ: અને તે સંબંધી સરકારી ‘ઠગાવ’

મ્યુનિસિપાલિટીમાં ઉપલી નેમણુક થવાના સંબંધે, મનચેરજીએ, ૩૬ વર્ષની લાખી મુદત પછી, (૨૪ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૩ ના દિવસે), સરકારી નોકરીથી પેન્શન ઉપર ફારેગ થવા માટે, પોતાનું રાજીનામું મોકલી આપ્યું એ વેળા એમીને રૂપિયા ૬૫૦ નો પગાર મળતો હતો, એ રીતે, સરકારના ઇન્જનેરીખાતા સાથેના પોતાનો લાંબો સંબંધ છોડવાના પ્રસંગે એવણના વડા મી ટી ડી લિટલ, ચીફ એનજીનીયરે, એવણ ઉપર એક પત્ર લખી, પોતાની લાગણી નીચે પ્રમાણે દર્શાવી

“મેં જાણ્યું છે કે તમારા આધાનો અખત્યાર ખીજા અમલદારને તમને હવે આપ્યો છે, અને હવેથી આપણા વચ્ચેના સરકારી કામકાજને લગતો સંબંધ ખતમ થશે જાહેર આધિકાર ખાતામાં આપણે બંને સાથેસાથ, હવે પછી, કામ નહિ કરી શકીશું તે માટે હું દિનગીર છઉં, આપણું બંને, સરકારી ફોર્મે બળવતા, જે સંબંધમાં આવતા હતા તે દર્મ્યાન તમને જે મદદ, ખૂશી સાથ, મુને આપતા રહ્યા હતા તે માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું. મુખ્યને લગતી તેમજ ખીજા બાબતો સંબંધી તમારી માહિતી અને અનૂભવનો લાભ મેં વારે ઘડીએ લીધો છે, અને તમારી ધણીએક ઉપયોગી મદદ માટે હું તમારો એકસાનમદ થયેલો છઉં”

મનચેરજીની નોકરીની કદર બજવા અર્થે સરકારે, (૨૧ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૩ ના દિને), એક ‘ઠગાવ’ મારફત જાહેર કર્યું કે “નામદાર ગવર્નર ઇન-કાઉન્સિલ દિલગીર થઈ છે કે, સરકાર હેઠળની મી મર્ઝબાનની લાખી અને લાયકીવત નોકરીનો હવે છોડો આવ્યો છે”

ઉપલા ‘ઠગાવ’ ના સંબંધમાં લખતા, ‘ઇન્ડિયન એનજીનીયરીંગ’ નો અધિપતિ, (૨૮ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૩ ના અકમાં) જણાવે છે કે “જેમ લખાવું જોઈતું હતું તેમજ આ લખાણ થયું છે જેને કામો મી મર્ઝબાને બજાવ્યા છે તે, વખતના વેહેવા સાથ, પોતાની મેળેજ પોતાની યાદગારી જાળવી રાખશે, અને આખા હિન્દુસ્તાનમાં, આપબળ-થીજ વધેલા એક ઉત્કૃષ્ટ પારસી સિવિલ એનજીનીયરની ઉન્ની મનશક્તિની યાદ, જાવેદાન સુધી, જાળવી રાખી શકાશે” અને મી બેહેરામજી મેહેરવાનજી મલબારીના ‘ઇન્ડિયન સ્પેક્ટેટર’ માં, (૫ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૩ ના અકમાં) એજ ‘ઠગાવ’ ટાકતા, લખવામાં આવ્યું કે “જે

સ્તુતિ સરકારે આ ઠેડાવમા કરી છે તેને મી મર્જ્યાન યોગ્ય રીતેજ લાયક છે , પણ એમની નોકરીનું છેવટ આવ્યાથી, સરકારને તો ખોટ જશે તે વાત ખરી, પણ મુઆઇની મ્યુનિસિપાલિટીને તો લાભકારકજ નિવડશે તેના અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયરનો ઓધ્ધા સ્વિકારીને મી મર્જ્યાને એક ભારે જોખમ ઉપાડી લીધા છે એ ઓધ્ધામા, આ પહેલ વેહેલીજ વાર, એક દેશીને નેમવામા આવ્યા છે ”

હાથ નિચેના મદદનીશ અંનજનીયરો.

જ્યારે મનચેરજી સરકારના અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયર હતા ત્યારે, વખતેવખત, એવણુના હાથ હેથળ જે અમલદારોએ એવણુના અસિસ્ટન્ટ તરીકે કામ કર્યું છે તેઓના નામોની નોંધ અત્રે મ્હારે જાળવી રાખવી જરૂરની છે મેસર્સ ફરદુનજી કુવજી તારાપોરવાળા, સી આઇ ઇ., (કે જેવણુ પાછળથી સ્યુપ્રિન્ટેન્ડિંગ અંનજનીયરની પદવીએ નેમાયા હતા,) ઇબ્રાહીમ અહમદી,* અલી અકબર, (જેવણુ પણ, પછીથી, સ્યુપ્રિન્ટેન્ડિંગ અંનજનીયર થયા હતા), લલીત મોહન યોજ, અને માણેકજી હોરમસજી વજ્રફાગ

સરકારી ઓધ્ધા માટે ખીજા હરીફો

જ્યારે સરકારો ખાતામા મનચેરજી અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયર હતા તે દર્મ્યાન એવણુની ઉપગની પાયરીના ઘણાકોએ એ જગ્યા માટે અર્જીઓ વખતો વખત કરી હતી પણ તેઓ સર્વને સરકારે ના કહિ હતી, એ ખીના નોંધી લેવા જોગ છે

કોરપોરેશનમાંથી રાજનામું.

મ્યુનિસિપાલિટીના અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયરનો ઓધ્ધા મનચેરજીએ સ્વિકાર્યો, તેથી તેવણુને, કાયદા મુજબ, તેની કોરપોરેશનના મેમ્બર તરીકે રાજનામું આપવું પડ્યું એ કોરપોરેશનમા એવણુ ૧૮૮૧ થી ૧૮૮૬

* સરકારના અંકઝીકયૂટિવ અંનજનીયરના ખાતાની ઓફિસનો જે ફોટો આ આપડીમા મેળવામા આવ્યા છે તેમા મનચેરજીના જમણા હાથ ઉપર મી અહમદી ખંડેલા નજર આવે છે — મ મ મ

કર ભરનારાઓ તફ્તી બેઠા હતા ૧૮૮૬ થી ૧૮૯૩ સુધી, અને મ્યુનિસિપાલિટીની નોકરી છોડ્યા પછી, ૧૯૦૪ થી ૧૯૦૭ સુધી, ‘જસ્ટિસ ઓફ ધી પીસ’ તફ્તી પાછા નેમાયા હતા

લન્ડનનાં ‘ડેલી ગ્રાફિક’ માં લખાણ.

સરકારી નોકરીમાંથી ફરેગ થવાના પ્રસંગે લન્ડનના ‘ડેલી ગ્રાફિક’ પત્રે (૨૦ મી મે ૧૮૯૩ ના અકમા), એવણની સખી સાથ, એવણની કારકિર્દીનો એક ટુક હેવાલ પ્રગટ કર્યો હતો તે વીશેની નોંધ “પારસી પ્રકાશ” ના ત્રીજા પુસ્તકમાં વાચવામાં આવશે

મનચેરજીને હસ્તક બંધાયેલી ઇમારતો વિગેરે.

મ્યુનિસિપાલિટીના ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયર તરીકેની એવણની કારકિર્દીની વિગતમાં ઉતરવા અગાઉ, સરકારી નોકરી દરમ્યાન, મનચેરજીને હસ્તકથી જે જે ઇમારતો બંધાઇને તૈયાર થઇ હતી, તે સર્વની એક ટીપ અત્રે ઉતારી લઇશુ એ ઇમારતોમાંની કેટલીએકના નક્ષાઓ વિગેરે, એવણે પોતેજ બનાવી, તે ઇમારતો બંધાતી હતી, તે વેળા તે માટેની દેખરેખ પણ એવણેજ રાખી હતી અને બીજી ઇમારતોના નક્ષા બેકે બીજા શિષ્ટીઓને હાથે બનાવવામાં આવ્યા હતા, છતાં તે ઇમારતો મનચેરજીનીજ દેખરેખ હેઠળ બંધાઇ હતી જે ઇમારતોના નક્ષા મનચેરજીએ બનાવ્યા હતા તે દરેકની આગળ આવી * એક ચોકડી (છાપેલી ટીપમાં) મેળવવામાં આવી છે દરેક ઇમારત કયા વર્ષમાં બંધાઇ રહી હતી કે ઉઘાડવામાં આવી હતી, તેનું વર્ષ અને તે બંધવાનો ખર્ચ, (જ્યાં જ્યાં તે વિગત આપી શકાઇ છે ત્યાં) તે ઇમારતના નામ સાથે જણાવવામાં આવ્યું છે સરકાર મારફત બંધાયેલી ઇમારતોની, અને મનચેરજીએ ખાનગી રીતે બંધાતા મકાનોની, મે બે જુદી ટીપ અત્રે છાપી છે જે ઇમારતોના નક્ષા એવણે બનાવ્યા હતા તેમાંથી કેટલીએકની સખી-ઓ,—તે ઇમારતો પુરી થવાના વર્ષોના અનૂક્રમે,—મે આ ચોપડીમાં રજુ કરી છે

મુંબાઈ સરકારના તાબા હેથળ બંધાયેલી ઇમારતો :

- ૧ —જૅનરલ પોસ્ટ ઑફિસ માટેની ઇમારત, (કે જે પાછલથી જૅનરલ ટેલીગ્રાફ ઑફિસની ઇમારતો સાથ વપરાસમા લેવામા આવી છે) (કોટમા) —અધાઇ ૧ લી દીસેમ્બર ૧૮૭૨ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૫,૯૪,૨૦૦
- ૨ — સેક્રેટરી ગ્રાન્ટ્સ ટેન્ડરવાળી, હિન્દીઓ માટે હોમિયલ, (મૈદાનમા) —અધાઇ ૮ મી એપ્રિલ ૧૮૭૪ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૩,૬૭,૪૬૫
- ૩ — મુબાઈ વિભાગ માટેના ટેલીગ્રાફ ખાતા સાડ, તેમજ જિલિરા ઇન્ડિયન દયોવર્ધી ખાતાના તારની લાઇન માટેની ઇમારત (કોટમા), — અધાઇ ૨૦ મી એપ્રિલ ૧૮૭૪ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૨,૪૪,૬૮૭
- ૪ — ઉપલી ઇમારતના વધારા માટેની ઇમારત —અધાઇ ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૮ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૫૩,૧૭૨
- *૫ — હિન્દી છોડીઓ માટે ઍલેક્ઝાન્ડરા ઇનસ્ટિટ્યુશન —અધાઇ ૧ લી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૧ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૫૬,૮૬૪
- ૬ — સરકારી ટેલીગ્રાફ ખાતા માટેની ઇમારત, (કે જેમા તે ખાતાના સિગ્નલરો રહે છે) અધાઇ ૩૧ મી જૅન્યુઆરી ૧૮૭૮ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૩૦,૩૫૫
- ૭ — સર જમશેદજી જીજીભાઇ સ્કુલ ઑવ આર્ટ્સ —અધાઇ ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૮ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૯૧,૪૯૦
- ૮ — માહિમ મધે આવેલી સ્કોટિશ ઍરફનેજની ઇમારત. —અધાઇ ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૮ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૮૪,૦૧૬
- ૯ — જૅનરલ કૉનન (સ્કોટિશ) હાઇ સ્કુલ, (કોટમા) —અધાઇ ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૮૧ (એ ઇમારત માટે જે ખર્ચ અકાથો હતો

તે કાપ્યા ૮૭,૫૫૫ નો, તે ઉપર મારેલી તખ્ત ઉપરથી માલમ પડે છે, પણ ખરેખર થયેલો ખર્ચ જણાવવામા આવ્યો નથી)

*૧૦ —શેઠ પેસ્તનજી હોરમસજી કામા, સી આઇ ઇ , વાળી સ્ત્રી અને બચાઓ માટે હોસ્પિટલ (મૈદાનમા) —ઉઘાડી ૩૦ મી જુલાઇ ૧૮૮૬ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૭૧,૭૨૨

*૧૧ —ઇન્ડો બ્રિટિશ ઇનસ્ટિટ્યુશનવાળી સ્કુલ, (કોટમા) —ખાધાઇ ૩૧ મી દીસેમ્બર ૧૮૮૬ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૦૮,૩૫૬

૧૨ —પ્રેસિડેન્સી મેજિસ્ટ્રેટો માટે કોર્ટોની ઇમારત, (કોટમા) —ખાધાઇ ૩૧ મી દીસેમ્બર ૧૮૮૬ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૩,૭૩,૬૬૪

*૧૩ —સર કાવસજી જેહાગીર ગેડીમની, નાઇટ, વાળી એલફિનસ્ટન કોલેજ અને સરકારી ફક્તરોની ઓફિસવાળી ઇમારત (કોટમા), ઉઘાડી ૪ થી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૯ ખર્ચ થયો રૂપ્યા, ૭,૪૧,૪૯૭

૧૪ —રૅવનુડ જૉન વિલસનની કોલેજ માટેની ઇમારત (ચોપાટી), ખાધાઇ ૨૮ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૯ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૪૫,૧૯૫

*૧૫ —શેઠ બમનજી એફલજી ઓલખ્લેસવાળી સુવાવડની હોસ્પિટલ, (કામા હોસ્પિટલના કમ્પાઉડમા) (કોટમા) —ઉઘાડી ૮ મી એપ્રિલ ૧૮૯૦ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૫૯,૬૪૦

*૧૬ —શેઠ કાવસજી ધનજીભાઇ પાઉવાલા ધર્માદા ફિસપેન્સરીની ઇમારત (કોટમા) —ખાધાઇ ૯ મી એપ્રિલ ૧૮૯૦ (આ ઇમારતનો ખર્ચ તહેની તખ્ત ઉપર જણાવવામા આવ્યો નથી)

૧૭ —મેઠ ફગમજી દીનશાહ પીટીટવાળી સાયનટિફિક, વૈદિક સોધ ઝોન માટે ઇમારત (ભાયખલે) —ઉઘાડી ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૧ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૬૦,૨૪૨

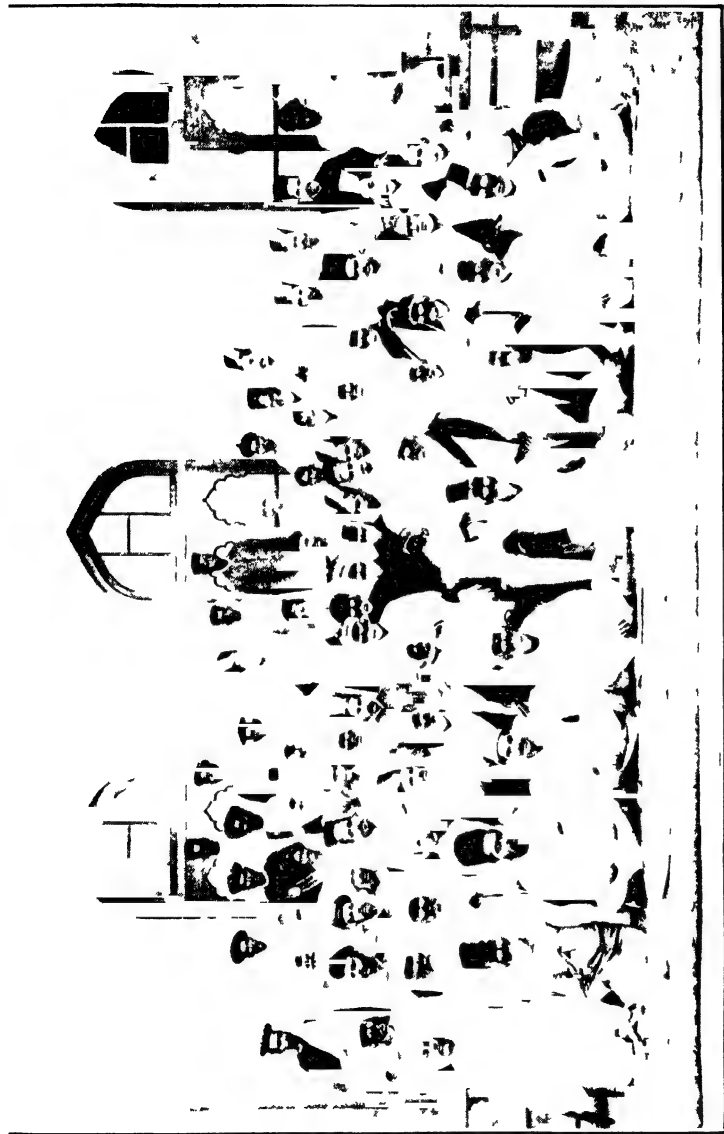
*૧૮ —મિસ આવાબાઇ મહેરવાનજી ભાવનગરીવાળી (નર્સિસને રહેવા માટે ની) ઇમારત (ભાયખલે) ઉઘાડી ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૧ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૩૦,૬૦૫

- ૧૯.—આઇ મોટલાઆઇ માણેકજી નવગેજી વાડીયાનુ (સુવાવડખાના માટેનુ) મકાન (ભાયખલે).—ઉઘાડયુ ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૯૨ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૫૨,૦૬૧
- ૨૦ —સર દીનશા માણેકજી પીટીટવાળુ (સ્ત્રીઓ તથા બચાઓ માટેની) હોસ્પિટલનુ મકાન (ભાયખલે) ઉઘાડી ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૯૨ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૧૯,૩૫૧
- ૨૧ —સેક દવારકાફાસ લલુભાઇની (સ્ત્રીઓ અને બચાઓ વાલી) ઇમારત (ભાયખલા) —ઉઘાડી ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૯૨ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૯,૫૯૧
- ૨૨ —મદ્રેસ.એ.અનજૂમને ઇસ્લામવાળી ઇમારત (ક્રાટ મૈદાનમા) — ઉઘાડી ૨૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૩ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૪૦,૦૦૦
- ૨૩ —યુરોપીયનોની સેન્ટ જ્યોરજીસ હોસ્પિટલના સ્ત્રીઓ માટેના વિભાગની ઇમારત —(ખર્ચ વિગેરેની વિગતો મળી નથી)
- ૨૪ —કૅથીડ્રલ બોયડ સ્કુલ માટે ઇમારત (ક્રાટમા) (એ ઇમારત પાછળથી એારીઅન્ટલ વિમા કંપનીને વેચવામા આવી છે)
- ૨૫ —હોલિ ટ્રિનિટી દેવળ (ક્રાટમા) —(વિગત મળી નથી)
- ૨૬ —સેન્ટ મેરીનુ દેવળ (પરેલ) —(વિગત મળી નથી)
- ૨૭ —બૉલ સેત્સનુ દેવળ (વાલકેશ્વર) —(વિગત મળી નથી)

ખાનગી માલિકીની બંધાયેલી ઇમારતો નિચે પ્રમાણે છે:

- *૨૮ —‘શાટો પીટીટ’ (વૉરડન રોડ)
- *૨૯ —રોમન કેથલિકો માટેનુ દેવળ (ગીરગામના રસ્તા ઉપર, દાબુલમા આવેલુ)
- *૩૦ —પારસી સુવાવડખાનુ (ક્રાટમા) —ઉઘાડયુ ૧૧ મી જૅન્યુઆરી ૧૮૯૫ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૧,૦૦,૫૪૧
- *૩૧ —સેક બેહેરામજી જીજીભાઇ, સી. એસ આઇ, ચેરિટેબલ ઇનસ્ટિટ્યુશનની ઇમારત (કવીન્ડ રોડ ઉપર) —બંધાઇ ૯ મી માર્ચ ૧૯૦૯ ખર્ચ થયો રૂપ્યા ૪,૧૨,૯૬૯

[પાનું ૫૭]

સુબાઈ હિલાફાના સરકારી અફેઝીક્યુટિવ ઍનજનીયરના ખાતાની ઑફિસ

[ટાઈટ્સ પેસ]

‘વિલસન કોલેજ’ ની ઇમારતના પાયાની રચના.

ઉપલી ટીપમા સરકાર દ્વંત બધાયલી ‘વિલસન કોલેજ’ ની ઇમારત, જે મનચેરજીની દેખરેખ હેથળ બધાઇ હતી, તેના સબધમા એક ટુક નાંધ અત્રે ટપકાવીશ જે જમીન ઉપર આ ઇમારત બધાઇ છે તે,— મ્હારી પોતાની જાણુમા વટીક,—અસલ તો દર્યાવનો કિનારો હતો તેથી, ત્યાં તો કાદવની, જમીન હોવાથી, આ ઇમારત માટે પત્થરનો પાયો નાખવા અગાઉ, તેના પાયા માટે, ગજનવર કદના લાકડાઓ પેહેલા મુકાને, તે ઉપર પત્થરનો પાયો બાધવામા આવ્યો છે એ કિસમનુ, મોટા વિન્તારનુ યાંધકામ મુયાદમા થયતુ મ્હારી જાણુમા આવ્યુ નથી

બીજી કેટલીએક ઇમારતો.

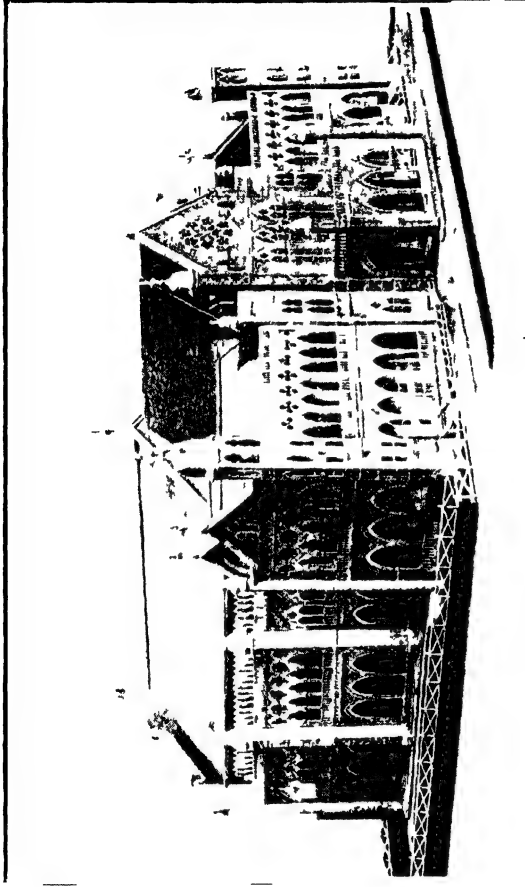
સરકારી તેમજ મ્યુનિસિપાલિટીના અંતજનીયરના પોતાના એાધવાની ડોહ મનચેરજીએ જે જે કામો કર્યા છે, તે ઉપરાંત નિચળા કેટલાએક માટે થાકુક અત્રે લખીરા —

મુબાઇમા, ગોરડન ગેડ ઉપર આવેલા એક રહેવાના મકાનનો નક્ષો, અંદાજના વેપારી એક ડગ્તમજી મોગામજી ખરાસ માટે મનચેરજીએ બનાવી આપ્યા હતા પાછળની આ મકાન એક બમનજી દીનશાજી પીટીટે ખરીદી લખેને, તેને “રાટે પીટીટ” નુ નામ આપ્યુ છે એજ પ્રમાણે શેર બેરેગમજી જીજીભાઇ, ગી એસ આઇ ને નામની “પારસી એગ્રિ-ટેયલ ઇન્ટ્રિટયરન” માટેની ઇમારત, (જે ચર્નીરોડના સ્ટેશન સામે પીન્ડ ગડમા આવી છે,) તે પણ મનચેરજીએ તૈયાર કરેલા નક્ષાઓ ઉપરથી બાધવામા આવી છે લાનોલીમા પેહેલ વેહનુ બધાયજી હોખમુ અંવળની બાહેધરી હેથળ બધાયુ હતુ મુબાઇમા ‘ઓલબ્લેસ બાગ’ મા લયની ક્રિયા માટે જે દિવાનખાનુ છે તે મનચેરજીને દગ્તક બધાયુ હતુ અને ગીરગામમા દાણુલમા આવેલા રોમન કેથલિકોનુ દેવળ પણ અંવળના નક્ષો ઉપરથી, અંવળની દેખરેખ હેથળ, બધાયુ હતુ ૨૧ મી માર્ચ ૧૮૯૩ ની તારીખ હેથળ, મી ડગ્તમ બગ્તેરજી પેમાસ્તર, (દાઇ કોર્ટના વકીલ) ના હાથે લખાયલા “પારસી પ્રકાશ” ના ત્રિજ્ઞ વૉલ્યમના પાણે ૧૧૮ મા નિચે પ્રમાણે લખાયુ છે “કદમી ઘાલમખાર કડના ત્રમ્મી-આની તગ્કયી મગ્લુમ શેઠ દાદીભાઇ નોશરવાનજીવાલા આતશબેહેરામના પાઉડમા કદમી ઘાલમખારને લગતા આટલાઓ અંવળે કીકાયત અને

ગ્યનાથી આધી આખા, તથા પોતાની મેહેનતનુ કાઠ લવાજમ લીધુ નહી તે માટે એક ડાનુ વાજ એ દીને જમશેદી નોગેજના એક મુકદ્દેના આખામા ભેટ આપ્યુ હતુ ”

જ્યારે મનચેરજી મુઆફતી મ્યનિષિપાલિટીના એકક્રીકયટિવ એન-જીનીયર હતા, તે દર્મ્યાન નહેર પ્રગ્તના વપરાસ માટે,—મોટી મીટિંગો વિગેરે ભગવાના કામ સાડ,—એક કુસાદે દિવાનખાનાની એક હમાગત આધવા માટે એવણે નદા તયાર કર્યા હતા એ હમાગત પાછળ ડાયા પાસ લાખના ખર્ચનો અડસતો કાઢવામા આવ્યા હતા, અને તે ખર્ચ આજ દિનમાઠ પીટીટ આપનાર હતા, અને તે હમાગતને મગદુમ એક નસગાનજી માણેજી પીટીટની યાદગીરી તરીકે તે નામાકિત સાવસ ગ્રહ્યથનુ નામ આપવાનો હજારો ગાખવામા આવ્યો હતો આ હમાગત હાલની મ્જાનિષિપાલિટીવાળી ગૃહ હમાગતની પામેજ, (કોટની પોલિસ નર્ટ આગળ), આધવા ધારી હતી નદા વિગેર સર્વ તયાર થકુ ગઢ્યા હતા, અને આ ‘પબ્લિક હોલ’ આધવા માટે પત્ર લેલવાર લગભગ પુરો થરા આવ્યો હતો, પણ—કટોકટ વખતેજ,—એક સખખેાન લીધ,—આ યોજના, મુઆફતી કમ ભાગ્યે, પડી ભાગી, અને આજ દિન તૂટી, મુઆફતી પ્રગ્ત, પોતાની મોટી મીટિંગો ભગવા યજ્ઞીની—એક દસાદે દનાગતિના ગિનગીય ગલિ ગઠ છે પ્રકતનાના “ધી દન્ડિયન એન-જીનીયરીંગ” નામના માદાવારી ચોખાન્યામા આ ‘નસગાનજી માણેકજી પીટીટ હોલ’ ના નદાઆ ઉપરથી લીધેલી ડેટવીએક સખીઆ પ્રગટ થક હતી, તેમજ આધવા ધારેલી હમાગતનો એક લાખનો ‘મોડલ’ (નમુનો) પણ, તને લગતો અગરો ખ્યાલ માઠ દિનમાફને આપરા થકી મનાવવામા આવ્યો હતો આ ‘મોડલ’ ઉપરથી એક સખી ઉતગારીને તે આ નાનકડી ચોપડીના ઇંગ્રેજી વિભાગમા મ મલી છે

ઉપર વર્ણવેણી સરકારી હમાગતો ઉપગત, કોટના મેદાનના લગભગ મધ્યા ગ્તાઆ, કોટનો આખો ક્રિઅર રોડ, (કે જેને એકવાર ‘હજુર્ત ખુદેવાડી’ ન નામ આગખવામા આવતો હતો ત), અને વળાએક ખીજા આધકામો, મનચેરજીને ભગ્ત-લયા છે એ સઘળા આધવાનો એકદર ખર્ચ, લગભગ એક કરોડ ડાયાનો થવા જાય છે

[પાનુ પટ

મરહુમ સેક નસરવાનજી માલુકજી પીટીટને નામે ખાંધવા ધારેલી, પ્રજ્ઞતા

વપરાસ માટેની, ઈમારત

(મનચરિત્ર ૫૦ મકાનને તથા રેલ્વા નકાના ફગ્મા ઉપગ્રી લી રહી છબી)

[રાઈમ્સ પ્રેસ

વિવિધ ખાતાંઓ સાથેના સબધ

૧૮૯૩ ની ૧૧ મી મેના દિવસે, એવણે મુખાષની ચીફ પારમી મેટ્રીબોનિયલ કોર્ટના 'ડેલીગેટ' (મરહુમ સેઠ મોરાળજી રાપુરજી બંગાલી, મી આઇ ઇ ની જગ્યાએ) ચુટી કાઢવામા આવ્યા હતા પારમી 'જસ્ટિમીસ ઓફ ધી પીસ' તર્ફથી આ ચૂટણી થાય છે, અને જે મહત્ત્વ ચૂટી કઢાય તેને નેમવાની ગહાલી સરકાર તર્ફથી આપવી પડે છે ટ્રેડલાએક વર્ષ પછી, નાફડમ્ત તખ્તને લીધે, આ આધવાનુ મનચેરજીએ ગણનામુ આપ્યુ હતુ

૧૯૦૪ વર્ષની ૨૫ મી મેના દિવસે, મેઠ બેહગમજી જીજીભાઈ પારસી ચેમ્બિટેમન્ટ ઇન્ટરપ્રેટના એવણે એક ટૂંટી તરીકે નેમવામા આવ્યા હતા અને, વીસ વર્ષ સુધી તે કામ બગવ્યા પછી, ૧૯૧૪ મા, નાફડમ્ત તખ્તના સબજે, એવણે ગણનામુ આપ્યુ હતુ સાસુન મી-નિન્સ ઇન્ટરપ્રેટના સરનશીન તરીકે પણ, નાફડમ્ત તખ્તના સબજે, એવણે ગણનામુ આપ્યુ હતુ મેઠ નસરવાનજી માણેકજી પીટીટ ચેમ્બિટી કન્ડાના એવણે એક ટૂંટી, ૧૯૧૪ ના સાલ સુધી, હતા એ માટેનુ પણ ગણનામુ એવણે નાફડમ્ત તખ્તને લીધે આપ્યુ છે

૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૩ ના વર્ષથી એવણે કદમી પારમીઆના ગહમવાગેના કન્ડા એક ટૂંટીનો આધવા, હજી તક્તીક, ભાગવતા આવ્યાછે તેમજ કદમીઆના ફતુરને મસાગે આપવાના કન્ડા પણ એક ટૂંટી તરીકે ૧૮૬૪ ના સાલથી, કામ કરતા આવ્યા છે

મેઠ જમશેજી નશરવાનજી પીટીટને નામની છોકગઆની આંગક નેજની કમિટીના એક મેમ્બર તરીકે મનચેરજી નેમાયલા હતા, જે આધવાનુ પણ એવણે (૧૯૧૪ મા) ગણનામુ આપ્યુ છે ૧૯૦૧ મા એવણે મેઠ નસરવાનજી જહાગીર વાડીયાવાલા અફેરીના ફવાખાનાની કમિટીના મેમ્બર નેમવામા આવ્યા હતા, કે જે ફવાખાનુ ૫૦,૦૦૦ રૂપિયાના ખર્ચે ગ્યાપવામા આવ્યુ છ સામુન રીફોર્મેટરી ઇન્ટરપ્રેટ બ્યારે મુખાષમા (ચુના ભક્તીના હાલના લેમિગટન નામના રમ્તા ઉપર) હતી ત્યા સુધી તેને લગતી કાગેયારી કમિટીના એવણે (સરકાર તર્ફથી) એક મેમ્બર હતા પણ બ્યારે એ ઉદ્યોગશાળા, (૧૯૧૪ મા), મહુગા ખાતે લઈ

જવાબ આપી, ત્યારે નાદરૂખીને લીધે, એવળે રાજનામું આપી તે કામથી ફારેગ થયા

મ્યુનિસિપાલિટીના ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજનીયર તરીકે બીજીવારની નેમણુક.

૨૫ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૮ એ, મુઆઇની મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને મનચેરજીને, એવળના ઍધધાની મુદત પુરી થતા, બીજા પાચ વધુ વર્ષો માટે, બીજીવાર, ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજનીયર નેમ્યા અને તે માટે એવળનો પગાર રૂપ્યા ૧૫૦૦ નો નફો કર્યો એ નેમણુકને સરકારે, (કાયદા પ્રમાણે આપવી જોઇએ તેમ,) બહાલી આપી હતી

ઇમ્પ્રુવમેન્ટ ટ્રસ્ટના સબધમાં

જે મિલકતો વેચાતી હવામા આવે છે તેની આકળી વિરૂધ્ધ અપીલ કરવા થકી જે 'ત્રાઇબ્યુનલ ઍફ અપીલ' નામની કોર્ટ કાયદા મારફતે સ્થાપવામા આવી છે, તેના એક 'અસેસર' તરીકે મનચેરજીને (૨૦ મી ઍગસ્ટ ૧૮૦૦ એ) મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને નેમ્યા હતા એ નેમણુક ઉપર એક વર્ષ એવળ રહ્યા હતા

દિલ્હી દરબાર માટે તેડું.

હિન્દના નામદાર સાહાનસાહ સાતમા ઍડવર્ડ અને તેઓના રાણીની નાજપોષીના લિગામ ઉપર, દિલ્હી દરબાર ભરવામા આવી હતી, ત્યા હાજર રહેવા થકીનું આમત્રણ મનચેરજીને મળ્યું હતું પણ તે પ્રસંગ માટે મુઆઇમા ભારે ધામધુમ થનાર હોવાથી, તેને લગતી ગોઠવણુમા એવળનો લાથ હોવાથી મુઆઇમાજ રહેવાની એવળે પોતાની ફર્જ જોઇ, જેથી એવળુ દિલ્હી નહિ જતા, મુઆઇમાજ સરકારની પરવાનગી સાથ રહ્યા હતા, જે થકી સરકારે એક પત્ર એવળુ ઉપર લખીને પોતાની ખુશાલી નહર કરી કે, એ રીતે, મુઆઇની ધામધુમ ફતેહમદ ઉતાગવા માટે એવળે દિલ્હી જવાનું માડી વાળ્યું હતું

મ્યુનિસિપાલિટીની નોકરી માટે રાજનામું

મનચેરજીના મ્યુનિસિપલ ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજનીયરના ઍધધાની દરા વર્ષની મુદત પુરી થયા પછી, એવળે એક પત્ર કોર્પોરેશનને લખ્યો કે,

નાફરત તખ્તને લીધે, હવે વધારે વખત, એવણુથી ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજનીયરના ઍાધ્યા ઉપર રહિ રાકાયે નહિ, તેથી બીજા કાઇ અમલદારની નેમણુક કરી લેવી પણ ઍકાદ યોગ્ય અમલદાર તૂર્ત હિન્દ-નતાનમા મળી નહિ રાકયો, તેથી કૉરપૉરેશને વિલાયતથી ઍક મેળવવાની તજરીજ કરી પણ તેમ કરતા, વિવચ લાગવાથી, કૉરપૉરેશને એવણુને પૉતાની ઇચ્છા દરારી કે, બીજે અમલદાર મળે ત્યા મુધી, એવણે પૉતાનો ઍાધ્યા જરૂરી રાખવો પણ, તેમ કરતા, નજદીક ઍક વર્ષ તિકળી ગયુ, અને તેથી અગ્યારમા વર્ષે, એવણુનો છુટકો થયો, અને મનચેરજીએ, ૮ મી ડીસેમ્બર ૧૯૦૩ ના દિને, તે ઍાધ્યા છોડ્યો એવણુ પછી મી હોલ નામના ઍક ધરોપીયનને, ઇંગ્લેન્ડથી લાનીને, એવણુની જગ્યાએ મેલવામા આવ્યા પણ, માત્ર પાચ વર્ષ કામ કરીને, મી હોલ નો ડખસત લીધી, અને મુઆઇમાજ પૉતાનો ખાનગી ધધા કરવાનો સૂઝ કર્યો

જ્યારે મનચેરજીએ પૉતાનો ઍાધ્યા છોડ્યો, તે વેળા મી હાન્વે, (કે જેવણુ હિન્દી સિવિલ સરવિસ ખાતામાથી મ્યુનિસિપલ કમિશનર તરીકે નેમાયા હતા તેવણુ), મનચેરજી ઉપર પત્ર લખી મોકલ્યો કે

‘લગભગ અગ્યાર વર્ષો સુધી ત્હમેએ મ્યુનિસિપાલિટીની જે ઉત્તમ રીતની મેવા અગવી છે, તેમજ આપણે મને સાથે સાથે કામ કરતા હતા તે દમ્યાન ખજી સાથ જે વક્ષારીભરી મદદ ત્હમે મ્હને આપતા રહ્યા હતા, તે સર્વની ઘણીજ દિલમુઝ કદર ખૂજવા થકી હુ આ તક લાચ ધડ છુ હુ દિલગીર છુ કે ત્હમારી તખ્તને લીધે ત્હમે એ ઍાધ્યામા ઍક વધુ મુદ્દત સુધી રહી નથી શક્યા ત્હમે આ ઍાધ્યાથી ફારેગ થયા માદ, જેઍાએ ત્હમારી સાથ નોકરી કરી છે તેઍાની ભલી લાગણી ત્હમે, ત્હમારી ઍકાતવાસ જીન્દગીમા, સાથે લેતા જશો, તોપણ મ્હને ઉમિદ છે કે, હવે પછી આવતા વર્ષો સુધી, જાહેર પ્રજા સઅધી આ શહેરના કાંમા માટેની ત્હમારી અતિવણી કૃપળતા, અનુભવ, અને ત્હમારી ઉલટનો લાભ તે પ્રજા મેળવતી રહેશે ”

મનચેરજીએ પૉતાનો ઍાધ્યા છોડ્યા પછી, એવણુના હાથ નીચેના કામદારોએ એવણુને ઍક જ્યાફત આપી હતી, તે વખતે નજદીક ત્રણસો આસામીઓ હાજર હતા ખાણુ પુઝ થવા બાદ, ઍક ‘ઇવનિંગ પાર્ટી’

પણ પ્રવાસી આવી હતી, જે પ્રસંગે મ્યુનિસિપાલિટીના એવણના હિન્દુ તેમજ ખ્રીષ્ટ ધર્મના કામદારો પણ સામેલ થયા હતા કોંગ્રેસના મંત્રીઓએ પણ એક ખાખુ, ગિપન કલ્પમા મનચેરણને આપ્યું હતું તે પ્રસંગે કોંગ્રેસના પ્રેસિડેન્ટે તે ખાખુનું પ્રમખપદ લીધું હતું, અને સર્વ શ્રીગણશાહ મહેશ્વરના મહેતાએ એક સલાપિત લાપણ મનચેરણની તરફેણમાં કર્યું હતું

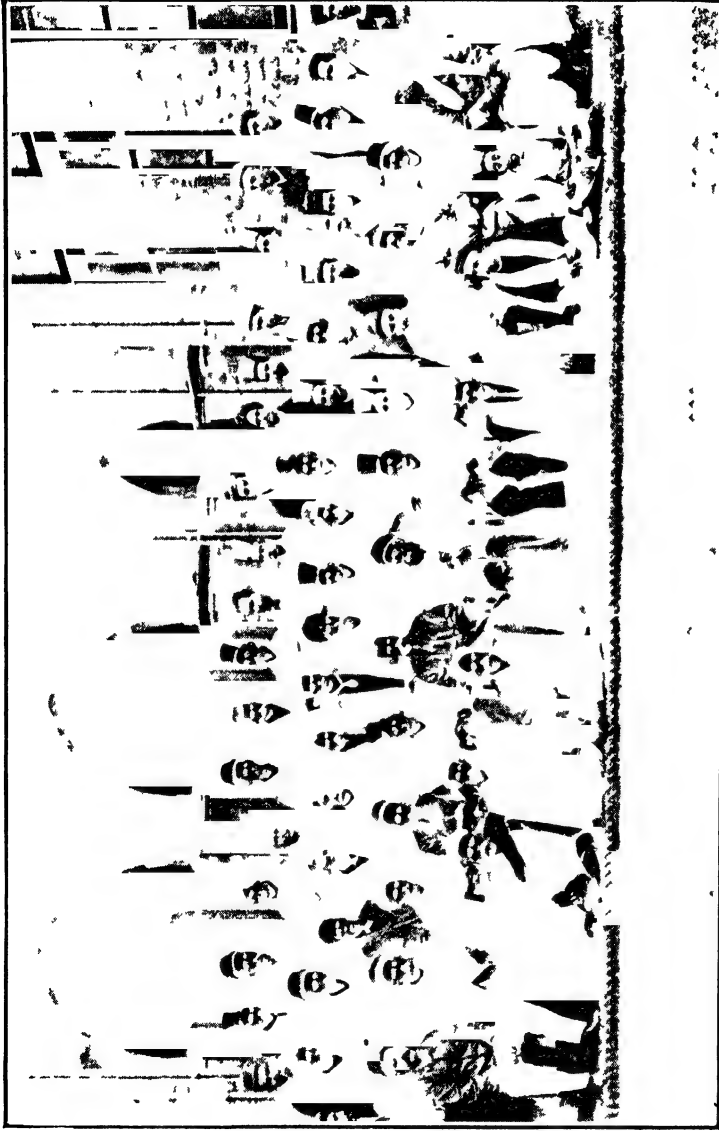
નંશનલ કૌનગ્રેસનું એકઝિબિશન.

૧૯૦૪ માં મુબાઈમાં નંશનલ કૌનગ્રેસ તર્કથી જે મોટું એકઝિબિશન (પ્રદર્શન) ભગવામાં આવ્યું હતું, તેના નજીક મનચેરણએ તૈયાર કર્યા હતા તેમજ તે ઉપરની દેખરેખ પણ એવણને હસ્તક હતી આ પ્રદર્શન ફોર્મલમંદ થયું હતું એવું જાતકર્થી કબૂલ કરવામાં આવ્યું હતું

મુબાઈના ‘શેરિક’

૧૯૦૬ ના સાત મોટા ‘શેરિક’ તરીકે સંગ્રહ મનચેરણને નેમ્યા હતા આ નેમાણક માટે પ્રગત તર્કથી ડેટલી ખાલેશ બતાવવામાં આવતી હતી તે રીતે, જાણ એક આગાહી તરીકે મુબાઈના એક ઇંગ્રેજ વર્તમાન પત્ર, નીચે પ્રમાણે, (તે નેમાણક થવાની કમ્પ્લેક્સ મદત આગમજથી) લખ્યું હતું કે “એવી વાત ચાલી ગઈ છે કે મી મર્ઝિયાનને, આ શેરિકના, લેવે પછીના ‘મયર’ (હિન્દી શેરિકના ‘શેરિક’ કહે છે તે તરીકે) નમસામાં આવનાર છે એવણના કરતા કોઈપણ ખ્રીષ્ટ આસામી આ માન માટે વધારે લાયકતા હશેજ નહિ એ માન તો, જાણે આ શેરિક તર્કથી એમની જોડેમોના મલ્લા તરીકે આપવામાં આવશે સરકારે એ નમાણક કરવામાં પછાત નહિ રહેવું જોઈએ”

જ્યારે ‘શેરિક’ હતા ત્યારે, મુબાઈના ગવર્નર, લૉર્ડ લૅમિંગટનના સચિવ, લૅડી ન્યૂતનના, મળણ પામવાથી તે થકીનો દિલામાંનો સન્દેશો, શેરિકના તર્કથી, મનચેરણએ ગવર્નરને મોકલ્યો હતો અને જ્યારે ઇન્ડિયાના ગાળીમાતા એલકાન્ડ્રાના પિતા (કન્માર્કના રાગ) મળણ પામ્યા ત્યારે પણ એક દિલામાંનો સન્દેશો એવણે, શેરિક તરીકે, ઇન્ડિયાના ગવર્ન ગાળીને, તાર મારફત, રવાના કર્યો હતો

[પાને ૬૨

સુબાઈના મથુનિસિયાલિદીના એકઝોકૃટિવ એનજનીયરનાં ખાતાના અમલદારો

[ગ્રાહિત્સ એસ

મુઝાઈની મ્યુનિસિપાલિટીનાં સબધમાં બળવેલાં કામકાજનો સંક્ષેપમાં એહવાલ

હું પોતે લખુ તે કરતા બેહતર કે ‘ધી ઇન્ડિયન ઍન્ડ ઇસ્ટન ઍનજીનીયર’ નામના જાણીતા મહાવારી (એપ્રિલ ૧૯૦૩ના) અકમાનીએ પ્રમાણે જે એહવાલ આવેલા છે, તેજ અત્ર ઉતારી લીધાથી પરંતુ થશે

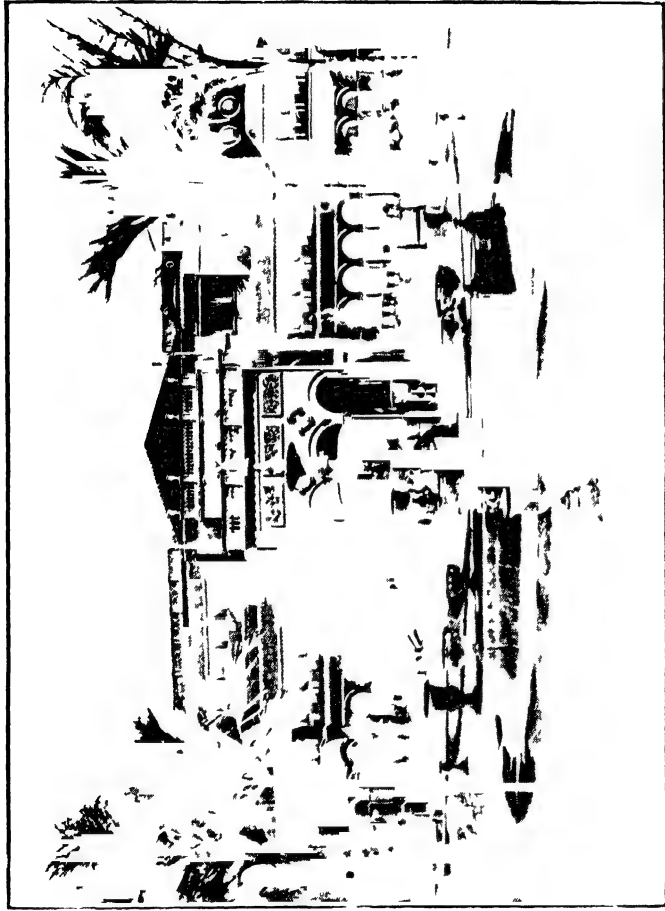
“મ્યુનિસિપાલિટીના ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયરના આદેશા મુજબ, મી મર્ઝયાને જે જે, ઘણાજ અગત્યના, કામા પાઠ ઉતાર્યા છે, તેમા મુજબની પ્રગતી તત્કાલીનતાના સબધમાં એવળે જે એક કામ બગતબુ ઇ તેની અત્ર વિગત આપીગુ અત્યાગ અગાઉ, ઘણાએક વખા સુધી ચાલુ, ગહેરનો કચરોપુત્રે મહાસદમીના મેદાનમા જમા કરવામા આવેતા હતો, અને, તેમ ચલાયી, રેહવાશીઆને ભાગ હરાનગતી ખમરી પડતી હતી બહેબર બાલના તો, કેટલાએક લાકા તો એમજ માની લેતા હતા કે, એ રીતે, ત્યા કચરાનો જમાર કરવાથીજ ગેહેરમા મરકી કેલાત હતી એ કચરાની વ્યવસ્થા બીજી રીતે કરવી તે બાબત ઉપર ડોરપોઝેશન તેમજ મ્યુનિસિપાલિટીના અમલદાર, ઘણી લાખી મદત સુધી, વિચારમા ગૂટાવસા હતા પણ તદનો એક યા બીજી રીતે નિવેશ લાવવામા આવ્યા નહિ હતો ત્યાગ બાદ, મી મર્ઝયાને એ બાબત પોતના હાથમા લીધી અને પગલામ, એવળે આ કચરાનો નિકાળ—જુદી વતદી રીતેઆથી—લાવવાની સૂચનાઓ કરી, જે રીતે, બાળી નાખીને કે ચાળા નવથી કે દયાર મારકત દૂર લઇ જતા નાખવાની છેવટે, ડોરપોઝેશને એવેરા દેહાવ ન્યો કે એ કચરો દૂર લઇ જવાની યોજના અમલમા મેલવી, કે જે વડા એવળની સૂચના કબુલ કરી કે કચરાને, (કુરલા ગામ મધ્ય આવલુ દેવનુર ગામકુ કે જે) મુજાઈથી આસરે સાત માઈલ છે ત્યા દૂર લઇ જતા નાખવો હાલમા, ત્યાજ અધા કચરા, વખતીથી દર, નીચાણુમા આવેલી જમીન ઉપર નાખવામા આવે છે આ જમીનની કચરાથી પુર્ણ કરવાનુ કામ ચાલુ છે, અને અત્યાગ અગાઉ તે ઘણીકે એકર જમીનની, એ રીતે, પુર્ણ વટીક થઇ ચકા છે નીચાણુમા આવેલી આ જમીન, કે જે, એકવાર, આજુબાજુએની જગ્યાઓને એક પીડાસમાન અને ત્રાસ આપતી થઇ પડી હતી,—તેજ જમીન હવે, થોડીજ મદતમા, ખેતી કરવા લાયકની થઇ પડશે, અને એવી વડા રાખવામા આવે છે કે આશર ત્રિસ વર્ષની મદતમા, એજ જમીનમાથી

મ્યુનિસિપાલિટીને, વર્ષ દહાડ, ખેતી મારફત એક લાખ રૂપિયાની મહેસૂલ, થશે આ કામ મીઝગ પી સી એચ સ્નો, (આઇ સી એસ) ના, મ્યુનિસિપલ કમિરાનર તર્કિકતા, ઓધવાની મૂલ્ય દર્શાવે લાઇ ધરવામા તેમજ પુર કરવામા આવ્યુ હતુ અને એ કામ પુર થવે મી ઝોએ, મી મર્જીઆનને લખ્યુ કે “ખરા ફિલોઝોફી મારે તલમુને મ્યારક-આદી આપવાની છે કે, મુઆઇ શેહેરના કચરાને લગતી તલમારી આ યોજનાને તલમે પાર ઉતારી છે, પ્રજાની તન્ફેરોતી સખધી એ કામ એક અતિચાલુ અગત્યનુ હતુ, કે જે માટે હિમત હારી ખવાડે એવી હેમતનાક હરકતો છતા, તલમે તે કનેલમન્દીથી પાર ઉતારવા થકી, જે ધીજી સાથની ચિવટાઇ અને ઉત્સાહને વળગી રહ્યા હતા, તેનુ જરાકે જરાક માન તલમોને એકલાનેજ વટે છે” * [મી ઝોનુ આ પત્ર ઉતારી લઇને ઉપલુ માહવાગી ચાપાન્યુ લખે છે કે]

“શેહેરમા મરફી પહેલવહેલી ગિર યા ત્યારથી, મી મર્જીઆનના ખાતાએ તે મરફીના સખધમા ફજનેરી ખાતાને લગતુ મ્યામ કામ અગત્યનુ હતુ જનગલ (ત્યારપછી થયલા સર) વિલિયમ ગેટ્ટેરના પ્રમખપણા હેઠળ, જે ‘પ્લેગ કમિટી’ સરકારે નેમી હતી, તે કમિટીએ મરફીના સખધનુ ઝેનજીનીયરીગ કામ પણ પોતાનાજ હાથમા ગમ્યુ હતુ, પણ, એ રીતની ગોઠવણ નિષ્કળ નિવડ્યાથી, તે તર્તીજ મી મર્જીઆનને હમ્તક માપવામા આાી હતો, અને મરફીની સર્વ કામચલાઉ હોમિપટલો મ્યાપવાનુ અધુ કામ મી મર્જીઆનનાજ હાથમા મેલવામા આવ્યુ હતુ

“ઉડતા ગગો સખધી ઘડાયલા કાયદાની આલેધરી હેઠળ, શેહેરમા આવેલા અસુખાકારી ભર્યા નકાનાત મુધાગવાનુ કામ મી મર્જીઆનને હમ્તક મેળાય હતુ અસખ્ય મમ્કેથીએને લીધે, આ કામ મી મર્જીઆનને માટે અતિચાલુ ઇન્નેજનીયરી ભર્યુ યા' પડ્યુ હતુ શેહેરના કગાળ, ઉતગતી પકતીના રહેવાસીઓની ગીચ અને ગરીબ વસ્તીવાળા સર્વ માલો દસાઓની, અને નજરિકે તેર હમ્તક ઘડેની તપાસ કરીને, તે સખધી રીપોર્ટ કરવામા આવ્યા છે તે મધથી ઘણાક ઘડે તો મરફીની ગિરઆ તરીજ તપાસવામા આવ્યા હતા અને એ અધુ કામ અતિ ઘણુ ત્રેખમ

* આ યોજનાને લગતી વિગતો, આગળ જતા, મે વિસ્તારીને રજુ કરી છ — મ મ મ

[પાને ૧૬૦

[ટાઈમ્સ પ્રેસ

“શાદો પીટીટ,”

વૉરડન રોડ

(પાછળથી અસલ મકાનમાં ફેરફાર કરવાના અર્થમાં છે)

અને ધાસ્તી ભર્યું હતું એ સત્રણી સખ્યા મધ્યથી ખાર હળ્લર ધરે તે વસવાટ માટે બિલકુલ નાલાયક માલમ પડ્યા છે, અને તેઓમા ઘટનો સુધારો કરવા થકી ઘટિત પગલા લેવામા આવ્યા છે લોકોમા બિફિલી નહિ બરપા થાય તેવી રીતે આ મસ્કિલ કામ કરવા માટે ઘણાક કળવળથી કામ લેવાની જરૂર પડી હતી જ્યારે સગ અંનડ્યુ વિનગેટ (માછ પ્લેગ કમિશનર) ફર્મોની લાખી રગ્ન ઉપર જવાની અણી ઉપર હતા, ત્યારે તેવણે મી મઝીઆનને લખ્યું કે

“જે કામ બગ્ગવવાનું હતું તેમા ત્હમારો કેટલો હાથ હતો તે થકી હવે કંઈક મ્હને માહિતી મલી છે અને, ત્હમારી રગ્નથી હું કહેવા માગુ છું કે ત્હમે મુખામ શેહેર માટે જે કામ બગ્ગવી ચુક્યા છો, અને હજી પણ બગ્ગવતા રહ્યા છેવો, તે માટે હું કેટલું બધું ઉન્યુ મત ધરાવુ છું, અને હજી, ભવિષ્યમા પણ, ત્હમારી ભાગે પ્રવિણતા સાથે આ શેહેર માટે તે કામ બગ્ગવી શકશો, તે માટે મ્હને કેટલી બધી ઉમિદ છે ત્હમારેથી વાકેફ થવા માટે હું ખરેખર આનંદ થતો રહ્યો છઉ, અને ત્હમારી સાથે સાથે કામ કરવા થકી મ્હને ઉત્તેજન મળતું રચું છું ”

મુખામ શેહેરમા જે મોટી સખ્યાના કામો અને તે સુધારા-વધારા, મનચેગજીઅ (જ્યારે મ્યુનિસિપાલિટીના એક્ઝીક્યુટિવ અંનજીનીયર હતા, ત્યારે તેવણે) કર્યા હતા, તેમાના થોડાક રિધ, ઉપલાજી જાપામા, નીચે પ્રમાણે, વિગત આપવામા આવી છે

“(૧) શેહેરનું મેળુ ફયાવમા નાખવા થકી મહાસલમીના લવ ગ્રાવવાળા મકાનમા નવા વરધિગટન ટ્રીપલ એક્સપેનરન પમ્પિંગ અંન-
જના મુકવાનું કામ (૨) ભડારવાડના પાણીના બાધકામોમા પાણી ગાળવા માટે વધુ કિલટરો મેળવાનું કામ (૩) શેહેરના જુદા જુદા ભાગોમા આગના જુઆઆ માટેના મકાની ઇમારતો (૪) બ્રૂલશ્વરની મારકેટ અને નિરાળો, અને કોલાબાની મારકેટ (૫) રે ગેડ, મોર્લેન્ડ ગેડ, અને ક્રમ્પ મિટ્ટ ખનાવવાનું, અને ગિલડર સ્ટ્રીટને, કોર્નૉટ ગેડને, સમ્પેક્સ ગેડને, અને વિસન્ટ રોડને લખાવવાના કામો (૬) શેહેરના, જુદા જુદા ભાગોના, ધરો સાથે નળોના જોડાણો કરવાનું કામ (૭) શેહેરના જુદા જુદા ભાગોમા પાણી પુર પાડવા માટે નવી મોટી પાઇપો

“મ્યુનિસિપાલિટીને લગતો સરકારી કાયદો, અને ધરો બાધવા થકીના પેટા-કાનુનો, ઘણીક રીતે, અધુરા માલમ પડ્યા હતા, અને

જોઈતી રીતે મજબૂત નહિ હતા એવું પણ માલમ પડવાથી, ઘરે બાધવાને લગતી, તેમજ રસ્તાઓને લગતી જે કલમો હતી તે સર્વ મી મર્જ્યાને, ફરીથી તપાસીને, તેમાંની જૂલચૂક વિગેરે સુધારી લેવાડવાની નોંધ લીધી હતી, અને આશા છે કે એવણે જે જે સચનાઓ કરી છે, તેને અનુસરીને અનિસિપલ કાયદો અને પેટા-કાનૂનો દુક મૂક્તમાં સુધારવામાં આવશે *

“ શેહેરની રોશનીમાં પણ અતિ ઘણો સૂધારો, થોડાજ વખત ઉપર, કરવામાં આવ્યો છે આગળતો, શેહેરમાં માત્ર ૧૪ મીણુખતીથી મળે તેટલીજ રોશનીની, સાધારણ રીતે બગતી, ગંસની ખતીઓ મેલવામાં આવેલી હતી, અને તે ઉપર ૩૫૫૨, ૮૩, ૩૫૦ નો ચાલુ ખર્ચ થતો હતો પણ મી મર્જ્યાને પહેલ કાઢીને, તે બધા ફાલુસોમાં ઇનકેનડેસન્ટ ગંસની ખતીઓ મેલાવી, અને તેવી દરેક ખતી ૨૮ મીણુખતીથી મળે તેટલીજ રોશની, ૩૫૫૨, ૨૪, ૪૨૬ ના ખર્ચે, મેલવામાં આવી હતી એ રીતની ગોઠવણથી શેહેરને તો ૩૫૫૨, ૮૨૪ નો ફાયદો થયો હતો, અને એટલા ઉગારા છતાં, શેહેરની રોશની બેહેતર થવા પામી હતી બીજા ઘણાંમક સુધારાઓ પણ એવણે દાખલ કર્યા છે, પણ તે અત્રે દર્શાવવાની જરૂર જેવું જણાતું નથી ”

‘ ટાઇમ્સ ઓવ ઇન્ડિયા ’ માં મનચેરણએ લખેલું પત્ર.

‘ ટાઇમ્સ ઓવ ઇન્ડિયા ’ એ (૨ જી ઓગસ્ટ ૧૮૯૭ ના) અક્રમાં એક લખાણ કરવાના સમયે, મ્યુનિસિપાલિટીના ઍકઝીક્યુટિવ ઍનજનીયર હતા ત્યારે, મનચેરણએ, તેના જવાબમાં એક ખોલાસાવાર પત્ર, પોતાની સહી સાથે છપાવ્યો હતો અત્રે જણાવીશ કે મનચેરણે જે કે એક અચ્છા બોલનાર તરીકે જાહેર મંડળે અને મીડિયોમાં જાણીતા થયેલા હતા, પણ ન્યૂસપેપરોમાં લખાણ કફાચિતજ કરતા ‘ ટાઇમ્સ ઓવ ઇન્ડિયા ’ માં લખેલા પત્રનો નીચે પ્રમાણે મેં તરબુમો કર્યો છે

“ ટાઇમ્સ ઓવ ઇન્ડિયાના અધીપતી જોગ,

જત,—ચાલુ માસની તા ૨ જી ના તદમારા ઍડિટોરીયલ લખા-

* ઉપરુ લખાણ લખાયા પછી, મુબાઈની મ્યુનિસિપાલિટીને લગતા કાયદા, અને તેના સબધના પેટા-કાનૂનો, સુધારીને, ફરીથી પસાર કરવામાં આવ્યા હતા—મ મ મ

ણુમા, મુંબાઇને તેની આગળી સખશાન્તી અને આગાદ સ્થિતી ઉપર પાછુ લાવવા કાજ ઘટતા પગલા લેવાની જરૂર્યાત તહમે નીચે પ્રમાણે બનાવો છે.

(૧) શેહેરના મોટા વિસ્તારમા પાણી પચપચી રહ્યુ છે તેના નિકાળ લાવવો, (૨) શેહેરની ગટરો અને મેળુ ખસેડવાની યોજના પુરી કરવી, અને તે સાથ ધરના બેગણો પુરા કરી લેવા, (૩) બુદા બુદા વિભાગોમા, જ્યા વસ્તીની ઘણી ગીપચી થઇ હોય ત્યા રસ્તાઓ બનાવવા, અને હવા અજવાળા થકી ખૂલ્લી જગ્યાઓ મેલવી (૪) મજૂર વર્ગના વસ્વાત માટે સખાકારી ભરી જગ્યાઓમા નમૂનેદાર ઘરો બાધી આપવા, (૫) મુબાઇના ટાપુની ખ્હાર, શેહેરનો કચરો લઇ જવાની ગોઠવણ, (૬) મરણોની નોધ રાખવાની કઇ ભરોમદાર ગોઠવણ, અને (૭) તન્દરેસ્તી ખાતાની નવેસરથી ગોઠવણ કરવી

“તહમે છેલ્લે લખોછો કે, આ બધી અગત્યની બાબદોમા, માત્ર છેલ્લી ટાકેલીજ બાબદ, અત્યાર સુધીમા, કઇક નિયમીત રીતે હાથમા લેવામા આવી છે મહારે કહેવુ બેધઅે કે, તહમે જે જે સુધારાઓ સૂચવ્યા છે, તે બધા અમલમા મેળવાની જરૂર મ્યૂનિસિપલ કૉરપોરેશને અત્યાર અગાઉની બેધ લીધી હતી અને તેમાની ઘણીકતો અત્યાર આગમજની હાથ ધરવામા આવી છે, અને તેને લગતુ કામ પણ આગળ વધ્યુ છે અને બીજા સુધારાઓ અમલમા મેલવા થકી, તે ઉપર ધ્યાન પુગાડવામા આવ્યુ છે, અને આશા છે કે તેઓને અમલમા મેલવા માટે કઇ ઘણો વખત લાગશે નહિ આ શેહેરના, મોટી વિસ્તારના પાણીથી પચપચી રહેલા ભાગોના સખધમા, જે પેહેલી અને ઘણીજ અગત્યની બીના છે, તે અે કે ખૂલ્લી જગ્યાઓમા પચેલા પાણી દૂર કરીને અને તેમા ભરાઇ રહેલુ વરસાદનુ પાણી ઝડપથી દ્યોવમા કાઢી લઇ જવાની ગોઠવણ કચી ગટરો માટે જે ખાસ અંનજનીયર છે, તેઓઅે અે ગોઠવણ અમલમા મેલવાની અેક યોજના તૈયાર કરવા માડી છે કદાચિત, થોડાક અથવાડીયામા, આ યોજના નક્કી કરવામા આવશે, અને વરસાદની આખે-રીઅે, કે તેવી કોઇ નજદિકની મૂદતમા, કૉરપોરેશન સનમૂખ તે લાવવામા આવશે જમીનની ઉપર જમા થયેલા, તેમજ તહેના પેટામા પચેલા પાણી દૂર કરવાની બીજી ગોઠવણો તે પછી હાથ ધરવામા આવશે પણ અેનો સ્પષ્ટ છે કે, સર્વથી વધુ તાકિદના કામનો નિવેડો પેહેલે લાવવો બેધઅે ગટરની ગોઠવણ, તેમજ મેળુ ખસેડવા માટેની ગોઠવણ પુરી

ગ્રવાની, તેમજ ઘેગે સાથ ગટરોના ત્રેડાણુ કરવાની બાબતના સંબંધમાં જાણવીશ કે મજગામ ડિસ્ટ્રિક્ટ (કે જેમાં ભાયખલાના, નાગ-પાડાના, દૂગરી અને ખાગ તલાવના થોડાક ભાગો આવેલા છે, તે સર્વેના) થોડા થોડા ભાગો માટેની ગટરોનું કામ, કેટલાક વખત થયો, ચાલુ થયલું છે, અને, ‘ડ્રેનેજેશન’ ની રીટી ઉપર, તે ગટરોનું કામ થાય છે મજગામ વિભાગની બીજી ગટરો (કે જેની ગોઠવણુ કડક કડકે બાંધવાની રીટી ઉપર ગયાં છે) તેને હાથ ધરવાની મજૂર્યાત મળી ચુકી છે, અને તેથી, જે વખત જાય છે તે દરમ્યાન, તે હાથ ધરવામાં આવશે થોડોડોની રાત્રીવાળો વિભાગ,—કે જ્યાં ‘ડ્રેનેજેશન’ ની રીટી ઉપર ગટરો કરવામાં આવશે,—તેને લગતું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું છે, અને મનમાનની રીતે તેનું કામ ચાલ્યું છે શહેરના ઉત્તર-ભાગો (કે જ્યાંની ગટરો કડકે કડકે કામમાં લાવવામાં આવનાર છે તેને લગતી) ગટરો માટેના ખર્ચની, હવાના આવગતર ચકાની પાઇપો માટના ખર્ચની, અને હવાન ફાળણથી ફાપલ કરવા માટે (વચ્ચેચાચમાં ગાઠવવામાં આવનાર) સચાકામ માટેના ખર્ચની બહાલી થોડાજ વખત ઉપર કોંપારગન આપી છે વરોન ગટરો સાથ ત્રેડાણુ કરવા થકી જે કામ ચાલુ છે, તે કોલાયામાં, પરલમાં, માડનીમાં, અને ખબાલા હિલના વિભાગોમાં છ કર્નાક રોડ અને મુગભાત બનમાં એકઝીક્યુટિવ એનજી-નીયરનું ખાતુ એ કામ થોડાજ વખતમાં સિરૂ કરનાર છે

“શહેરના ગીચ વસ્તીવાળા ભાગોમાં નવા રસ્તાઓ કાઢવાની બાબતમાં અત્રે કેહેવું જોઈએ કે માહાત્માઓ પોહોલા કરવાની, તેમજ નવા રસ્તાઓ બનાવવાની દરેક તકનો લાભ લેવામાં આવે છે નક્કી નહીં હદની અન્દર આવેલું કોઇ વર જ્યારે પણ પડી જાય છે કે તે તોડી પાડવામાં આવે છે, અને તેમ કરીને જે જમીન તે હદમાં અંબેલી હોય છે તે હદને નવા બધાનાર વગેરે પાછળ હાડવામાં આવે છે અને તે માહાત્મા તે ઠેકાણે પોહોલા કરવામાં આવે છે અગ્રિપાડા વિભાગના કટલાએક નવા રસ્તાઓ, ઘણા માટે ખર્ચ કરીને, પુરા કરવામાં આવ્યા છે, અને બાકીના બીજા રસ્તાઓ, વર્સા પક્ષી, તૂર્તજ સિરૂ કરવામાં આવશે મજગામમાંથી પસાર થતો વારીઅન્દરનો રેલ્વે લેવલ ડ્રેસિંગ અને નવા કે ગેડને બેટી નાખનાર એક નવો રસ્તો થોડા વખતમાં હાથ ધરવામાં આવશે આ રે ગડ, ટાકઅન્દર આગળ, પોર્ટ ટૂસ્ટીઓએ આપ્યા છે એ રસ્તો કાઢવા માટે જે જમીનની જરૂર છે, તે અત્યાર

અગાઉની વેચાતી લેવામા આવી છે, અને આક્રીની જમીનો વેચાતી લેવાનું કામ, હાલમા, મ્યુનિસિપલ ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયરના હાથમા છે. ગીચ વસ્તીવાળા, સાફડા ડીલિમા સ્ટ્રીટ અને કૉપર મિથ રોડ ઉપર ગાડા-ઘોના આવજનવનો જે મોટો મારો હાલમા પડે છે તેમા, ઘણું દરજ્જો, આ નવો રસ્તો બધાયાથી, વટાડા થવા પામશે.

“ઘાભીતળાવના ફેટલાઁક જુના અને ક ગાળા ધરે, કે જ્યા મગફળીના, મોટી સખ્યામા, ફેમો થયા હતા, તે ધરો તોડી પાડવામા આવ્યા છે, અને તેથી જમીન મેલવવાની જે તક મલીછ તે હાથ કરીને, ગીરગામ રોડથી દિનિટી સ્ટ્રીટ સુધીનો ઁક રસ્તો બાધવામા આવશે અને આખરે, તે રસ્તો કરીન્સ રોડ સુધી લખાવી શકાશે ઁમ કર્યાથી, ઘાભીતળાવના ભાગ, ક જે હાલમા ઘણાજ અસુખાકારી ભર્યા છે, તે ખચ્વો કરી શકાશે ઁ ભાગમા કૉલગ અને બીજા ઉપદ્રવો વારેવડીઁ કાટી નીકળે છે.

“લીડીઅનર આગળના પીઝ લેન નામના ગડીલા અને ગીચ વસ્તીવાળા મોહોલ્લામા ઘણાઁક ધરો પણ તોડી પાડવામા આવ્યા છે, અને તેને લગતી જમીનો વેચાતી લઇ, તે મોહોલ્લા પોહોલ્લા કરવાનો ઇગદો ગખવામા આવ્યો છે ઁમ થયાથી મુસલમાનાના ગીચ વસવાટવાળા ઁક ભાગને ઘણેક દરજ્જે સુધારી શકાશે.

“ગામનો કચરો મુબાઇની બહાર લઇ જઇ નાખવાના સવાલ ઉપર પણ મ્યુનિસિપલ ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયરે પોતાનું ધ્યાન પુરું ગંભીર રીતે પુગાડયું છે. આરથર રોડ માટેની રેલ્વે સાઇડિંગો અને પ્લેટફોર્મ ચક્રીની જગ્યા તૈયાર કરવામા આવી છે, અને સાઇડિંગ માટે પાટા નાખવાનું કામ અત્યાર અગાઉનું શિઝ કરવામા આવ્યું છે, અને પ્લેટફોર્મ બનાવવાનું કામ ટુક મદતમા હાથ ધરવામા આવશે ફરલામા રેલ્વે સાઇડિંગો નાખવા થકીની જમીનો, અને ચીમ્બુરમા કચરો નાખવા માટેની જમીનો, ઍક્ઝીક્યુટિવ ઍનજીનીયર લેતા જાય છે, અને જે જે જમીનોના સબધમા લેન્ડ ઍકવિઝિશન ઍક્ટનો ઉપયોગ કરવો પડશે, તે તેમ પણ કરવામા આવશે. કચરો લઇ જવા થકીના વૅગનો (દુખ્યાઁકો) બી બી ઍન્ડ સી આઇ રેલ્વેના કારખાનાઁમા બનાવવામા આવે છે.

“સુખશાન્તીને લગતું બીજું ઁક અગત્યનું કામ, (કે જે વિષે ત્હમે લખ્યું છે), તે માટે શહેરના ધરોની તપાસ હાથ ધરવામા આવી છે. હાલમા, કામાટીપુરા અને તેની નજદિકમા આવેલા વિભાગોમા, ઍક્ઝી-

કચ્છિવ ઍનજીનીયરના એક અસિસ્ટન્ટ અને ચાગ ઇન્સપેક્ટરોની એક ટોળી ધરેધરની તપાસ કરવામા રોકાઇ છે બીજી એક ટોળી, ખદ એકઝી-કચ્છિવ ઍનજીનીયરની પોતાની દેખરેખ હેઠં , ધાભીતળાવના અને કાળ-બાદેવીના ધરોની તપાસ હવેછે ચોમાસા - ૧૯૧૧૦૦ ધરે તો, અત્યાર અગાઉના, તપાસાઇ ચૂક્યા છે, અને એ વડી રખાય છે કે, આ ચોમાસાની આખરી તૂટીકમા, બીજા ૫૦૦૦ ધરોની તપાસ પુરી થઇ જશે એ તપાસ દર્મ્યાન, ધરોની હાલની હાલત, તેઓમા જે જે ખામીઓ હોય તે, અને વસવાટ માટે તેઓને યોગ્ય કરવા જે જે સુધારાઓની જરૂર જણાય, તે સર્વ નોધી લેવામા આવે છે ચોમાસા પછી સત્તાધિકારીઓને જે રીપોર્ટ કરવો ઘટશે તે કરવામા આવશે, અને અસૂખાકારી ભર્યા મકાનોને સુધારવા માટે શુ ઉપાયો લેવા તે નક્કી કરવાનુ કામ તેઓની મુનસરી ઉપર રહેશે

“અત્યુક્ટો ઈજીન્ટર કરવા માટે, ભરાસો મેલી શકાય એવી કદાક ઝઠી દાખલ કરવાને લગતા સવાલ ઉપર હમણા વિચાર ચલાવવામા આવે છે, પણ એ બાબદ ઘણી શુચવણ ભરેલી છે અને તેના સબધમા મ્યુનિસિપલ એક્ટમા ઘણાએક ફેરફારો કરવા પડશે

“જે જે વિવિધ સુધારાઓ વિષે તદ્દમે લખ્યુ છે, તેમાથી ડ્રારપેરેશને માત્ર એક જે નથી હાથ ધર્યો તે મજૂર વર્ગના વસ્વાટ માટેના નમુનેદાર રહેઠાણોને લગતો છે એવી આશા રાખી શકાય છે કે વધારે અગત્યના જે કામા હાલમા હાથમા છે તે પુરા કર્યા પછી, એ બાબદ ઉપર પણ ધ્યાન પુગાડવામા આવશે

“એ વાત ખરી છે કે, શેહેરના ગીચ ભાગોમા વધુ નવા મોહો-લ્લાઓ ઉઘાડવાની જરૂર છે, પણ, જેમ કેટલેક ઠેકાણે ધારવામા આવેછે તેટલુ કાંઈ એ કામ માથે લેવાનુ સહેલુ નથી એ સુધારાઓ કરવાની આડે જે નડતરો આવે છે તેમા, ધરને તોડી પાડવાની, જમીનો હાથ કરવાની, ધર્મના કામ થકી વપડાતા મકાનો ખસડવાની, કચ્છન્તાનોના થોડાક ભાગો કામમા લવાની,—એવી અને બીજી કટલીએક મૂશ્કેલીઓ ધ્યાનમા રાખવાની છે તે ઉપરાત, શેહેરના ગીચ વસ્તીવાળા ભાગોમા આવેલી જમીનોની કિંમત એટલી તો મોટી છે કે, એના કામે ઝડપથી પાર ઉતારવાનુ અશ્કય જેવુ છે

“ઉપર પ્રમાણે લખ્યાથી હવે ત્રેઇ શકાશે કે તદ્દમારા લખાણમા જે જે બાબદો માટે જણાવવામા આવ્યુ છે તે સર્વ ઉપર, કોરપોરેશનને નાણાની

જેટલી જોગવાઈ છે તે ગણતરીમાં લેતા, હાલમાં ધ્યાન આપવામાં આવે છે. પણ ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે કે, આ બધી યોજનાઓ પુરી કરવા પાછળ ઘણાજ મોટા ખર્ચ કરવો પડશે, કે જેને પુર્ણ વળવાનું કામ,—જેમકે તો તે માટેના ખર્ચ થકીના નાણા કઢાવવા માટે કૉરપોરેશનને જે સત્તા મળી છે તે પુરપુરી રીતે અમલમાં પણ મેળાય તોયે પણ,—તે કામ મ્યુનિસિપાલિટિની હાલની શક્તિની ઘણી ઉપરાત જેવું છે. મજાને લીધે, જે ભારે અને ચાલુ ખર્ચ કરવો પડે છે તેથી નાણા સંબંધી ઘણી નૂકશાની થાય છે, અને તેમ થવાથી ઘણાએક નહાના પણ અગત્યના કામોને મૂલતવી રાખવા પડે છે અને મુબાઇ શેહેર પૈસાની આબદમાં ગમે એવું આબાદ હોય તોયપણ, બીજા મોટા ખાતાઓની માફકજ, તેની મેહેસૂલીને લગતો વહિવટ ધન-ધાદારીઓને જાજે એવી રીતે કરવાની જરૂર છે,—પણ જો ઉપર વર્ણવેલી સર્વ યોજનાઓને એકો વખતે, અને વળી દૂક મૂદતમાં, પુરી કરવા થકી કરોડો રૂપિયાનો ખર્ચ કરવા જઇએ તો તેમ કરવા જતા વટીટ અને યોગ્ય રીતનો વહિવટ ચલાવી શકાય નહિ

તારીખ.....ઓગસ્ટ ૧૮૯૭

લા. મનચેરજી કા. મર્ઝખાન.”

ઉપલુ લખાણ, જ્યારે મનચેરજી મ્યુનિસિપાલિટિના એક્ઝીક્યુટિવ એનજીનીયર હતા તે વખતે એવણે લખ્યું હતું

મુબાઇનો કચરો દૂર કરવા સંબંધી સંપૂર્ણ થયેલી
યોજનાનો રીપોર્ટ.

મુબાઇનો કચરો દૂર કરવા સંબંધી આગળ લખવામાં આવ્યું છે ૧૮૯૮-૯૯ ના સાલના મ્યુનિસિપલ એડમિનિસ્ટ્રેશન રિપોર્ટમાં, પૌતાના ખાતા મારફત થયેલા કામકાજને લગતી મનચેરજીને હસ્તકથી જે વિગતવાર લેકિકતો જાપાઇ છે, તેમાંથી મે નીચેના ઉતારો લીધા છે જે ઉપરથી જણાશે કે દેવનુર ગામ સુધી કચરો ખસેડવાની એવણની યોજનાનું કામ એ રીપોર્ટ થતા સુધીની મૂદતમાં કેટલું આગળ ચાલ્યું હતું

“પપ—આગળા રીપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ, શેહેરનો કચરો ખસેડી લઇ જવા માટેની યોજના થકી નીચેના કામો બજાવવાના હતા,

- (ક) — મહાલક્ષ્મીના મેનનમાં એક રેલ્વે સાઇડિંગ અને ગાડાઓ-
માયી કચરો નાખવા માટેના પ્લેટફોર્મ બાંધવાનું કામ,
અને અગ્રીપાડાની ગટગેની ઉપરથી એ સાઇડિંગ માટેના
લોખડી પાટા લઇ જવા થકી ન્હાના કમાનદાર નાળા
- (ખ) — એ કચરો લઇ જવા થકીના રેલ્વેના દબ્બાઓ
- (ગ) — ઉપલા પ્લેટફોર્મો મુઘી જવા માટેની સડકો, અને
- (ઘ) — કુરલા ગેરાનથી દેનુર મુઘીની એક રેલ્વે લાઇન, — અને તે
રેલ્વે લાઇનના માર્ગમાં જે જે પાણીના નાળાઓ આવ્યા
છે તે ઉપર ન્હાના પુલા

“૫૬ — ઉપલા (ક) (ખ) અને (ગ) વાલા ફકરાઓમાં જણા-
વેલા કામો તો તૈયાર થઇ ચુક્યા છે

“૫૭ — ઉપલા ફકરા (ઘ) માં જણાવેલું કામ, માટા ભાગે,
તૈયાર થયું છે કકત, ન્હાનું ન્હાનું કામ બાકી રહ્યું છે જેવું કે,
દેનુર ખાતે જે જમીન ઉપર કચરા નાખવાનો છે, તેની આસપાસ બન્દ
(પાટો) બાંધવાનો છે, અને રેલ્વેના પ્રાંતને પથથેથી જડી લેવાનો છે,
અને એ કામ આગતા વર્ષે મુઘીમાં પુરૂ જઇ યશે એવી વકી
રાખવામાં આવે છે

“૫૮ — કચરા લઇ જવા માટેની એ રેલ્વે લાઇન ૧૨ મી મ
૧૮૯૯ ના દિને ઉઘાડવામાં આવી હતી, અને તેજ વર્ષની ૭ મી જુનથી
તે લાઇન મારફતે કચરો ખસેડવાનું કામ શરૂ થયું હતું

“૫૯ — ઉપલા ફકરા (વ) માં વિસ્તારેલા કામના સંબંધમાં કઇક
મમ્મલી નડી હતી આગળા વર્ષના રીપોર્ટમાં જણાવ્યું હતું તેમ
ગંવે બાંધવાના કામ માટે મેમર્સ ^૧ ^૨ કમ્પનીને એ કન્ટ્રાક્ટ
આપવામાં આવ્યું હતું પણ પ્રશ્ન થોડુંક કામ કર્યા પછી, એ કન્ટ્રાક-
ટરે તે કામ પુરૂ કરવા અમ્મત હતા એવું તેઓએ જાહેર કરવાથી, બાકી
રહ્યું કામ ખાતા હસ્તકર્તાજ નડી લેવાનો ઠેગવ યથો હતો કચરો ખસેડવા
સંબંધી યાજનામાં રેલ્વે બાંધવાના કામમાં સર્વથી જે અશ્કિલ હતું, તે
પ્રશ્નમાં અને નાળાઓ ઉપર ન્હાના પૂંદા બાંધવાનું કામ, અને ગટર માટેની
પાઇપો, કે જે પાણીના ખંચાઓમાંથી જમીનમાં મૂકવાની હતી તેને લગતું
કામ એવી જમીનના ભરતીના વખતે પાણીથી ભરાઇ ગયું છે

૧૮૯૮ ના મે મહિનામાં એ કામની શિડચાત કરવામાં આવી હતી, અને આ [૧૮૯૯] ના વર્ષમાં એજ મહીનાની લગભગમાં તે પુરૂ કરવામાં આવ્યું હતું

“૬૦ — મહાલક્ષ્મીના મૈદાનમાં, અને કુરલા અને દેવનુરની વચ્ચે જે જે કામાં કરવામાં આવ્યા હતા તેની વિગત ટુકમાં નીચે પ્રમાણે છે —

“૬૧. — રેલ્વેના ગાડાઓમાં કચરો ઢળાવી દેવા માટે બે પ્લેટ-ફોર્મો છે એ દરેક પ્લેટફોર્મને ટેકાવી ગખવા સાડ, વિગર ધડેલા પત્થરોનું જે બાધકામ કરવામાં આવ્યું છે તેની લંબાઈ ૭૦૦) શીટ, અને તેની તલ્લેના ભાગની પહોળાઈ ૪) શીટની છે આ ફિવાલો, અકેકયી ૩૯) શીટને છેટે આવેલી છે [હિયા, કચરાના ગાડાઓ ઉધા વળી નહિ જાય તે માટેની ગોઠવણનું બાધકામ કરવામાં આવ્યું છે, તેની કંઈક વિગત આપેલી છે]

“૬૨ — આ ‘પ્લેટફોર્મ ઉપર જવા સાડ’ બે રસ્તા બનાવવામાં આવ્યા છે દરેક રસ્તા ચાળીસ શીટ પહોળો છે અને બધી મળીને તેની લંબાઈ ૩૩૦૦ શીટ છે, અને તે કલાર્ક રોડથી આરથર રોડ સુધી છે એ રસ્તાઓ અગ્રીપાડાની મોટી ગટરોની ઉપરથી લેવામાં આવ્યા છે અને તે યકી બે આરકાઓ બાધી લઈ પુલો બનાવી લેવામાં આવ્યા છે. દરેક પુલ રેલ્વે સાઇડિંગની અકેક બાજુએ છે [અત્રે આ રસ્તાઓની ગોઠવણની વિગત આપવામાં આવી છે]

“૬૩ — પ્લેટફોર્મોની વચ્ચે ત્રણ સાઇડિંગો છે, અને ૨૨૮) શીટ જેટલી લંબાઈ સુધી ગયા પછી, તે સાઇડિંગો ત્રણને બદલે બે થાય છે અને તે કલાર્ક રોડના લેવલ ક્રોસિંગ રોડ તરફ લંબાઈ છે અને તે જગ્યાએથી તે બે સાઇડિંગો બી બી અન્ડ સી આઈ રેલ્વેના પાટાઓ સાથે મળી જાય છે આ સાઇડિંગોની કૂલ લંબાઈ ૨૪૪૫) શીટ છે

“૬૪ — જમીન એવી કિસમની છે કે, લોખંડી પાટાઓની હેઠળ જે બાધકામ કરવામાં આવ્યું છે તેને નિભાવી રાખવા સાડ તેની નીચે, ચીસોથીસ, પત્થરોથી ભરેલું ૯ ઇન્ચ જેટલું ઉંડું બાધકામ કરી લેવું પડ્યું છે આ પાટા ૬૯ સતલના વજનના છે અને તે પાટાઓને ક્રોસોસાટમાં તૈયાર કરેલી લાકડાની સ્લીપરો ઉપર, ચાર ચાર ભોકવાળી લોખંડી પકડોમાં બેસાડી લેવામાં આવ્યા છે આ સ્લીપરો ૯X૧૦X૫ ના માપના છે, અને તેઓ ૨ શીટ ૮ ઇન્ચના અન્તરે ગોઠવવામાં આવી છે

“૬૫. — [અગ્રીપાડાની ગટરો ઉપરથી એ રેલ્વે લઈ જવા સાડ

જે જાતનું બાધકામ કરવામાં આવ્યું છે તેની અત્રે વિગત આપવામાં આવી છે]

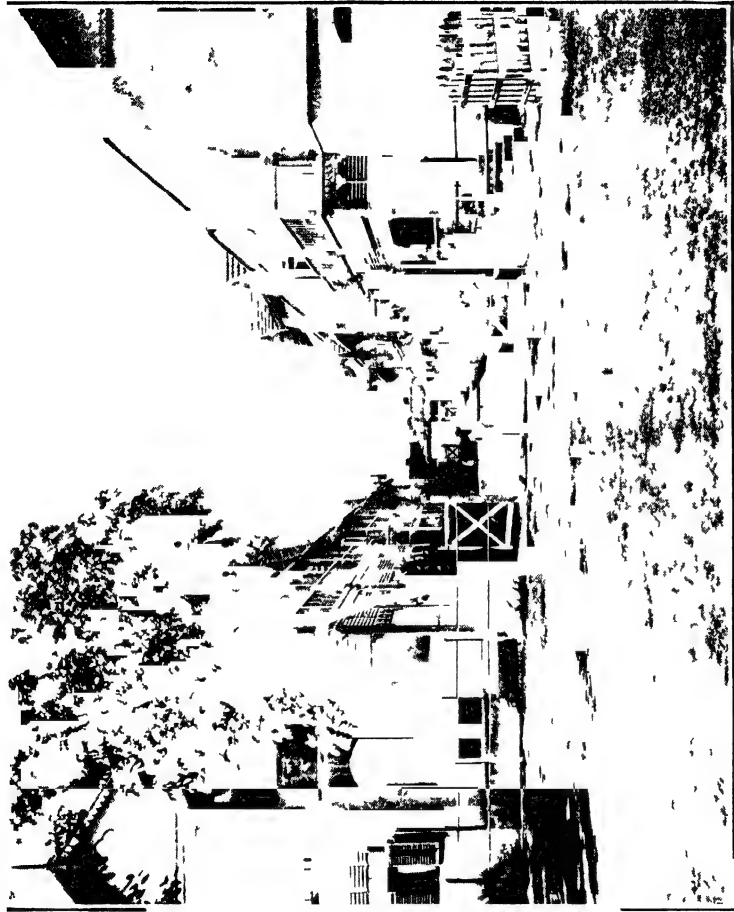
“ ૬૬ — રેલ્વેની આખી સાઇડિંગની બંને બાજુએ પેચ દીધેલા તારની ફેન્સિંગ કરી લેવામાં આવી છે

“ ૬૭ — કુરલા અને દેવનુરની વચ્ચે નાખેલી રેલ્વે લાઇન, ૧૬,૭૮૦ ફીટની લંબાઇની છે અને તે ઉપરાંત, ૨,૧૧૫ ફીટની એક વધારાની સાઇડિંગ પણ છે. લગભગ આ આખી રેલ્વે બીનાશવાળી જમીનોમાંથી પસાર થાય છે, અને તેને લીધે પાટાઓન ઉભરણી કરી લીધેલી જમીન ઉપર નાખવામાં આવ્યા છે. એ ઉભરણી માટેનું મટાણું આસપાસની જમીનમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવ્યું છે. મોટા ભાગે આ રેલ્વે શિશુ-આતથી તે આખિર મુંડી, સપાટ જમીન ઉપર બાધવામાં આવી છે અને જ્યાં જ્યાં ચઢાણ આવી છે તે ચઢાણ પર ૨૦૦ ફીટની લંબાઇએ, એક યુટ જેટલી ઉંચી છે. જ્યાં જ્યાં રેલ્વેને વળાણ આપવી પડી છે, તેની ‘રેડિયઝ’ ૧૦૦૦ ફીટથી ૨૦૦૦ સુધીની છે. રેલ્વે લાઇન એવી નાખવામાં આવી છે કે, જ્યાં કચરો નાખવાની જોડવાળું થઇ છે, તે જગ્યા ઉપર આવેલી આ રેલ્વે લાઇન એ ભાગમાં વેહેલી નાખીને, દક્ષિણ ત્રિજા તરફનો ભાગ દર્યાવના પાણીથી તદ્દનજ અલગો કરી નાખવામાં આવ્યો છે, અને ઉત્તર તરફ આવેલી જમીન આગળ, હવે પછી, ઉભરણી કરી લવામાં આવશે, કે જેથી તે તરફ દર્યાવના પાણીથી નૂકશાની થઇ રોકે નહિ, અને તે નાખેલા કચરો પાણીથી ધોવાઇ જાય નહિ.

“ ૬૮ — કચરો નાખવાની નજરિકની (દક્ષિણ અને અગ્નિ ખુણાવાળી) જગ્યાની આજુબાજુએથી વર્સાદના પાણી કાઢી નાખવા થકી, ગરનાળું બાધવામાં આવ્યું છે, કે જેથી કરીને ઉંચાણમાં આવેલી જમીન ઉપરથી વર્સાદનું પાણી ઉતરી આવી, દર્યાવના પાણીમાં જઇ રોકે નહિ.

“ ૬૯. — આ ગરનાળાની કુલ લંબાઇ આસરે ૧૦,૪૭૬ ફીટની છે, અને જ્યાંથી તે શિશુ થાય છે ત્યાં તે પહોળાઇમાં ૭૫ ફીટ છે, અને તેને છેડે આવતા તે ૧૭૫ ફીટ જેટલી પાહોલી છે. કચરો નાખવાની જમીન અને આ ગરનાળાની વચ્ચે જે ઉભરણી છે તેમાં ૬ ઇંચના માપના ત્રીસ ‘ફૂલ્પ ટ્રે’ મુકવામાં આવ્યા છે, કે જે મારફતે તે જમીનમાંથી જતું પાણી બહાર કાઢી નાખી શકાય.

“ ૭૦ — આ રેલ્વે બાધવી પડી તેના સખએ કુરલા તરફ જે લસકરી નિશાનબાજી માટે ગોળીબાર કરવા થકીનું જે બાધકામ, રેલ્વે લાઇનની

જશ્દોશ્તીઓ માટેના, તાડેદેવવાળાં, કેટલાએક સસતાં બાડાંનાં મકાનોનો એક મોહોલ્લો
[પાને ૭૪
[ટાઈમ્સ પ્રેસ

એક બાબુએ, કરવામા આવ્યું છે, તેમા ચોક્કસ ફેરફાર કરવો પડ્યો હતો, કે જેથી રેલ્વે લાઇનની બીજી બાબુએથી ગોળીબાર કરવાનું બની આવે

“ ૭૧ — તારફેવાળા કચરાના મૈદાનમાથી રેલ્વેના ગાડાઓમા કચરો ભરવાનું કામ, અને દેવનુરમા ખાલી કરવાનું કામ, હૅથ ડીપાર્ટમેન્ટને હસ્તક મોપવાની ગોઠવણુ થઈ છે જી આઈ પી અને બી બી. એન્ડ મી આઈ રેલ્વેઓની કંપનીઓ કચરાથી ભરેલા ગાડાઓ લઈ જવાનું કામ કરશે, અને (આગલા એક રીપોર્ટમા જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે) તે માટેના ભાવ અને મેહેનત મળૂંરીનો દર નક્કી કરવામા આવ્યો છે મ્યુનિસિપાલિટીનું એનજીનીયરીંગ ખાતુ આ કચરો લઈ જવાની રેલ્વે લાઇનના સમારકામ વિગેરે ઉપર દેખરેખ રાખશે

“ ૭૨ — દેવનુર કચરો ખાલી કરવા થકી જે માણુઓ કામે લગાડવામા આવશે તેઓને રહેવા થકી, કુલ્લાની અને કચરો નાખવાની જમીનની વચ્ચે આવેલી, ચિમ્બુર ગામની નજદિકમા, ઉન્યાણુમા આવેલી એક જગ્યા ઉપર, મકાનો બાંધવામા આવ્યા છે એ રહેઠાણો ને ચાર ભાગમા વહેંચી નાખવામા આવ્યા છે, અને દરેક ભાગમા વીસ એરડીઓની ગોઠવણુ કરવામા આવી છે, અને દરેકની બન્ને બાબુએ ૬૬ ફીટના પોહોલા વરન્ડા કરવામા આવ્યા છે દરેક એરડી બાર ફીટ અને દસ ફીટના વિન્તારની છે એ માણુઓની ઉપર દેખરેખ રાખનાર ઇન્સપેક્ટર માટે, તેમજ ઑફિસ થકી, અને કોરેક્ટલ સામાન ભરી રાખવા માટે પણ આગડીઓ બાંધવામા આવી છે તેમજ ન્હાવાની જગ્યા, સડાઓ અને ભગીઓ માટેના છાપરાઓ પણ બનાવવામા આવ્યા છે રહેવાના મકાનોને, તાન્સા તળાવના ૪૬ ઇન્ચના નળોમાથી, પાણી આપવા થકી, ૨ ઇન્ચની પાઇપા મેળવવામા આવી છે, અને તે એરડીઓથી, તે છેક કચરો નાખવાની જમીન સુધી, એક ઇન્ચની પાઇપ નાખવામા આવી છે

“ ૭૩ — હાલમા જેટલો કચરો નખાય છે, તેટલોજ નાખવાનું જો ચાલુ રહેશે તો, એવી વકી રાખવામા આવી છે કે સુમારે ત્રેવીસ વર્ષ સુધી ચાલુ કચરો નાખ્યાથી આ સર્વ જમીનની પુરણી થઇને જમીનની ઉભરણી થઈ જશે

“ ૭૪ — ચિમ્બુરમા ૬૦ એકર જેટલી જમીન, જે થોડા વખતની વાત ઉપર મ્યુનિસિપાલિટીએ કચરાથી પુરી નાખી હતી, તે જમીન ૧૮૯૯-૧૯૦૦ ના સાલ થકી, રૂપ્યા ૭,૩૮૦ બદલ, ખેતી કરવા ભાડે આપવામા આવી હતી

“૭૫ —ઉપલા ફકરામા જે રીતે ગણતરી કરવામા આવી છે, તેજ ધારણ ઉપર ગણતરી કરતા એવી વક્તી રાખવામા આવે છે કે, તમામે તમામ જમીન કચરાથી પુરાઇ રહેશે પછી, વર્ષ દાદાડે એક લાખ રૂપિયાની આવક તેમાથી કરી શકાશે

“૭૬ —ઉપર વર્ણવેલુ સર્વ કામ મદારા અગત મદદનીશ ની માલિકી શેહેરવારણ ભડયા, એલ ગી ૬, ની દેખરેખ હેઠળ કરવામા આવ્યુ હતુ, અને ઇન્સપેક્ટર મેસર્સ માધવરાવ રામચંદ્ર નાતુ, અને મનચેરણ એદલણ જોશી, એલ ગી ૬, ને હસ્તક આ કામ થયુ હતુ અને જમીન વિગેરે સપાટ કરવાનુ, માપાળી કરવાનુ, અને હિસાબ રાખવાનુ કામ પણ એએનેજ હસ્તક હતુ એએા દરેકે જે રીતે કામ ફરી બગવ્યુ છે, તે માટે હું જેટલુ લાખુ તેટલુ થોડુ છે અને આ સર્વ યોજના પૂર ફત્તેહમન્દીથી હાર પાડવા માટેની એએાની જેહેમતના સખધમા મદારે અત્રે એ રીતે ખાસ લખવાની જરૂર છે ”

મનચેરણનાં સરકારી કામકાજ ઉપરાંત બજાવેલાં ખાનગી કામોનાં સખધમાં:

ગરીબ જરથોસ્તીઓ માટે સસનાં ભાડાંનાં મકાનો

‘ઇન્ડિયન એન્ડ ઇમ્પર્ન એનજીનીયર’, (એપ્રિલ ૧૯૦૩ ના અકમા), નીચે પ્રમાણે લખે છે —

“શેહેરમા મરકી કેલાવા મારી તેની ઘણા લાંબા વખત અગાઉ, ની મર્જાનને એમ લાગ્યુ કે મુઆઇ શેહેરની સુખશાન્તી સંબંધી હાલત સુધારવા માટે સર્વથી શ્રેષ્ઠ માર્ગ એજ હતો કે ગરીબ વર્ગના લોકોના વપરાસ સાડ આરોગ્યતા ભર્યા મકાનો બાંધી આપવા પણ એવુ એક રાદામી કામ પાર ઉતારવાનુ એવળની ગઝિત ઉપરાંત લેવાયી, ૧૮૮૭ ના સાલમા, ગરીબ પારમીઆના ડેહંદાળ માટે આરોગ્યતાવાળા મકાનો બાંધવાની એક યોજના એવળે ઘડી કાઢી, અને તે માટેના નાણા એવળનીજ કોમમા, ઉધરાણાથી, એકઠા કરવાની ગોઠવણ કરી, અને એવા જ મકાનો આયન્દે બધાયા, તે ની મર્જાનની જેહેમતને આભારી હતા વિલાયતમા એક પરોપકારી ગ્રહસ્થ, મિસ્તર પીયડીને નામે બાધનામા આવેલા મકાનોના ધારણુ ઉપર પારમીઆ માટેના આ મકાનો બાંધવામા આવ્યા છે મધ્યમ સરનુ વડીક ભાડુ નહિ ભરી શકે એવા

કામદારો, કલ્કાંકો, અને ખીજ પારસીઓ અને તેઓના કુટુંબને કમાણીની પૂર્તી ભેગવાઈ નહિ હોય તેવાઓ થકી, આ મકાનો ઉભા કરવામા આવ્યા છે (૧૯૦૩ ના સાલ સુધીમા) ૩^૧ થા ૪,૩૫,૦૦૦^૧ જેટલી રકમ મી મર્ઝબાનની મેહેનતથી એકઠી કરવામા આવી હતી જે જે મકાનો બધાયા છે તે સર્વ એવણે તૈયાર કરેલા નક્ષાઓ ઉપરથી, અને એવણુનીજ દેખરેખ હેઠળ, બાધવામા આવ્યા છે તગ હાલતમા આવી પડલી પાગરી વિધવાઓ માટે, માત્ર આઠ આનાના નામના ભાડાથી તે ખીજાઓ માટે ૩^૨ થા આઠ સુધીનુ ભાડુ આ મકાનો માટે લેવામા આવે છે^૨ અત્યાર [૧૯૦૩ ના વર્ષ] સુધીમા, ત્રેવીસ જુદા જુદા એવા મકાનો બધાઇને તૈયાર થયા છે ૩ તેના કમતી ભાડા તર્ફ ભેતા, કે ભેધએ તો તેની સૂખાકારી ભરી સગવડો તર્ફ નજર કરતા, ગરીબ પારસીઓ માટે તો આ મકાનો ખજેજ આપિય સમાન થઇ પડ્યા છે એ મકાનોમાથી જે ભાડા ઉપજે છે તે ફક્ત તેઓની મરામત અને સંભાળ માટેના ખર્ચમા, તેઓ માટે ઉતરાવવામા આવેલા વીમાના વાર્ષિક ખર્ચમા, અને મ્યુનિસિપાલિટીનો જાપો ભરવાના ખર્ચમા વપરાઇ જાય છે શેહેરના ખીજા ઠેકાણાઓમા આવેલા ધગેમા નિપજતા મૃત્યુકાની સખ્યા સાથ સરખાવના, ગરીબ પારસીઓ થકીના આ ધગેમા નિપજતા મળેલો ઘણાજ ઘણા એજા નિવડ્યા છે એ ધગેમા રહેતા ૧૨૩ પાગરી કુટુંબોમા, મગકની શિડઆત પછી, આ રોગનો એકપણ કેસ થયો નથી આ મકાનોના સબધમા એક ઝકુલ પણ સ્થાપનામા આવી છે, જેમા ૧૬૦ છોકરા છોકરીઓની સખ્યા શીખે છે ૪ અને તેઓના શિક્ષણના ખર્ચ પેટે સરકાર કે મ્યુનિસિપલ ઝકુલ બોર્ડ તર્ફથી કઇ ફાળો મળતો નથી ૫ હિયા મેટ્રિક્યુલેશનની પરિહામા જવા માટેના સાતમા ધોરણ લગીનુ

૧—આ રકમ, ૧૯૧૪ ના વર્ષમા, ૩^૧ થા ૭,૫૦,૦૦૦ ની થવા ગઇ છે —મ મ મ.

૨—૧૯૧૪ સુધીમા કેટલાંક મકાનોનુ ભાડુ ૩^૧ થા ૨૦) પણ લેવામા આવે છે —મ મ મ

૩—૧૯૧૪ ના વર્ષની શિડઆત સુધી, આ મકાનોની સખ્યા ૩૪ ની થવા ગઇ છે —મ મ મ

૪—૧૯૧૪ ના સાલની શિડઆતમા સ્કુલના છોકરાઓની કુલે સખ્યા ૩૬૦ ની થવા ગઇ છે —મ મ મ

૫—ઉપરુ લખાણુ આ મહાવારી ચોપાન્યામા છપાયા પછી, સરકાર તર્ફથી નેમજ સ્કુલ બોર્ડ તર્ફથી ચાકસ ફાળો ‘ગ્રાન્ટ ઇન એડ’ તરીકે મળે છે —મ મ મ

શિદ્ધાન્ત આપવામાં આવે છે, અને [૧૯૦૩ ના] ચાલુ સાલમાં જે પરિક્ષકોએ તે ચક્રલના વર્ગો તપાસ્યા છે તેઓ તર્કથી મળેલા રીપોર્ટો સંતોષ પમાટે એવા અને કારોબારીઓને મૂઆરકબાદી લેવા યોગ્ય છે શીખતા છોકરાઓ માટે ચાર આનાથી એક ઉપ્યા સુધીની શી લેવામાં આવે છે^૧ અને એટલી ઓછી શી ગણવાના સમયે આ મકાનોમાં રહેતા ભાડુતોના તેમજ ખાદારના રહેવાસીઓના, આ ચક્રલમાં આવતા, છોકરાઓ માટે, તેમના માતાપિતા ઉપર કષ્ટપણ બોલે પડે તેમ નથી. આ મકાનોને લગતી એક ટ્રિસ્ટેનસરી પણ છે, અને ત્યાં મુક્ત દવા અને વેદિક સલાહ આપવામાં આવે છે ત્યાં આવતા દર્દીઓની દર વર્ષની સરેરાસ સંખ્યા ૫૭૧૦^૨ થવા ગય છે^૩

ઉપર દાકેલા મહાવારી ચોપાન્યામાં ઉપલી જે વિગતો આપવામાં આવી છે તેમાં, આ દવાખાનાના સંબંધમાં, ઊમેરવાનું એટલું કે, મનચેગ્ગતી સ્વચનાથી, સખીચુજ્જ્ઞ ઓલબ્લેસ ખાનદાનના કુદ્રખીઓએ આ દવાખાનું સ્થાપી આપેલું હોવાથી તે ધર્માદા ખાતા સાથે 'મેહ ધનજીભાઈ એફલજી ઓલબ્લેસનું' સંબંધનું નામ નેડવામાં આવ્યું છે

ગરીબ પારંગી-જરથાશતીઓના વચ્ચાટ માટેના સગતા ભાડાના આ મકાનાની સ્થાપના યથા ત્યારથી, તે આજ લગી, મનચેગ્ગ તેને લગતા ટ્રસ્ટ અને ફન્ડના એક ટ્રસ્ટી છે, અને જીન્દગી તૂલિક તેના ઓગરડી સંકેટરીનો આધ્યા ધરવવાનું માન એવણને છે પણ નાદુરસ્ત તબ્યતના સમયે, ટુક મદત ઉપર એવણ સાથે મેહ બેહરામજી નવગેજી ગામડીયા પણ નેડવા સંકેટરી તરીકે નેમાયા છે^૩

૧— આ લખાણ પછીના વર્ષોમાં ઉપ્યા ૨૪૦ સુધીની ફી નટલાએક છોકરાઓ માટે લેવામાં આવે છે—મ મ મ

૨—૧૯૧૮ ના સાલની ગિરગ્યાત સુધીમાં તો આ સંખ્યા, ૧૯૧૧ થી ૧૯૧૩ના સાલોની સરેરાસ લેતા, ૭૭૮૯ દર્દીઓની થવા ગઈ છે—મ મ મ

૩—ગરીબ જરથાશતીઓના ગ્રહેડાણ માટે ૧૯૧૫ ના વર્ષ સુધી બધાયલા મનોનાની તુલો તુલીલ વિગતો,—તેવી કે, તે કોણકોણે બધાવા, કોણની ચાફગીરી માટે, તે દરેક પાછળ કેટલો ખર્ચ થયો, કયા વર્ષમાં તે બધાયા,—એ બધી જાણવા ન્તજ વિગતો આજ સુધી ચકરી કરવામાં નહિ આવેલી હોવાથી, આ તકના મે લાભ લઈ, તે બધી મ આ લખાણનું છેડે એક 'વધારા' તરીકે છાપી પ્રગટ કરી છે—મ મ મ

“ભાગો-ખાહાર”

| પાન ૭૮

નામના મનચરુ ના મંડિયાનના આ બગેલા બાપા પત્રી અચેગીના એક વિભાગને ‘ મરજ્યાનાખાહ નું નામ ચાપના િ ક્રિયા વખતે લનાયલા ફોટો

“કોહિનુર”

(મનચરુ ના મંડિયાનનું વાનાલીનું મકાન)

| ટાઈમ્સ પ્રેસ

ગરીબ જરથોસ્તીઓ માટેના આ મકાનોમાના એક, કેજે બાઇ આવાબાઇ ઑલબ્લેસે સ્થાપ્યું છે, તે વિષે લખતા ધ્યાનિક ગેઝેટ પત્ર, ‘અંડવોર્કટ ઑવ ઇન્ડિયા’,—(ડીસેમ્બર ૧૪ મી ૧૮૯૨ ના અંકમાં), કહે છે કે “આપણા નવા નેમાયલા મ્યુનિસિપલ ઍંક્રીકયૂટીવ ઍનજીનીયર, મી મનચેરજી મર્ઝબાન, આ સુદર મકાનોના સિદ્ધી છે એ ઇમારતો માટે જમીન તૈયાર કરવાનું, તેમજ તેના નક્કા તૈયાર કરવાનું કામ એવણને હસ્તક સોંપવામાં આવ્યું હતું, અને ગરીબો માટેના વસ્વાટ થકાના અતિ સુદર મકાનો પુરા પાડવાની એવણની શક્તિ જોતા, એવણની લાયકાતોનો આ એક વધુ પુરાવો છે, અને માત્ર એક સિદ્ધી તરીકેજ નહિ, પણ સૂખશાન્તીના નિયમો જાણનાર એક ઍનજીનીયર તરીકે પણ, તે લાયકાત ટાકી શકાય હમે જોઇને ખરી ધીરે કે એઓ સૂખશાન્તી સંબંધી જ્ઞાન માટે પણ આ લાયકાત ધરાવે છે, કારણ કે, મ્યુનિસિપાલિટીના ઍનજીનીયર ખાતાના વડા તરીકે, આ કિમતી માહિતી ચાલુ ખપમાં આવતી રહેશે હમારા મનમાં તો કશો પણ શક નથી કે જે પુરેપુરું અને ખારીકે ખારીક જ્ઞાન, હાલના ધરોના અને ચાલીઓના સન્ડાસ, ગટર વિગેરેના સંબંધમાં મી મર્ઝબાન ધરાવે છે તેજ થકી, (આપણી પોતાની માહિતીથી) કહિ શકીશું કે એવણ એક દૂપળ ‘સૈનિટરી ઍનજીનીયર’ નિવડ્યા છે એવણે મફતમાં મેહેંદા ઉભા કર્યા છે, અને એ મેહેંદામાં તન્દરોસ્તી સચવાય એવી ગોઠવણો કરી છે, અને જો “ચચલ કઠીથી” તેમજ દેખરેખ માટેના ખર્ચની ખખીલાઇ વિગર, તે ગોઠવણો સાથે કામ લેવામાં આવે, તો તે સર્વ ગોઠવણો મનમાનતો જવાબ દઇ શકે એવી છે એવણને જે ‘સૈનિટરી’ (આરોગ્યતાના જ્ઞાનને લગતી) કેળવણી મળી છે,—ખરાખર કહિયે તો ખરેખરા સૂખશાન્તીના નિયમો ઉપર રચાયલી કેળવણી એવણને મળી છે,—તે એવણે ગામના ગલીય, કગાળ, ગીચ વસ્તીવાળા મોહોલ્લાઓમાં આવેલા કગાળ અને સૂખશાન્તી બિગાડ એવી ચાલીઓના મકાનોના સંબંધના અજમાયશથી મલી છે, અને એજ રીતે મળેલી આ કેળવણીના પ્રતાપથી, ફૅકલ્ટેન્ડ રોડમાં ગરીબો માટે મકાનો હમણાજ એવણને હસ્તકથી ઉભા થવા પામ્યા છે ”

“મર્ઝબાનાબાદ.”

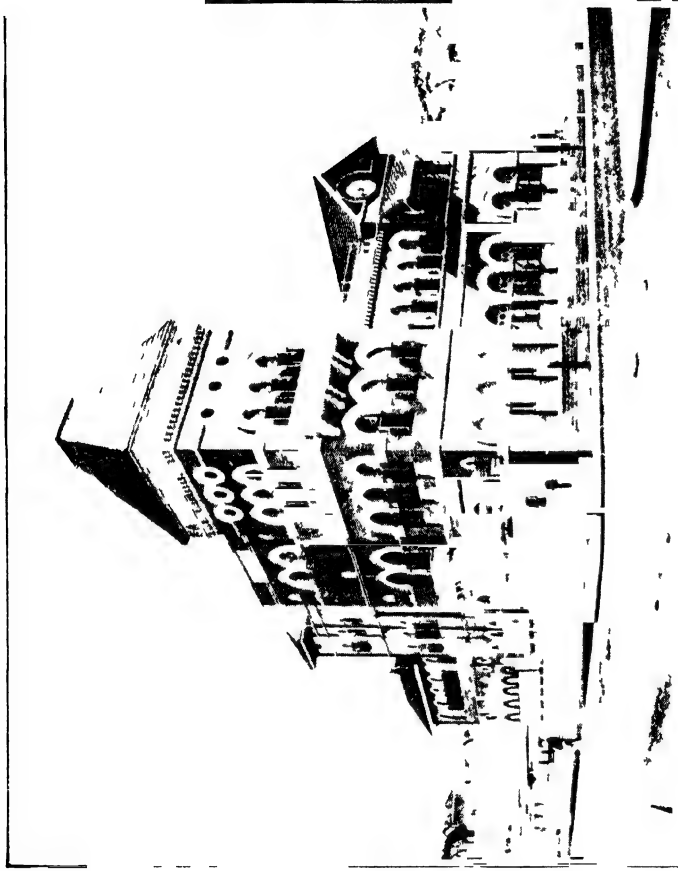
‘ઇન્ડિયન ઍન્ડ ઇમ્પર્ન ઍનજીનીયર’ લખે છે કે “મી. મર્ઝબાને

ગરીબ પારખીઓ માટેના ગેલેક્ષોની શિડઆત કરી તેજ અર્સામા, મુઆઇવી પદર માઇલને છોટે, આગેગ્યતાવાળા એક લક્ષ્મી, મોટા વિગ્નારની જમીન ખરીદી લઇને, ત્યાં એક નવું પડ વસાવવાની એવણે શિડઆત કરી તે પછીથી, હિયા, મુઆઇવી બધી વર્ણના લોકોએ મોટી સખ્યાના જગલાઓ બાધ્યાછે, અને તેમ યવાથી તેઓ સર્વને એક જાતના આશિષ જેવું થયું છે કારણ કે મુઆઇમા મરકી કેલાય છે ત્યારે આ જગલાઓમાં તેઓને આવીને રહેવાની ભેગવાઇ થઇ છે મી મર્જીબાને આગ ભેલી આ યોજનાની કદરનામી તરીકે, અદરીના એ વિભાગના ગેલેવાસીઓએ, થાણાના કંનેક્ટર મી બેંગ (આઇ મી એસ) ને અરજી કરી કે એ વિભાગને ‘મર્જીયાનાયાદ’ નું નામ આપવું અને તે ઇચ્છાને અનુસરીને, આ અમલદારે તે નામ આપવાની વટિત ક્રિયા કરી હતી ” ૫ મા નવેમ્બર ૧૮૯૮ ના દિવસ, ઉપલી ક્રિયા માટે એક મળાવડા કરવામાં આવ્યો હતો એક જરૂરના પ્રસંગે, એ બામદ વિષ ઇસાગે કરતા, ત્યાંના એક મિત્રકનકાના રાઉફ ગ્યાનિક ન્યૂસપેપરમાં છપાએલા અંતે ઉતારી લઇને “અદરીના ગરીબોની વેદનાઓ આગી કરવામાં, બીજાઓને નહાના નહાના અને મજેદના જગલા બાધવા સમગ્રતીને, આ (અદરીનું) ગામ સુદર બનાવવામાં, ગામમાં તાનસાના તળાવનું પાણી મળી આવવામાં, અને એક ધર્માદા દવાખાનું, (જેના લાભ, ગેજ બગેજ પૌ ઉપર દર્દીઓ લગા લાગ્યા છે),—એ સવગા માટે બન્દેબન્દ કરાવી આપવા મી મર્જીબાને ભારે સેવા બજાવી છે ”

પારસી કોમના વપરાસ માટે એક સુવાવડખાનું,

કે જે કોટના મેદાનમાં બાધવામાં આવ્યું છે, તેના સબધમાં ઉપ-યુગ ‘ઇન્ડિયન એન્ડ ઇમ્પ્રુવ્ડ એનજીનીયર’ આ પ્રમાણે લખે છે

“બીજા જે ખાતાઓ સાથે મી મર્જીબાને સબધ છે તેમાંનું એક, પારસી સુવાવડખાનું (Parsee Lying-in-Hospital) છે એ ખાનું આપવામાં આવ્યું તેની સાથે, પહેલથીજ, એવણેનો સબધ ચાલુ થયેલો છે, અને તેનું કામ આગળ વધાવવામાં એવણે ધણાજ જીવતોડ ભાગ લીધો છે હાલમાં તે હોસ્પિટલ માટે એક જુદું જ મકાન બાધવામાં આવ્યું છે, જે માટે રૂપિયા ૧,૦૫,૦૦૦ નો ખર્ચ થવા ગયો છે એ

| પાનું ૮૦

પારસીઓ માટેનાં સુવાવડખાનાની ઇમારત

ગાંધી મેદાનમાં

| ટાઈમ્સ પ્રેસ

(મનચરણ ના મહામાનના નામના ઉપરની ઈંગ્લેન્ડ સરકાર દ્વારા બાંધવામાં)

ઇમારતના નક્કા મી. મર્ઝાને તૈયાર કર્યા હતા, અને તેના બાંધકામ ઉપર દેખરેખ પણ એવણેજ, તે હૉસ્પિટલની કમિટીના મેમ્બર તરીકે, રાખી હતી આ હૉસ્પિટલમા પચાસ પારસી બાંધએનો સમાવેશ થાય એટલી સગવડ છે, અને ઘણેક દરજ્જે, પારસી કામની લાખા વખતની એક હાજત આ ખાતાએ પુરી પાડી છે. પારસીઓમા એક એકસ રસમને લીધે, તેમની સ્ત્રીઓને, માસિક માન્દગી વેળા, ઉજનસ અજવાળા વિગરના, હવા પવન વિગરના, અને ખામી ભરેલી ગટરોવાળા ઘરના ભોયતળીયાની એકાદ એરડીમા, દિવસના દિવસ સૂધી, વસવાટ કરવો પડે છે પણ આ હૉસ્પિટલની સ્થાપના થવા પછી, હવે હવે, સખ્યાબધ પારસી અબ-જાઓ આ ખાતાનો લાભ લેવા લાગી છે ”

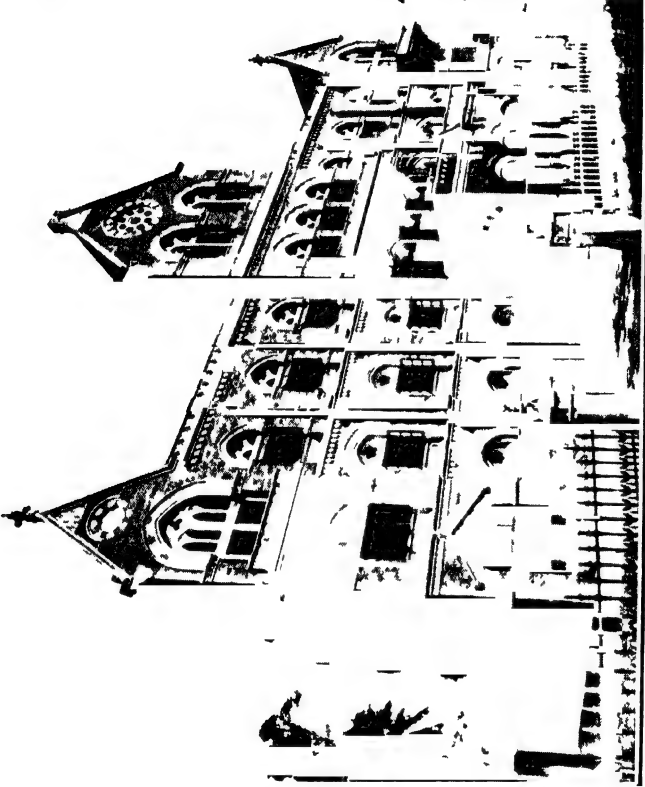
‘ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા’એ, (૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪ ના અકમા), આ સુવાવડખાનુ ઉઘાડવાના વાસ મૂર્તની ક્રિયાના હિંગામ ઉપર લખ્યુ છે કે -

“ સરકાર પાસેથી જમીન મેળવ્યા પછી, ખાન બાહાદુર એમ સી મર્ઝાને તે ઇમારતના નક્કા અને તે બાંધવાના ખર્ચની આકલુનીના આકડા તૈયાર કર્યા, અને એવણુ રૂપ્યા ૬૦,૦૦૦ જેવી ન્હાની રકમમા જેટલી સગવડ અને આસુદગી મળી શકે તે સધળી આ ઇમારતમા પુરી પાડવાની એવણે ગોઠવણુ કરી છે કોટમા ઘણીજ સરસ જગ્યાએ આવેલી જમીનનો બની શક્યો તેટલા એાજા વિસ્તારનો એવણે ઉપયોગ કર્યો છે’. અને જેટલી જગ્યા આ ઇમારતમા ફાજલ પાડી શકાય છે તેટલી, દર્દીઓ થકી, વપરાસમા લેવાની ગોઠવણુ કરવામા આવી છે. બની શકે એટલી ખર્ચસૂરત આ ઇમારતને કરવા સાડ, એવણે, પેતાથી બનતી, સિદ્ધી કળા વાપરી છે, અને જેટલી તે ઉપયોગી નિવડે એવી એવણે કરી છે, અને તેટલોજ ઇમારતને સૂદર પણ બનાવવામા આવી છે અને તેમા, સર્વથી છેલ્લો રૂઢી મૂજબની, અને એવી બતની એક ઇમારત માટે જે પણ કંઈ જરૂરનુ હોય તે સધળા માટે (સૂખશાન્તી, ગટરો, વારા, વિગેરે માટેની) ગોઠવણુ એવણે દાખલ કરી છે ”

પારસી કામનાજ ઉપયોગ માટે એક હૉસ્પિટલ બાંધવાનો પેહલવેહેલો વિચાર

મનચેરજીને આવ્યો હતો એમ કહેવામા અતિપ્રેરણિત કરેલી કહેવાશે નહિ. સખી વૂજૂદ સેક બહમનજી દીનશાહજી પીટીટે જે હૉસ્પિટલ, પારસી

કામ માટે સ્થાપી છે, તેની વર્ષો અગાઉ, મનચેરણએ એવીજ એક હોસ્પિટલ માટે ફન્ડ વટીક ઉભું કર્યું હતું. અને તેમાં નાણાની માટી જેવી રકમો પણ એવણે ભરાવવામાં ફત્તેહ પામ્યા હતા પણ અનંતે, તેટલા નાણા બસ નહિ પડશે તેથી, તેમજ ખીજ સખ્યોને વીધ મનચેરણને આ હોસ્પિટલનું કામ પાર ઉતારવાનું બની નહિ ગયું, પણ ભરાએલા નાણામાંથી જે વસૂલ થયા હતાં તેમાને કેટલોક ભાગ, તે ભરનાગઓની સમતી સાથે, ગરીબ જરથોશનીઓ માટેના અન્ના ભાડાના રહુકાણાના ફન્ડમાં આપીને, એક મકાન બાંધવાના ખર્ચના ભાગ તરીકે વાપરવામાં આવ્યો છે. તેજ મકાનમાં મલેલી સગેમરમરની એક તખ્ત ઉપર આ સર્વ બીના કાતરીને જાહેર કરવામાં આવેલી છે, પીટીટ પારમી હોસ્પિટલ બધાવાની ધણીક લાખી મૂદત આગમવ, ૧૮૯૩ ના વર્ષમાં, મુબાઇના એક રોજા ઇંગ્રેજ ન્યૂસપેપરે (૧૯ મી જૅન્યુઆરીના અંકમાં) લખ્યું હતું કે, “પણ પારસી કોમની બધી હાજતો હજી પુરી પાડવામાં આવી નથી, તો જો કે વાત ખરી છે કે, વણેક દરજ્જે, વણેક કરી અમ્મવવામાં આવ્યું છે; પણ હજી સુધી, એક ‘પારસી હોસ્પિટલ’,—અગમર કહિએ તો માત્ર પારસીઓના વપગસ માટે એક હોસ્પિટલ હજી પુરી પાડવામાં આવી નથી. અને શામાટે એવી હોસ્પિટલની ખુટ પુરી પાડવામાં આવી નથી? થોડાક વખતની વાત ઉપર, પારમી હોસ્પિટલની ઘણી જરૂર છે એની લાગણી ફેલાઇ હતી, અને તે થકી એક ફન્ડ જમા કરવામાં આવ્યું હતું એ ફન્ડ માટે તૂર્તજ, પચાવન હમ્મર રૂપ્યા મી, મનચેરણ મજબાને એકઠા કર્યા, અને તે એકઠા કરવા માટે જરાપણ શ્રમ લેવો પડ્યો નહિ હતો. એકાએક, યાતો તે ફન્ડમાં નાણા આવતા બધ થયા, કે યાતો તે એકઠા કરવાનું કામ બધ કરવામાં આવ્યું,—ગમે તે કારણથી તેમ અન્યુ હોય, પણ તે ફન્ડ જમા કરવાનું ચાલુ નહિ રહેતાં, મધ પડ્યું અને હમોને કહેવાને દિલગીરી ઉપજે છે કે, જમા થયેલા નાણાના આ ફન્ડને કઇ ખીજ ઉપોગમાં લવા થકી વિચાર ચલાવવા એક શિરૂઆતની સભા યોલાવવામાં આવી છે આ રીતે, તે ફન્ડનો કંઈ જુદોજ ઉપોગ કરવા માટે જે કારણો બતાવવામાં આવે છે તે, ચાતો મનમાનતા નથી, કે નથી શેવડના ઠેડાવ ઉપર આવવા થકી પુરતાં. એ કારણો એમ જણાવવામાં આવે છે કે હાલ તૂર્ત તો પારસીઓ માટે હોસ્પિટલની કઇ વણીજ જરૂર નથી. અને હોસ્પિટલ માટેની આ યોજના થકી પારસી કોમે કંઈ દિલ લગાડ્યું નથી. હમે કહિશું કે, આ કારણો, કોઇ પણ

મેડ બેહરામજી જીજીભાઈ પારસી ઓરિએન્ટલ ઇન્સ્ટિટ્યુશનની ઇમારત
[પાનું ૮૮
કવીન્ડ્રોડ
[ટાઈમ્સ પ્રેસ
(મનઔરવ્વ કા મર્મુબાનના નક્ષા ઉપરથી ઈં સં ૧૯૦૯ મા બ ધાઈ)

ગીતે, સતૌષકારક નથી, અને માત્ર તે ઉપર ટપકેનાજ છે પારસીઓના ઉધોગ માટે એક હૉસ્પિટલની ખરેખરીજ જરૂર તો છે ”

૧૮૯૮ માં, મિસ દૉલકિન મેંનાએ પારસીઓને લગતી જે તવારીખ લખી છે તે પૂષ્ટકના “કળવણી” ને લગતા પ્રકરણમાં મનચેરજીની જીન્દગીનું વૃતાત, તેમજ એવણની એક સખી, દાખલ કરેલા જોવામાં આવે છે

છેવટના બે શબ્દો.

‘ઇન્ડિયન ટૅક્ષટાઇલ, મૉકનિકલ, અને ઇલૅકટ્રિક ન્યૂઝ’ ના (ડીસેમ્બર ૧૯૦૩ ના) અંકમાંથી, મનચેરજી કાવસજી મર્ઝબાનની ચપળ અને ઉઘોગી જીન્દગીના આ ટૂંક ઇન્તેખાબના શેવટ તરીકે નિચળા શબ્દો ઉતારી લઇશુ કે

“મી મર્ઝબાન અતિ ઉન્ચી પક્તીના માત્ર એક શહેર સંબધી જ્ઞાનવાળાજ અંનજીનીયર નહિ, પણ, તે સાથ તેવણ એક ઉત્સાહી શહેરી તરીકે પણ પોતાની જાહેર ફરજો બનાવનાર છે દર્યાવની પ્રણી કરવાની માહિતીમાં, શહેરની સખશાન્તી સુધારવામાં, ખૂબસૂરત ઇમારતો ઉભી કરવામાં, રસ્તાઓ યોજવામાં, શહેરની ગટરો અને કચરાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવામાં,—એ સઘળા થકાની પ્રજા તરફની પોતાની ફરજો મી મર્ઝબાને એક ખડતલ મેહેનત કરનાર, ખરા અત કરણથી કામ કરનાર તરીકે બજાવી છે અને હવે એવણુ જે ઉન્ચા દરજ્જાના ઓધ્ધા ઉપરથી ફરેગ થાય છે તે થકી જાહેર પ્રજાને દિલગીરી ઉપજ્યા વિના રહેશે નહિ ”—આ ઓધ્ધા મુબાઇની મ્યુનિસિપાલિટીના અંકઝીકયટિવ અંનજીનીયરનો હતો.

પારસી જરથોસ્તીઓ માટે સસતાં ભાડાંનાં
(લગભગ ૬ લાખનો ખર્ચ ઈ. સ.

(ટ્રાંકલેન્ડ રોડ અને તારદેવ

કયા વર્ષમાં મકાન બંધાયું. ૧	કાણે બંધાવેલું ૨
(૧) ૧-૧૨-૧૮૮૯	ટૂસ્તીઓએ મરહુમની પુત્રમાથી આપેલા
(૨) ૨-૧૧-૧૮૯૧	સરખવસગે ભરાએલાં નાણાંમાથી બાંધેલું પહેલું મકાન
(૩) ૨-૧૧-૧૮૯૧	વારસોએ
(૪) ૨-૧૧-૧૮૯૧	શેઠ ફરદુનજી ધનજીભાઈ ઓલખલેમે.
(૫) ૧૧-૧૨-૧૮૯૨	બાઈ આવાબાઈ કાવસજી બેજનજી કગણી, તે શેઠ એદલજી ફરામજી આલખલેસના બેટીએ
(૬) ૧૫-૬-૧૮૯૩	બાઈ દીનબાઈ નશરવાનજી પીટીટે
(૭) ૧૧-૧૧-૧૮૯૪	સગ દીનશાહ માણેકજી પીટીટ, પહેલા ઍરોનેટે
(૮) ૯-૨-૧૮૯૬	શેઠ ફરામજી દીનશાહજી પીટીટે
(૯) ૯-૨-૧૮૯૬	,, બહમનજી દીનશાહજી પીટીટે
(૧૦) ૯-૨-૧૮૯૬	બાઈઓ હીરાબાઈ જમશેદજી નશરવાનજી પીટીટ, માણેકબાઈ પીરશાહ બમનજી જીજીભાઈ, તથા બચુબાઈ મેહેરવાનજી સોરાબજી જમશેદજી તે સરદીન- શાહ માણેકજી પીટીટ, પહેલા ઍરોનેટના બેટીઓએ

મકાનોની સપુર્ણ વિગતવાર ટીપ.

૧૯૧૫ સુધીમાં ગણાઇ શકાય.)

ઉપર બાંધાયેલા મકાનો.)

કોણની યાદગીરીમાં મકાન બાંધવામાં આવ્યું ૩.	મલેલી રકમ રૂપિયા ૪	ખરચાએલી રકમ રૂપિયા ૫
	૧.	૩.
સેઠ નશરવાનજી નવરોજી બાઈની	૧૦,૭૧૪	૧૨,૦૪૭
જુદા જુદા બાતુ એા અને ગ્રહસ્થોની	૧૧,૦૦૦	૧૧,૦૬૭
સેઠ ખરશેદજી પાલનજી પાઉવાલાની	૬,૫૦૦	૬,૮૦૩
સેઠ એદલજી ફરદુનજી ઓલબલેસની	૧૬,૪૦૦	૧૬,૬૬૨
પોતાના નામથી	૧૬,૫૦૦	૧૬,૬૬૭
સેઠ જમશેદજી નશરવાનજી પીટીટની	૬,૦૦૦	૬,૦૮૬
પોતાના નામથી ...	૧૫,૦૦૦	૧૫,૭૨૦
સેઠ માણેકજી નશરવાનજી પીટીટની	૧૦,૫૦૦	૧૦,૨૬૫
બાઈ હમાબાઈ માણેકજી નશરવાનજી પીટીટની ...	૧૦,૫૦૦	૧૦,૨૬૫
લેડી શાકરબાઈ દીનશાહજી પીટીટની (પહેલું મકાન)	૧૦,૫૦૦	૧૦,૨૬૫

૧	૨
(૧૧) ૯-૨-૧૮૯૬	બાઇઓ બીબાઇજી દાદી નશરવાનજી દાદી, નાજબાઇ પીંગેજશાહ મહેરવાનજી જીજીભાઇ, તથા હમાબાઇ ફરામજી ડસ્તમજી કામા, તે સર દીનશાહ માણેકજી પીટીટ, પહેલા બંગેનેટેના બેટીઓએ
(૧૨) ૫-૬-૧૮૯૮	સર દીનશાહ માણેકજી પીટીટ, પહેલા બંગેનેટે
(૧૩) ૫-૬-૧૮૯૮	સર દીનશાહ માણેકજી પીટીટ, પહેલા બંગેનેટે, તથા બેટા બેટીઓએ
(૧૪) ૨૭-૧૧-૧૮૯૮	બાઇ ગુલબાઇ કેબશડ ડસ્તમજી ઉનવાલા, તે શેઠ પેશતનજી નશરવાનજી વાહડીઆના બેટીએ
(૧૫) ૨૭-૧૧-૧૮૯૮	સર અવસરે ભરાએલા નાણામાથી, તથા જૈનગલ ફન્ડમાથી, તથા એક વખતે સ્થાપવા ધારેલી પાગરી હોસપિટલ ફન્ડમા ભરાએલા નાણામાથી
(૧૬) ૨૭-૧૧-૧૮૯૮	એકઝીક્યુટરોએ તથા બેટી બાઇ દીનબાઇ તે સેઠ દોસાભાઇ નાનાબાઇ એલબલેસના ધણીઆણીએ
(૧૭) ૨૭-૧૧-૧૮૯૮	મેહો મેહેરવાનજી તથા હોગમસજી મનચેગજી કામાએ

૩	૪	૫
૧ડી શાકરબાઇ દીનશાહજી પીટીટની. (ખીજી મકાન)	૧૦,૫૦૦	૧૦,૨૬૫
મેઠ કાચસજી દીનશાહજી પીટીટની	૧૩,૫૦૦	૧૩,૧૧૯
બાઇ રતનબાઇ ફરામજી દોરાબજી પાડ, તે સર દીનશાહ માણેકજી પીટીટ, પહેલા ઍરોનેટના બેટીની ચાફમા (નિશાળનુ મકાન) ...	૨૦,૧૫૪	૧૭,૬૨૦ આ ઇમારતમા ૩૧ ૪૭૨૦) ની કિમતે, પાછલથી, વધારે ફરવામા આવ્યો છે, જેથી કુલે રૂપ્યા ૨૨૩૩૦) નો ખર્ચ થયો છે
મેઠ કેબશર રસતમજી ઉનવાલાની	૧૦,૦૦૦	૯,૯૨૩
જુદા જુદા બાંનુઓ અને ગ્રહસ્થોની	૧૨,૭૪૭	૧૨,૧૪૭
મેઠ ધનજીલાઇ એદલજી ઑલબવે- સની. (દવાખાના માટે મકાન)	૯,૦૦૦	૮,૭૭૦
મેઠ મનચેગજી ફરામજી કામા તથા ધણીઆણી બાઇ આવાબાઇની.	૫૫,૬૨૨	૫૫,૬૨૨ ૩૧ ૫,૬૨૨) મ- કાન ઉપરની તખ્તી ૩૧ ૫૦,૦૦૦) ની લગાડવા બાદ મ- ળ્યા હતા

૧	૨
(૧૮) ૩૦-૪-૧૮૯૯	મરહુમની પુણ્નમાથી એએના વારસાએ.
(૧૯) ૩૦-૪-૧૮૯૯	સેઠ કાવસજી યેજનજી પારખે, મરહુમની પુણ્નમાથી
(૨૦) ૧-૪-૧૯૦૦	મરહુમની પુણ્નમાથી તથા છોકરાએએ
(૨૧) ૨૧-૩-૧૯૦૧	મંદ દીનશાહજી હીરજીભાઈ માનંગામવાલાએ, મરહુમની પુણ્નમાથી
(૨૨) ૨૫-૨-૧૯૦૩	સેઠ શ્રીરોજશાહ માણેકજી કાકાએ, મરહુમની પુણ્નમાથી
(૨૩) ૨૫-૨-૧૯૦૩	સેઠ ફરદુનજી કગમજી કગાકાએ, મરહુમની પુણ્નમાથી
(૨૪) ૨૫-૨-૧૯૦૩	‘ગસત ગોકતાર’ની મારફતે જાહેર ઉધરાણું કરી ભરાવેલા, તથા જૈનરત્ન કુન્ડમાથી આપેલા
(૨૫) ૨૨-૧૨-૧૯૦૫	બાઈ સુનાબાઈ ધનજીશાહ માણેકજી લાલકાકા તથા ખેશીએએ
(૨૬) ૨૪-૩-૧૯૦૬	બાઈ જરબાઈની પાતાની પુણ્નમાથી, તથા બેટા મેઠ હોરમસજી જેહાગીરજી તાલેયારખાને ઉમેરેલા
(૨૭) ૧-૩-૧૯૧૫	મરહુમ મેઠ જમશેદજી કાવસજી પટેલના વશીયતના મામા ફરમાવ્યા મૂજબ તેએના એકઝીક્યુટરોએ.
,,	બાઈ રતનબાઈ ખરશેદજી નશરવાનજી વાહાડીએએ

૩	૪	૫
મેઠ જોહાગીરજી રૂસતમજી મોદીની	૧૨,૦૦૦	૧૦,૬૭૦
આઇ ગુલબાઇ કાવસજી બેજનજી પારખ, તે સેઠ જીવાજી જશુભાઇના બેટીની	૧૮,૦૦૦	૧૭,૭૮૩
આઇ જાઇજી મોરાબજી ફરામજી પટેલની	૬,૪૦૭	૬,૨૬૦
આઇ આવાબાઇ દીનશાહજી હીરજી- ભાઇ માલેગામવાલાની	૧૬,૦૦૦	૧૬,૨૧૦
માઇ દોસીબાઇ શીરોજીશાહ માણેકજી કાકા, તે મરહુમ સેઠ સોરાબજી ફરામજી પટેલના બેટીની	૧૨,૦૦૦	૧૨,૦૦૮
મેઠ શાવકશાહ ફરદુનજી ફરામજી કરાકાની	૫,૬૪૫	૫,૭૩૩
ખાનબાહાદુર મનચેરજી કાવસજી મઝબાન, મી આઇ ઇ ની	૧૫,૬૮૮	૧૫,૬૮૮
મેઠ ધનજીશાહ માણેકજી લાલકાકા, તથા બેટા અરદેશર, અને બેટી બચુબાઇની	૮,૦૦૦	૮,૩૩૪
આઇ જરબાઇ જોહાગીરજી મનચેરશાહ તાલેચારખાન, તે સેઠ ફરદુનજી દોસાભાઇ પારખના બેટીની ...	૫,૧૦૦	૬,૦૬૪
મેઠ કાવસજી એદલજી પટેલ તથા } ધણીઆણી આઇ દીનબાઇની } આઇ સુનાબાઇ સોરાબજી કાવસજી } પાઉવાલા તથા સેઠ શીરોજી } ખરશેદજી વાહાડીઆની }	૧૬,૦૦૦ સેઠ પટેલના રૂપ્યા ૧૦,૦૦૦) છે તથા આઇ વાહાડી- આના હાલ રૂપ્યા ૬,૦૦૦) છે,	

૧	૨
(૧૧) ૧-૩-૧૯૧૫	પગભના હાતના એકલા હાથઆત ટૂંકી મેદ દાદી નશરવાનજ દાદીએ આપેલા
(૨૯) ૧૯૧૫	મદ ફગમજ હોમમસજ મહમનજ મેદનાએ

(અગ્રીયાડા ઉપર ઈમપ્રૂવમેન્ટ ટ્રસ્ટ પાસેથી પટે લીધેલી

(૧૧) ૧૦-૧૨-૧૯૦૯	આમ જરઆમ હોમમસજ માણેકજ દાદાઆનજએ
(૩૧) ૧-૧૨-૧૯૦૯	ચીનવાલા મદ હોમમસજ નસરવાનજ કપરે
(૧૨) ૧૯૧૧	આમ પીગેજઆત નશરવાનજ જેહાગીરજ વાદ-ડીઆએ આપેલા ચંરિડી ફન્ડ મધથી ટૂંકીઓએ
(૩૩) ૧૯૧૧	હાગકાગવાલા સર હોમમસજ નવરોજ મોદી નાઇડ
(૩૪) ૧૯૧૨	મદ મરનેરજ માણેકજ તાલુકદારે તથા ધાળી-આડી આમ માણેકમાઇએ

૩	૪.	૫
મરહુમ મહ અંગ્રેસજી દાદી, તે “ દાદી મેઠ પગલ ” ના અસલ સ્થાપકની (એ પગલની ઉપજમાથી આપેલું)	૧૮,૧૧૫ (આ ર-મ વ્યાજે વધી આસર રૂપ્યા ૨૨,૦૦૦) ની થવા ગઈ છે)	૩
મહ હોરમસજી અલમનજી માગાબજી મેઠનાની .	૪૦,૦૦૦ (આ મકાનનું આધકારમ હાલ ચાલે છે, અને તે પાછલ આસર રૂપ્યા ૪૦૦૦૦ નો અર્થ થશે અને તે આધવાની ઇજનેરી રખ રૂપ એજ સાહેબ તરફથી રખાય છે)	

જમીન ઉપર નીચલાં મકાનો અધાયાં છે)

મેઠ હોરમસજી માણેકજી દાદાચાનજી તથા મેઠા રસતમજી તથા શાપુરજી બાટલાની .	૩૮,૦૦૦ રૂપ્યા ૪,૩૫૭ વ્યાજના મળેલા છે	૪૫,૮૧૬
મેઠ નશગવાનજી ધનજીભાઈ હીંગજીભાઈ કુપરની ..	૨૭,૦૦૦	૩૦,૩૮૧
મેઠ નશગવા જી જોહાગીરજી વાળાડીઆની ..	૪૦,૦૦૦	૪૧,૫૧૫
મેઠ મેહેગવાનજી હોરમસજી મોદીની	૨૨,૦૦૦	૨૧,૧૬૬
આઈ પીરોજીઆઈ માણેકજી ભડચા તથા મેઠ માણેકજી રતનજી ભડચા તે સેઠ બરબોરજી માણેકજી તાલુકદારના માતાજીની તથા બાવાજીની તથા પોતાના બેદશતનશીન ભાઈઓ તથા બહેનોની	૨૫,૦૦૦	૨૬,૫૬૮

